

DECRETUM II

Hec secunda pars continet¹ de sacramento corporis et sanguinis Domini et de perceptione et observatione²; de missa et aliorum sacramentorum sanctitate

¹ Hec - continet CPVLFHD; Sequitur secunda pars que continet *followed by capitulatio 1-143 M*

² et *add. PV, om. CDM*

1

¹*Augustinus in libro² de catechizandis rudibus³*

Panis et calix non quilibet⁴ sed certa consecratione mysticus fit nobis, non nascitur. Proinde quod non ita fit⁵ nobis, quamvis sit panis et calix, alimentum est refectionis, non sacramentum religionis, nisi⁶ quod benedicimus gratiasque agimus Domino in omni eius munere, non tantum spiritali, verum etiam corporali.

(l. XX contra Faustum, c. 13) IP 1.123 (Grat. De consecr. dist. 2, cap. Panis et calix)

¹ Quod panis et calix non qualibet, sed certa consecratione fit corpus Christi. *add. as rubr. M*

² in libro PVBDM; *om. CFHL*

³ cap. 1 *add. M, om. CPBHD*

⁴ quilibet- CPBH; qual- MD

⁵ fit CRM; sit PD; VB?

⁶ nisi CVDFLM; non P

FH

Idem de eadem re. Libro III de Trinitate

Si apostolus Paulus quamvis adhuc portaret sarcinam corporis quod corrumpitur et aggravat animam – significandum et demonstrandum

Item ex sermone de sacramentis

Quia passus est pro nobis commendavit nobis in isto sacramento sanguinem suum et corpus, quod etiam fecit nosmetipsos. Nam et nos corpus ipsius facti sumus, et per misericordiam ipsius, quod accepimus nos sumus. Recordamini, et vos non fuistis, et creati estis, ad aream dominicam comportati estis, laboribus boum, id est annuntiantium Evangelium trituri estis. Quando catechumeni deferebamini, in horreo servabamini, nomina vestra dedistis, cepistis moli ieiuniis et exorcismis. Postea ad aquam venistis, et conspersi estis, et panis dominicus facti estis. Ecce quod accepistis. Quomodo ergo unum videtis esse quod factum est, sic et vos unum estote diligentes vos, tenendo unam fidem, unam spem, individuum caritatem. Heretici quando hoc accipiunt, testimonium contra se accipiunt, quia illi querunt divisionem, cum panis iste indicet unitatem. Sic et vinum in multis racemis fuit, et modo unum est. Unum est in sua nativitate, calix post pressuram torcularis; et vos post illa ieiunia post labores, post humilitatem et contritionem, iam in nomine Christi tanquam ad calicem venistis, et ibi vos estis in mensa, et in calice nobiscum vos estis, simul enim hoc sumimus, simul bibimus, quia simul vivimus.

Ctp 3.2.1a; De con. D 2, c 36a

*Item in sermone de infantibus*¹

Ita Dominus noster Iesus Christus nos significavit, nos ad se pertinere voluit. Misterium pacis et unitatis nostre in mensa sua consecravit. Qui accipit misterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non misterium accipit pro se, sed testimonium contra se. Nulli est ambigendum aliquatenus, unumquemque fidelium corporis sanguinisque dominici tunc esse participem, quando in baptismo membrum efficitur Christi, nec alienari ab illius panis, calicisque consortio, etiamsi antequam panem illum comedat calicemque bibat, de hoc seculo migraverit, in unitate corporis Christi constitutus. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non privatur, quando in se hoc quod illud sacramentum significat, invenitur.

Ctp 3.2.1b; De con. D 2 c 36b

¹ rubric and break as here CVLD; unclear PB; no break M

¹Item ex² libro de civitate Dei X³

In forma servi maluit Dominus sacrificium esse⁴ quam sumere, ne vel hac occasione quisquam existimaret cuilibet sacrificandum esse creature, per hoc et sacerdos est ipse offerens, ipse et oblatio. Cuius rei sacramentum cotidianum voluit ecclesie esse sacrificium, que cum capitis ipsius sit corpus, seipsam per ipsum discit⁵ offerre.⁶

¹ Item - end CPM; om. L

² ex CPM; in D

³ X CPM; om. D. (cap. 20) add. M²

⁴ sac. esse CPB; esse sac. DM

⁵ discit CPVM; dicit D

⁶ om. V

2

¹In sermone de utilitate agende penitentie²

Manna, inquit, de celo³ aperte ab ipso Domino exponitur. Patres vestri, inquit, mannam manducaverunt in deserto et mortui sunt. Quando enim viverent, figura prenuntiare vitam posset, vita esse non posset. Manducaverunt, inquit, manna et mortui sunt, id est, manna quod manducaverunt, non eos potuit de morte liberare, non quia manna ipsum mors illis fuit, sed quia a morte eos non liberavit. Ille autem a morte eos liberaturus erat, qui per manna figurabatur. Breviter ergo dixerim, quicumque in manna Christum intellexerunt, eundem quem nos cibum spirituales manducaverunt.

¹ Quod manna a patribus sumptum non liberavit a morte, sed qui figurabatur in manna add. as rubr. M

² cap. 1 add. M, om. CPD

³ inq. de celo CPD; de coelo inq. M

3

¹*In libro de unico baptismo*

An vero, inquit, solis, vel etiam lucerne lux cum per cenosa diffunditur, nihil inde sordidum attrahit, et baptismus Christi potest cuiusquam sceleribus inquinari? Si enim ad res ipsas visibiles quibus ipsa sacramenta tractantur animum conferamus, quis nesciat eas esse corruptibiles? Si autem ad id quod per eas agitur, quis non videat non posse corrumpi? quamvis homines per quos agitur, pro suis moribus vel premia percipiant vel penas luant.

¹ Quamvis res visibiles sacramentorum corrumpantur, non tamen id quod per eas agitur, corrumpi posse *add. as rubr. M*

4

¹*In epistola ad² Bonifacium episcopum*

Ecce facio, inquit post multa, quantum possum. Dominus adiuvet, ut quod postulas possim. Nempe sepe ita loquimur, ut Pascha appropinquante dicamus crastinam vel perendinam Domini esse passionem, cum ille ante multos annos passus sit, nec omnino nisi semel illa passio facta sit. Nempe ipso die dominico dicimus, Dominus hodie surrexit, cum ex quo resurrexit tot anni transierint. Cur nemo tam ineptus est, ut nos ita loquentes arguat esse mentitos? nisi quia dies istos secundum illorum quibus hec gesta sunt similitudinem nuncupamus, ut dicatur ipse est dies, qui non est ipse, sed revolutione temporis similis ei, ut dicatur illo die fieri propter sacramenti celebrationem, quod non illo die, sed olim factum est. ³Nonne semel immolatus est Christus in semetipso, et tamen in sacramento non solum per omnes pasche solemnitates, sed omni die populo immolatur, nec utique mentitur, qui interrogatus eum respondet immolari. Si enim sacramenta quamdam similitudinem earum rerum quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque iam sacramenta ipsarum rerum nomina accipiunt. Sic ergo secundum quemdam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est.⁴

(*Epistola 23*)

In libro de penitentiae remedio

Hoc, inquit, altare quod nunc in ecclesia est in terra positum, terrenis oculis expositum, ad misteriorum divinorum signacula celebranda, ad hoc multi etiam scelerati possunt accedere, cum Deus commendat in hoc tempore patientiam suam, ut in futuro exerat severitatem suam. Ut quid paras, inquit beatus Augustinus in expositione evangeliste⁵ dentes et ventrem? Credere enim⁶ in eum, hoc est manducare panem vivum, qui credit in eum, manducat eum. Invisibiliter saginatur, quia invisibiliter renascitur. Infans intus est, novus intus est⁷, ubi novellatur, ibi satiatur.

¹ Non mentiri eum qui dicit Christum impassibilem et immortalem quotidie in sacramento immolari, et quomodo intelligendum sit sacramentum corporis Christi, corpus Christi esse *add. as rubr. M*

² ad RPVBD; ab C; Augustini ad M

³ *H begins cap. here*

⁴ *H omits all to idem potus, idem panis*

⁵ evangeliste CPM; evangelii D. (Tract. 26 in Joannem) *add. M*²

⁶ enim CPBD; *om. M*

⁷ int. est CPB; est D; est int. M

Non enim buccella dominica⁸ venenum fuit Iude, quam cum accepit, inimicus in eum intravit, non quia malum accepit, sed quia bonum male malus⁹ accepit. Videte ergo fratres panem celestem, spiritualiter manducate¹⁰, innocentiam ad altare apportate. Peccata et si sunt cotidiana, non sint mortifera. Antequam ad altare accedatis attendite quid dicatis, Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Dimittas¹¹, dimittetur tibi. Securus accede, panis est non¹² venenum. Hic panis est, qui de celo descendit¹³. Hunc panem significavit¹⁴ manna, hunc panem significat¹⁵ altare Domini. Sacramenta illa fuerunt, in signis diversa sunt, in re que significatur¹⁶ paria sunt. Omnes¹⁷, inquit, eandem escam spirituales manducaverunt, spirituales utique eandem. Nam corporalem aliam, quia illi manna, nos aliud, spirituales vero eandem quam nos. Adiungit, Et omnes eundem potum spirituales¹⁸ biberunt, aliud illi, aliud nos, sed specie visibili, quod tamen hoc idem est virtute spirituali. Quomodo enim eundem potum? Bibebant, inquit¹⁹, de spirituali consequenti²⁰ eos petra, petra autem erat Christus; idem potus, idem panis. ²¹Petra Christus in signo, verus Christus in carne et verbo. Hic est ergo²² panis de celo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit non moriatur, quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum, qui manducat intus, non foris²³; qui manducat corde, non qui premit dente. Qui manducat carnem meam²⁴, et bibit meum sanguinem²⁵, habet vitam eternam. Hanc ergo non habet qui istum panem non manducat, nec istum sanguinem bibit. Nam temporalem vitam sine illo homines habere possunt. Qui ergo eius non manducat carnem, nec bibit eius sanguinem, non habet in se vitam, et qui manducat eius carnem, et bibit eius sanguinem, habet vitam²⁶. Ad utrumque autem respondet, quod dixit eternam. Hunc itaque²⁷ cibum et potum societatem vult intelligi corporis et membrorum suorum, quod est²⁸ ecclesia sancta. Huius rei sacramentum, id est unitatis corporis Christi et sanguinis, alicubi cotidie²⁹ alicubi³⁰ certis intervallis dierum, in dominica mensa preparatur, et de mensa dominica sumitur, aliquibus ad vitam, aliquibus ad exitium. Res vero ipsa cuius sacramentum, omni homini ad vitam, nulli homini ad exitium, quicumque participes eius fuerint.

(Cap. 7); IP 1.136 from Ut quid paras - eum manducat eum (De cons., dist. 2, c. Ut quid paras)

⁸ dominica CPBD; Domini M

⁹ male malus CPBD; malus male M

¹⁰ sp. mand. CPM; mand. sp. D

¹¹ C obs.; corr. to -tis R

¹² est non CPM; non est D

¹³ de celo desc. CPD; desc. de coelo M

¹⁴ -avit CRP²BD; -at PM

¹⁵ -at CRPBM; -avit D

¹⁶ -atur CRPM; -antur D

¹⁷ enim add. D, om. CPM

¹⁸ eundem pt. sp. CPM; eandem sp. pot D

¹⁹ inquit CPM; autem D

²⁰ consequenti CD; sequenti PVB; consequente M

²¹ H begins new section with inscr.: Idem in libro de penitentie remedio

²² ergo CPM; om. D

²³ non foris CPM; foris non est D

²⁴ carn. meam CPM; meam carn. D

²⁵ meum sang. CPBD; sang. meum M

²⁶ eternam add. M, om. CPBD

²⁷ itaque CPBD; ergo M

²⁸ in add. D, om. CPM

²⁹ cotidie CPM; tota die D

³⁰ corr. fr. alicui C. quando add. D, om. CPM

FH

Idem¹ de infantibus.

Nulli est aliquatenus ambigendum tunc unumquemque fidelium – Christi constitutus abscedat.
cf 2. 1 c above

¹ in sermone *add ss F*

¹In simbolo Ephesini concilii²

Necessario, inquiunt, et hoc adiicimus, annuntiantes enim secundum carnem mortem unigeniti Filii Dei, et resurrectionem, incruentam celebremus sacri officii servitutem. Sic enim ad mysticas benedictiones accedimus, et sanctificamur, participes sancti corporis et pretiosi sanguinis Christi, omnium nostrum redemptoris effecti, non ut communem carnem percipientes, quod absit! nec viri sanctificati, et verbo coniuncti, secundum dignitatis unitatem, aut sicut divinam possidentis habitationem, sed vere vivificatricem, et ipsius verbi propriam factam. Vita enim naturaliter ut Deus existens, qua proprie carni unitus, et vivificatricem professus est, et ideo quamvis dicat, Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non tamen ut hominis cuiusquam existimare debemus. Quomodo enim iuxta naturam suam vivificatrix esse poterit caro hominis? Sed ut vere eius propriam factam, qui propter nos filius hominis factus est, et vocatus.³ In actione penitentiae ubi tale commissum est, ut is qui commisit a Christi etiam corpore separetur, non tam considerata est mensura temporis, quam doloris. Cor enim contritum et humiliatum non despiciet Deus⁴.

¹ *H omits all to despiciet Deus*

² (ex epistola conc. Ephesini ad Nestorium) *add. M²*

³ (Aug. in Enchiridio. cap. 65; Gra. de poeni., dist. 1, cap. In actione) *add. M²*

⁴ non despiciet Deus CR; non d. P; non d.d. VB; Deus non despiciet D; non despiciet Deus M

Hilarius in libro de Trinitate

Eos¹ inquiens qui inter Patrem et Filium voluntatis ingerunt unitatem, nec interrogo utrumne per naturae veritatem hodie Christus in nobis sit an per concordiam voluntatis. Si enim vere Verbum caro factum est, et vere Verbum carnem cibo dominico sumimus, quomodo non naturaliter in nobis manere existimandus est, qui et naturam carnis nostrae, iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, et naturam carnis nostrae ad naturam eternitatis, sub sacramento nobis communicande carnis admiscuit? Ita enim omnes unum sumus, quia et in Christo Pater est, et Christus in nobis, unum in his esse nos faciunt. Si vere ergo carnem corporis nostri Christus assumpsit, et vere homo ille qui ex Maria natus fuit, Christus est, nosque vere sub misterio carnem corporis sumimus, et per hoc unum sumus, quia Pater in eo est, et ille in nobis, quomodo voluntatis unitas asseritur, cum naturalis per sacramentum proprietates, perfecte sacramentum sit unitatis? Non est humano aut saeculi sensu in Dei rebus agendum, neque per violentiam, atque imprudentem predicationem celestium dictorum, sanitati alienae, atque impie intelligentiae, extorquenda perversitas est. Quae scripta sunt legamus, quae legimus intelligamus, et tunc perfecte fidei officio fungemur. De naturali enim in nobis Christi veritate quae dicimus, nisi ab eo didicimus, stulte atque impie dicemus. Ipse enim ait, Caro mea vere est esca, et

¹ Hos H; Eos F

sanguis meus vere est potus Qui edit carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo. De veritate carnis et sanguinis, non est relictus ambigendi locus. Nunc enim ipsius Domini professione, et fide nostra, vere caro est, et vere sanguis est, et hec accepta atque hausta id efficiunt, ut nos in Christo, et Christus in nobis sit. Anne hec veritas non est? Contingat plane iis verum non esse, qui Christum Iesum verum Deum esse negant. Est ergo in nobis ipse per carnem, et sumus in eo, dum secundum hoc quod nos sumus, in Deo est. Hec ergo vite nostre causa est, quod in nobis carnalibus manentem, per carnem Christum habemus, victuris nobis per eum, ea conditione qua vivit ipse per Patrem. Si ergo nos naturaliter secundum carnem per eum vivimus, id est naturam carnis sue adepti, quomodo non naturaliter secundum spiritum in se Patrem habeat, cum vivat ipse per Patrem?

*Eusebius Emisenus*²

Quia corpus assumptum ablaturus erat ab oculis et illaturus sideribus, necessarium erat ut die cene sacramentum nobis corporis et sanguinis consecraret, ut coleretur iugiter per misterium, quod semel offerebatur in pretium, ut quia cotidiana et indefessa currebat pro hominum salute redemptio, perpetua esset redemptionis oblatio, et perennis victima illa viveret in memoria, et semper presens esset in gratia. Vere unica et perfecta hostia fide estimanda, non specie, neque exteriori censenda visu, sed interiori affectu. Unde celestis confirmat auctoritas, quia caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. Recedat ergo omne infidelitatis ambiguum, quando quidem qui auctor est muneris, ipse etiam testis est veritatis. Nam et invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis et sanguinis sui, verbo suo secreta potestate convertit, ita dicens, Accipite et comedite; Hoc est corpus meum, et sanctificatione repetita, Accipite et bibite; hic est sanguis meus. Ergo ad nutum precipientis Domini, repente ex nihilo substituerunt excelsa celorum, profunda fluctuum, vasta terrarum. Pari potentia in spiritualibus sacramentis ubi precipit virtus, servit effectus. Quanta itaque, et quam celebranda beneficia vis divine benedictionis operetur, et quomodo tibi novum et impossibile esse non debeat, quod in Christi substantiam terrena et mortalia convertuntur, te ipsum qui in Christo es regeneratus interroga. Dudum alienus a vita, peregrinus a misericordia, a salutis via, intrinsecus mortuus, exulabas, subito initiatus Christi legibus, et salutaribus misteriis innovatus, in corpus ecclesie non videndo, sed credendo transisti, et de filio perditionis adoptivus Dei fieri occulta puritate meruisti. In mensura visibili permanens, maior factus es te ipso invisibiliter, sine quantitatis augmento. Cum idem atque ipse esses, multo aliter fidei processibus extitisti. In exteriori nihil additum est, et totum in interiori mutatum est, ac sic homo Christi filius effectus, et Christus in hominis mente formatus est. Sicut ergo sine corporali sensu preterita vilitate deposita, subito novam indutus es dignitatem, et sicut hoc quod Deus lesa vite curavit, infecta diluit, maculata detersit; non oculis tuis, sed sensibus tuis sunt credita, ita et cum reverendum altare cibis spiritualibus satiandus ascendis, sacrum Dei tui corpus, et sanguinem fide respice, honora, mirare, mente continge, cordis manu suscipe, et maxime totum haustu interioris hominis assume

Ctp A 2.14.32 as here; IP 1.129 from Invisibilis sacerdos - servit effectus (De cons., dist. 2, c. Quia corpus) (De cons. dist. 4, c. Queris, sub finem.)

² Ex sermone de corpore et sanguine Domini *add. M, om. CPD*

5

¹*Hieronimus in epistola² ad Edibiam*

Nos autem audiamus panem, quem fregit Dominus, deditque discipulis³, esse corpus Domini salvatoris, ipso dicente ad eos, Accipite et comedite, Hoc est corpus meum, et calicem illum esse, de quo locutus est iterum, Bibite ex hoc omnes, hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Hic est calix de quo in Propheta legimus, Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Et alibi, Et calix meus inebrians, quam preclarus est. Si ergo panis qui de celo descendit corpus Domini est, et vinum quod discipulis dedit, sanguis est illius Novi Testamenti, qui effusus est in remissionem peccatorum, Iudaicas fabulas repellamus, et ascendamus cum Domino cenaculum magnum stratum atque mundatum, et accipiamus ab eo sursum calicem Novi Testamenti, ibique cum eo Pascha celebrantes, in ebriemur vino sobrietatis. Non enim est regnum Dei esca et potus, sed iustitia, et gaudium, et pax in Spiritu sancto. Nec Moises dedit nobis panem verum, sed Dominus Iesus ipse conviva, et convivium est, ipse comedens, et qui comeditur. Illius bibimus sanguinem, et sine ipso potare non possumus, et cotidie in sacrificiis eius de germine vitis vere, et vinee Sorech, que interpretatur electa. rubentia musta calcamus, et novum ex his vinum bibimus in regno Patris, non in vetustate littere, sed in novitate spiritus, canentes canticum novum, quod nemo potest canere, nisi in regno ecclesie, quod est regnum patris.

¹ Panem quem Dominus fregit, et dedit discipulis suis, esse corpus Domini salvatoris: et calicem quem porrexit eis, esse sanguinem ejus, et quomodo intelligi debeat caro et sanguis Christi *add. as rubr. M*

² in ep. CPBD; *om. M*

³ suis *add. M, om. CPBD*

¹*Item in epistolam ad Ephesios*

Dupliciter, inquit, intelligitur caro Christi, et sanguis², vel spiritualis illa³ atque divina, de qua ipse ait, Caro mea vere est cibus⁴, et sanguis meus vere est potus, et nisi manducaveritis carnem meam, et sanguinem meum biberitis, non habebitis⁵ vitam eternam, vel caro que crucifixa est, et sanguis qui militis effusus est⁶ lancea.

IP 1.138 (De cons., dist. 2, c. Dupliciter)

¹ FH *omit all to* Non solum in veteri testamento *below*

² in ecclesia *add. M, om. CPBD*

³ sp. illa CPM; illa sp. D

⁴ est cib. CPM; cib. est D

⁵ -ebitis CPM; -etis D

⁶ est PBDM; *om. C*

Item in Isaia¹

Secundum tropologiam possumus dicere, omnes voluptatum amatores magis quam Dei sanctificari in hortis et liminibus, quia misteria veritatis non valent introire, et comedunt cibos pietatis, dum non sunt sancti et corpore et spiritu, nec comedunt carnem Iesu, nec bibunt sanguinem eius, de quo ipse loquitur, Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, habet vitam eternam. Et enim pascha nostrum immolatus est Christus, qui non foris sed in domo una et intus comeditur.

¹ Isaia CPBD; Esaiam in cap. LXVI M

*Item in quadam homilia super Leviticum*²

His ex auctoritate Evangelica atque apostolica comprobatis, vide quomodo unusquisque vel mundus, vel immundus, possit ostendi. Omnis homo habet in se aliquem cibum, quem accedenti ad se proximo suo prebeat. Non enim fieri potest ut, cum accesserimus adinvicem nos homines, et conseverimus sermonem, non aliquem ex interrogatione vel ex responsione, velut ex aliquo gustu, aut capiamus, aut prebeamus cibum, et siquidem quem bone mentis gustu capimus, mundum sumimus cibum, si vero immundus est quem contingimus, immundum. Unde apostolus de talibus dicit, Cum huiusmodi nec cibum sumere. Et ut tibi evidentius hec pateant, de maiori sumamus exemplum, ut inde ad inferiora veniamus. Dominus ait, Nisi manducaveritis carnem meam, et sanguinem meum biberitis, non habebitis vitam, Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus, quia omne opus eius sanctum est, et omnis sermo eius verus. Carnibus enim, et sanguine agni tanquam cibo mundo et potu, potatur et reficitur omne hominum genus. Secundo loco post illius carnem mundus cibus est Petrus et Paulus, et omnes apostoli. Tertio discipuli eorum, et sic unusquisque pro meritorum puritate proximo mundus fit cibus. Hoc qui audire nescit, avertit forsitan auditum secundum eos qui dicebant, Quis potest eum audire? Sed si filii estis ecclesie, si evangelicis imbuti misteriis, si Verbum caro factum habitat in vobis, agnoscite que dicimus quia Domini sunt, ne qui ignorat ignoretur. Agnoscite quia figure sunt, que in divinis voluminibus scripte sunt, ideo tanquam spirituales, et non carnales, intelligite que dicuntur. Si enim tanquam carnalia ista suscipitis, ledunt vos, non alunt. Est enim et, in Evangelii littera que occidat. Non solum in Veteri Testamento littera occidens deprehenditur, est et in Novo Testamento littera que occidat eum, qui non spiritualiter advertit. Si enim secundum litteram sequaris hoc ipsum quod scriptum est, Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, occidit hec littera. Vis et tibi aliam proferri de Evangelio litteram que occidit? Qui non habet gladium, inquit, vendat tunicam suam, et emat gladium. Ecce hec littera evangelium est; sed occidit. Si vero eam spiritualiter intelligas, non occidit, sed spiritus vivificans est in ea, et ideo sive in lege, sive in evangelii, que dicuntur spiritualiter suscipe, spiritualiter diiudica.³ Ut ergo diximus, omnis homo aliquem habet in se cibum, ex quo qui sumpserit siquidem bonus est, et de bono thesauro profert bonum, mundum cibum prebet proximo suo. Potest enim quis innocens et rectus corde, mundum videri animal, et prebere audienti se mundum cibum, tanquam ovis, que est animal mundum, similiter et in ceteris. Et ideo omnis homo cum loquitur proximo suo, sive prodest ei ex sermonibus, sive nocet, mundum ei aut immundum efficitur animal, ex quibus vel mundis utendum est, vel immundis precipitur abstinendum. Si secundum hunc intellectum dicamus summum Deum leges hominibus promulgasse, digna videbitur humana maiestate legislatio. Si vero assideamus littere, et secundum quod vel Iudeis, vel vulgo dicitur, accipiamus que scripta sunt, erubesco confiteri Deum tales leges dedisse. Videbuntur enim magis elegantes leges hominum, verbi gratia, Romanorum, Atheniensium, Lacedemoniorum. (*Quest. 2.*)

² cap. XIII add. M, om. CPD

³ FH end cap. here

6

¹*Ambrosius in libro de officiis*²

Illa igitur sunt nobis expetenda, in quibus perfectio³, in quibus⁴ veritas⁵ est. Hic umbra, hic imago est, illic veritas; umbra in lege, imago in Evangelio, veritas in celestibus. Ante agnus offerebatur, offerebatur vitulus, nunc offertur Christus, sed quasi homo offertur⁶, quasi recipiens passionem et offert se ipse quasi sacerdos, ut peccata nostra dimittat, hic in imagine, ibi in veritate. Ibi apud Patrem quasi advocatus pro nobis intervenit.⁷

*Item in epistola prima*⁸ *ad Corinthios*⁹

Devoto animo, et cum timore accedendum ad communionem docet, ut sciant omnes se reverentiam debere ei, ad cuius corpus sumendum accedunt. Hoc enim debent apud se iudicare, quia Dominus est cuius in ministerio sanguinem¹⁰ potant.

*Item in epistola*¹¹ *ad Hebreos*¹²

Sed in ista carne ac sanguine nil cruentum, nil corruptibile mens humana concipiat, sed vivificatricem substantiam, atque salvatricem in pane et vino, per que si digne sumuntur, nobis est peccatorum remissio¹³ collata.

*Item in eodem*¹⁴

Una est ecclesie hostia, illi autem multe sunt. Propter hoc enim nec fortes erant, quia multe. Quid autem opus erat multis, dic mihi, una sufficiente? Proinde quod multe offerebantur, ostendit eos nunquam purgari, sicut medicamentum forte, et valens, et efficax, cunctam repellit valetudinem. Si ergo semel impositum totum operatum fuerit, ostendit virtutem, ut non ulterius apponatur. Si vero semper apponitur, manifestum indicium est, minus illud prevaluisse medicamentum, virtus quippe illius est, ut semel apponatur et non frequenter, sicut etiam hic. Si enim ab omnibus essent liberati peccatis, nequaquam per singulos dies offerret quis sacrificia. Proinde peccati commemoratio fuit, non absolutio, quia cotidie eisdem purgantur hostiis, etiam ipsi sacerdotes, et populus pariter. In Christo econtrario semel oblata est hostia ad salutem sempiternam potens. Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Offerimus, sed ad recordationem mortis eius, et una est hostia, non multe. Quomodo una et non multe? Quia semel oblatus est Christus. Hoc autem sacrificium exemplum est illius¹⁵, idipsum semper idipsum, proinde¹⁶ hoc est sacrificium;

¹ Quod in lege fuerit umbra, in Evangelio veritas; et quod devoto animo, et cum timore ad communionem sit accedendum. *add. as rubr.* M

² cap. 14 *add.* M, *om.* CPD

³ in qu. perf. CPBD; *om.* M

⁴ in quib. *in mg.* C

⁵ *corr. fr.* perfectio D²

⁶ sed quasi – off. *in mg* V²

⁷ FH *omit all to* Una est ecclesie hostia

⁸ prima CPB; *om.* DM

⁹ (In I ad Corinth. cap. 59.) *add.* M²

¹⁰ in minist. (*corr. to* mist. P²) sang. PBM; min. sang. VD; sang. in mist. C

¹¹ -ola CPBD; -lam M

¹² (In V caput.) *add.* M²

¹³ pec. rem. CPBD; rem. pecc. M

¹⁴ eodem CRPBD; eadem C²; eandem M; (In X cap.) *add.* M²

¹⁵ est ill. PVBDM; ill. est CR

¹⁶ unum *add.* M, *om.* CPBD

alioquin, quoniam in multis¹⁷ locis offertur, multi sunt Christi? Nequaquam, sed unus ubique est Christus, et hic plenus existens, et illic plenus. Sicut enim quod ubique offertur¹⁸, unum corpus est, et non multa corpora, ita et unum sacrificium. Pontifex autem ille est, qui hostiam obtulit nos mundantem. Ipsam¹⁹ offerimus etiam nunc, que tunc oblata consumi non potest. Quod nos facimus, in commemorationem fit²⁰ eius quod factum est, Hoc enim facite, ait, in meam commemorationem, non aliud sacrificium, sed ipsum semper offerimus, magis autem sacrificii recordationem operamur. Unde etiam beatus Augustinus in decimo libro de civitate Dei eisdem verbis pene inquit, Dona eius in nobis, nosque ipsos vovemus et reddimus, et beneficiorum eius solempnitatibus, festis et diebus statutis dicamus, sacramusque memoriam, ne volumine temporum ingrata subrepat oblivio. Unde etiam in psalmo LXXX fratribus ait, Ecce innovavit nos Christus, donavit omnia peccata, cum non obliviscimur munus Salvatoris. Nonne Christus cotidie immolatur? et semel pro peccatis immolatus est. Cum credimus, ecce cogitatio. Ex ipsius reliquiis cogitationis cotidie nobis sic immolatur, quasi cotidie nos innovet, quia prima gratia sua nos innovavit.

(cap. 14)] IP 1.144 from In Christo [econtrario] semel - in meam commemorationem (De cons., dist. 2, c. In Christ.)

¹⁷ in mult. CPM; mul. in D

¹⁸ ubique off. CPM; off. ubique D

¹⁹ vero add. M, om. CPBD

²⁰ fit CPM; facimus D

7

¹Item² Ambrosius in III de Spiritu sancto

Iudei audientes, Ego et Pater unum sumus, tulerunt lapides, ut lapidarent eum. Qui hoc audire non potest Iudeus est, qui hoc audire non potest lapidat Christum omni caute asperioribus perfidie sue saxis, et si mihi creditis, vulnerat Christum. Nam etsi ille vulnus iam sentire non possit, nunc enim secundum carnem iam non novimus Christum, tamen Arianorum impietate lapidatur, qui ecclesie pietate litatur. De hac litatione sanctus Iohannes in epistola, Et misit, inquit, Filium suum litatorem pro peccatis nostris.

(cap.18)

Item in sermone de Abel et Cain

Denique Spiritus sanctus in specie columbe visus est, quia videri Divinitas in sue veritatis claritate non poterat. Noli igitur, et tu secundum naturam interpretari, quod preter naturam divinitatis est. Nam et si credas, a Christo carnem fuisse susceptam, et offeras transfiguratum corpus altaribus, non distinguas tamen naturam Verbi et corporis, et tibi dicitur, Si recte offeras, recte autem non divides, peccasti.

Item in libro De sacramentis³

¹ Quod Christum lapidat, qui audire non potest. Ego et Pater unum sumus: sicut Judaei hoc audientes tulerunt lapides, ut lapidarent eum. Et quod Divinitas in suae veritatis claritate videri non potest. add. as rubr. M

² Item CPBD; om. M

³ sacram. CPBD; misteriiis initiandis M; (cap. 9) add. M²

Vera ait⁴ caro Christi, que crucifixa, que sepulta est, vere illius carnis sacramentum verum est.

Item in eodem

Ante benedictionem alia species nominatur, post benedictionem corpus significatur. Item.⁵ In illo sacramento Christus est. Item. Qui manducaverit hoc corpus, fiet ei remissio peccatorum. Item. Non est esca ista corporalis. Item. Non est iste panis qui in corpus vadit. Item. Esca ista vite eterne substantiam subministrat. Item. Talibus ecclesiam pascit, quibus anime firmatur substantia. Item.⁶ Denique cor nostrum esca ista confirmat, et vinum hoc letificat cor. Item.⁷ Vidisti sacramenta super altare posita, et ipsam miratus es creaturam, creatura tamen solempnis et nota. Item.⁸ Si est tanta vis⁹ in sermone Christi, ut inciperent esse que non erant, quanto magis operatorius est, ut sint que erant, et in aliud commutentur. Item.¹⁰ Sicut similitudinem mortis bibisti; ita similitudinem pretiosi sanguinis bibis. Item.¹¹ Fac nobis hanc oblationem acceptabilem, quod est figura corporis et sanguinis Domini. Item.¹² Figura corporis, altare est. Item. Ne horror cruoris esset, ideo in similitudinem accipis sacramentum. Item. Offerimus tibi immaculatam hostiam, rationabilem hostiam, incruentam hostiam, hunc panem sanctum. Item.¹³ Non erat corpus Christi ante consecrationem, sed post consecrationem dico tibi, quia iam corpus est. Item. Preveni in maturitate. Plures filios habuit Abraham, nullum alium ablactavit, in hoc solo dicitur fecisse epulum magnum, et bene magnum, quia tempus erat eius, quem semper epulantur corda sanctorum.

IP 1.124a from Ante benedictionem verborum - corpus significatur (De cons., dist. 2, c. Ante benedictionem.)

*In libro de Trinitate ad Gratianum*¹⁴

Absit ut se quisque tali impietate commaculet¹⁵, ut dicat frequenter creari Spiritum sanctum, aut unquam creari! Cur enim creari videatur frequenter¹⁶ non¹⁷ intelligo, et nisi eum mori credam frequenter¹⁸, et frequenter recreari.

*Item*¹⁹ *ad Corinthios*²⁰

²¹ Quia morte Domini liberati sumus. Huius rei memores, in edendo et potando carnem et sanguinem²² que pro²³ nobis oblata sunt, significamus. Item in eodem.²⁴

⁴ ait CPL; ?? B; D *obsc.*; autem M

⁵ (De sacramentis lib. IV, c. 5.) *add.* M²

⁶ (De myster. initiand., c. 9.) *add.* M²

⁷ (De sacram. I, IV, c. 3.) *add.* M²

⁸ (Lib. IV De sacram., cap. 4.) *add.* M²

⁹ est tanta vis CPLD; tanta vis est M

¹⁰ (cap. 5.) *add.* M²

¹¹ (Lib. IV, De sacram. cap. 2.) *add.* M²

¹² (Lib. IV, cap. 6.) *add.* M²

¹³ (Lib. IV, cap. 5.) *add.* M²

¹⁴ (Aug. li. 2 de Spiritu sancto cap. 7) *add. and corr. to Ambro. lib. 2. 55* M^{2e}

¹⁵ commac- CPBD; mac- M

¹⁶ cr. vid. freq. CPM; freq. vid. cr. D

¹⁷ ss P

¹⁸ cr. freq. CPM; freq. cr. D

¹⁹ in epistolam *add.* DM, *om.* CP

²⁰ (cap. 58) *add.* M²

²¹ (De consecr., dist. 4, c. Quia morte.) *add.* M²

²² Domini *add.* M, *om.* CPBD

Beneficii divini sanguis testis est, in cuius tipum nos calicem mysticum ad tuitionem corporis et anime percipimus.

IP 1.141 from Quia morte Domini - oblata sunt significamus

Dominica quinta post Theophaniam

²⁵Singuli accipiunt Christum Dominum, et in singulis portionibus totus est, nec per singulas minuitur, sed integrum se prebet in singulis.²⁶ Beatus Hilarius. Corpus Domini Christi quod sumitur de altari, figura est, dum panis et vinum extra videtur; veritas autem, dum corpus et sanguis Christi in veritate interius creditur. (*De cons., dist 2, c. Singuli, De cons., dist. 2, c. Corpus Christi.*)

*Ambrosius de sacramentis*²⁷

Non igitur humani sed divini est muneris sacramentum quod accipis, ab eo prolatum, qui benedixit fidei patrem Abraham illum, cuius gratiam et gesta miraris. Probatum est antiquiora esse ecclesie sacramenta, nunc cognosce potiora. Revera mirabile quod manna Deus pluerit patribus, et cotidiano celi pascebantur alimento. Unde dictum est, Panem angelorum manducavit homo; sed tamen panem illum qui manducaverunt, omnes in deserto mortui sunt. Ista autem esca quam accipis, iste panis vivus, qui de celo descendit, vite eterne subministrat substantiam, et quicumque hunc manducaverit, non morietur in eternum, et corpus est Christi. Considera nunc utrum prestantior sit panis angelorum, an caro Christi, que utique corpus est vite. Manna illud de celo, hoc supra celum. Illud celi, hoc Domini celorum. Illud corruptioni obnoxium, si in diem alterum servaretur; hoc alienum ab omni corruptione. Quod quicumque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit; tibi sanguis ex Christo. Illos ad horam satiavit aqua; te sanguis diluit in eternum. Iudeus bibit et sitit; tu cum biberis sitire non poteris, et illud in umbra; hoc in veritate. Si illud quod miraris umbra est, quantum istud est, cuius et umbra miraris? Audi quia umbra est, que apud veteres facta est. Bibebant, inquit, de consequente petra, petra autem erat Christus. Sed non in pluribus beneplacitum est Deo, nam prostrati sunt in deserto. Hec autem in figura facta sunt nostri. Cognovisti prestantiora. Potior est lux quam umbra, veritas quam figura; corpus auctoris, quam manna de celo. Forte dicas, aliud video, quomodo tu mihi asseris quod corpus Christi accipiam? Et hoc nobis adhuc superest, ut probemus. Quantis igitur utimar exemplis ut probemus hoc non esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, maioremque vim esse benedictionis, quam nature; quia benedictione etiam ipsa natura mutatur. Virgam tenebat Moyses, proiecit eam et facta est serpens. Rursus apprehendit caudam serpentis, et in virge naturam revertitur. Vides prophetica gratia bis mutatam esse naturam, et serpentis, et virge? Currebant Egipti flumina puro aquarum meatu, subito de fontium venis sanguis cepit erumpere, non erat potus in fluviis. Rursus ad prophete preces cruor cessavit fluminum, aquarum natura remeavit. Circumclusus erat undique populus Hebreorum, hinc Egiptiis vallatus, inde mari conclusus. Virgam levavit Moyses, separavit se aqua, et in murorum specie congelavit, atque inter undas via pedestris apparuit. Iordanis retrorsum conversus, contra naturam in sui fontis convertitur exordium. Nonne claret naturam vel maritimorum fluctuum, vel fluvialis

²³ pro CPM; *om.* D

²⁴ *cap. add. M, om. CPD*

²⁵ FH *begin cap. here*

²⁶ FH *omit all to* Non igitur humani

²⁷ Idem de sacramentis H; (De mysteriis initiandis, cap. 8.) *add. M*²

cursus esse mutatam? Sitiabat populus patrum, tetigit Moises petram, et aqua de petra fluxit. Nunquid non preter naturam operata est gratia, ut aquam vomeret quam non habebat natura? Mara fluvijs erat amarissimus, ut sitiens populus bibere non posset. Misit Moises lignum in aquam, et amaritudinem suam aquarum natura deposuit, quam infusa subito gratia temperavit. Sub Eliseo sancto propheta, uni ex filiis prophetarum excussum est ferrum de securi, et statim mersum est, rogavit Eliseum qui amiserat ferrum, et misit Eliseus lignum in aquam, et ferrum natavit. Utique et hoc preter naturam factum agnoscimus, gravior est enim ferri species, quam aquarum liquor. Advertimus igitur maiorem esse gratiam quam naturam; et adhuc prophetice benedictionis gratias numeramus²⁸. Quod si tantum valuit humana benedictio, ut naturam verteret, quid dicimus de ipsa consideratione divina, ubi verba ipsa Domini Salvatoris operantur? Nam sacramentum istud quod accipis, Christi sermone conficitur. Quod si tantum valuit sermo Elie, ut ignem de celo depromeret, non valebit Christi sermo, ut species mutet elementorum? De totius mundi operibus legistis, Quia ipse dixit et facta sunt; ipse mandavit et creata sunt. Sermo igitur Christi qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea que sunt in id mutare quod non erant? Non enim minus est novas res dare, quam mutare naturas. Sed quid argumentis utimur? Suis utamur exemplis, Incarnationisque novitate astruamus misterii veritatem. Nunquid nature usus precessit cum Dominus Iesus de Maria nasceretur? Si ordinem querimus, viro mista femina generare consuevit. Liqueat igitur quod preter ordinem nature virgo generavit, et hoc quod conficimus, corpus ex virgine est. Quid hic queris nature ordinem in Christi corpore, cum preter naturam sit ipse Dominus partus de virgine? Vera utique caro Christi, que crucifixa est, que sepulta est, vere carnis illius sacramentum est. Ipse clamat Dominus Iesus, Hoc est corpus meum. Ante benedictionem verborum celestium alia species nominatur, post consecrationem corpus significatur. Ipse dicit sanguinem suum. Ante consecrationem aliud dicitur; post consecrationem sanguis nuncupatur. Tu dicis, Amen, hoc est, verum est. Quod sermo sonat, affectus sentiat. Item.²⁹ Sicut verus est Deus, Dei Filius, Dominus noster Iesus Christus non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi Filius ex substantia Patris, ita vera caro Christi, sicut ipse dixit, quam accipimus, et sanguis, quo potamur. Sed fortasse dicas quod dixerunt tunc temporis discipuli Christi audientes dicentem, Nisi quis manducaverit carnem meam³⁰, et biberit sanguinem meum³¹, non manebit in me, nec habebit vitam eternam. Forte dicas³², Quomodo vera caro, quomodo verus sanguis, qui similitudinem non video carnis, non video sanguinis veritatem? Primo omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur ut possit mutare, et convertere genera et instituta nature. Deinde ubi non tulerunt sermonem Christi discipuli eius, sed audientes quod carnem suam daret manducare, et sanguinem suum daret bibendum³³, recedebant; solus tamen³⁴ Petrus dixit, Verba vite eterne habes, et ego quomodo a te recedam?³⁵ Ne igitur plures hoc dicerent, et ne veluti quidam esset cruoris horror, sed maneret gratia redemptionis, ideo in similitudinem quidem accipis

²⁸ (Lib. IV Senten., dis. 10, § d.) *add.* M²

²⁹ (Amb. lib. VI De sacramen. cap. I.) *add.* M²

³⁰ carn. meam CPM; meam carn. D

³¹ sang. meum CPM; meum sang. D

³² (De cons., dist. 2.) *add.* M²

³³ suum daret bibendum CPM; daret bibere D

³⁴ tamen CPB; *om.* D; tunc M

³⁵ (Lib. IV Senten., dist. 12, § e.) *add.* M²

sacramentum, sed vere nature gloriam³⁶ virtutemque³⁷ consequeris. Ego sum, inquit, panis qui de celo descendi.

IP 1.127 from fortasse dicas - celo descendi.

³⁶ [gratiam] *add. Fr*

³⁷ virtutemque CPM; *om. D*

8

¹*Augustinus de catechizandis rudibus*²

Nonnunquam etiam, cum recte omnia vere dicantur, aut non intellectum aliquid, aut contra opinionem, aut consuetudinem veteris erroris ipsa novitate asperum offendit et perturbat audientem. Quod si apparuerit et sanabilem se prebet auctoritatum rationumque copia, sine ulla dilatione sanandus est. Si autem occulta offensio est, Dei medicina opitulari potest. At si resilierit et curari recusaverit, consoletur nos Dominus illo exemplo, qui offensis hominibus ex verbo suo, et tanquam durum refugientibus, etiam his qui remanserant ait, Nunquid et vos vultis abire? Satis enim fixum et immobile decet corde retineri, Hierusalem captivam ab huius seculi Babilonia decursis temporibus liberari, nullumque esse ex illa perituum, quia qui perierit non ex illa erat.

³*Item. De sacramento quod accipit*⁴ *cum*⁵ *ei commendatum fuerit*

⁶Signacula quidem rerum divinarum esse visibilia, sed res ipsas invisibiles in eis honorari, nec sic habendam esse illam speciem benedictione sanctificatam, quemadmodum habetur in usu quolibet; dicendum etiam quid significet, et sermo quem audivit quid in illo condatur, cuius illa res similitudinem gerit, deinde monendus est ex hac occasione, ut si quid etiam in Scripturis audiat, quod carnaliter sonet, etiamsi non intelligat, credat tamen spirituale aliquid significari, quod ad sanctos mores, futuramque vitam pertineat. Hoc autem ita breviter discat, ut quicquid audierit ex libris canonicis, quod ad dilectionem eternitatis et sanctitatis, et ad dilectionem proximi referri non possit, figurate dictum vel gestum credat, atque ita conetur intelligere, ut ad illam geminam referat dilectionem.⁷ *Item*⁸. De sacramento autem sufficit prudentioribus audire, quid res illa significet, cum tardioribus autem, aliquando pluribus verbis, et similitudinibus agendum est, ne contempnant quod vident.

*Item contra Faustum*⁹

Quid enim sunt aliud queque sacramenta corporalia, nisi quedam quasi verba visibilia, sacrosancta quidem, verum tamen mutabilia et temporalia.

¹ Hierusalem captivam ab huius saeculi Babylonia debere liberari, et signacula rerum divinarum esse visibilia, sed res ipsas invisibiles in eis honorari, et plurima in hunc modum. *add. as rubr. M*

² (cap. 11) *add. M*²

³ Ibidem caput 26 *add. M*²

⁴ accipit CPD; accepit M

⁵ bene *add. M, om. CPD*

⁶ H *begins cap. here*

⁷ H *omits all to* Sacrificium visibile

⁸ De catechizandis rudibus, cap. 9. *add. M, om. CPD*

⁹ lib. XIX, cap. 16 *add. M; om. CPD; insc. ss V*

Item in decimo¹⁰ de civitate Dei¹¹

Qui autem putant hec visibilia sacrificia diis alienis congruere, illi vero tanquam invisibili invisibilia, et maiora maiori, meliorique meliora, qualia sunt pure mentis, boneque voluntatis officia; profecto nesciunt hec ita signa esse illorum, sicut verba sonantia signa sunt rerum. Quocirca sicut orantes atque laudantes, ad eum dirigimus significantes voces, cui res ipsas in corde quas significamus, offerimus, ita sacrificantes, non alteri sacrificium visibile offerendum esse noverimus, quam illi cuius in cordibus nostris invisibile sacrificium nos ipsi esse debemus.

Item in¹² decimo de civitate Dei¹³

Sacrificium visibile, invisibilis¹⁴ sacramentum, id est sacrum signum est.

¹⁵Alibi, Sacramentum invisibilis gratie visibilis forma.¹⁶

IP 1. 130 (*De cons., dist. 2, c. Sacrificium*)

¹⁷In¹⁸ secundo de doctrina christiana

Signum¹⁹ est res preter speciem, quam ingerit sensibus aliud aliquid ex se faciens in cognitionem venire. Ibidem libro tertio²⁰. Christiana libertas eos, quos invenit sub signis utilibus, tanquam prope inventos, interpretatis signis quibus subditi erant, elevatos ad eas res quarum illa signa sunt, liberavit. Ex his facte sunt ecclesie sanctorum Israelitarum. Quos autem invenit sub signis inutilibus, non solum servilem in operationem sub talibus signis, sed etiam ipsa signa frustravit, removitque omnia, ut a corruptione multitudinis simulatorum deorum, quam sepe ac proprie Scriptura fornicationem vocat, ad unius Dei cultum gentes converterentur, nec sub ipsis iam signis utilibus servitute, sed excitature potius animum in eorum intelligentia spirituali. Sub signo enim servit, qui operatur, aut veneratur aliquam rem nesciens quid significet. Qui vero operatur aliquod signum divinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit, non veneratur quod videtur et transit, sed illud potius, quo talia cuncta referenda sunt. Talis autem homo et spiritualis, et liber est tempore servitutis, quo carnalibus animis, nondum oportet signa illa revelari, quorum iugo edomandi sunt. Tales spirituales erant patriarche ac prophete omnesque in populo Israel, per quos nobis ipsa Scripturarum solatia et auxilia ministravit. Hoc vero tempore postea quam resurrectio Domini nostri, manifestissimum indicium nostre libertatis illuxit, nec eorum quidem signorum que iam intelligimus, operatione gravi onerati sumus, sed quedam pauca pro multis eademque factu facillima, et intellectu augustissima²¹, et observatione castissima, ipse Dominus et apostolica tradidit disciplina. Sicut est baptismi sacramentum, et celebratio corporis et sanguinis Domini, que unusquisque cum perceperit, quo referantur imbutus agnoscit, ut ea non carnali

¹⁰ in dec. RPB; dec. C; in decimo tractatu D; in lib. dec. M

¹¹ (cap. 19) add. M²

¹² libro add. M, om. CPD

¹³ (Cap. 5) add. M²

¹⁴ -ilis CPV; -iles R; -ile R²D; -ilis (-ile Fr) sacrificii M

¹⁵ Et add. M, om. CPD

¹⁶ H omits all to Vota mea

¹⁷ Item add. M, om. CPD

¹⁸ in CPD; libro M

¹⁹ Dignum R

²⁰ cap. 1, cap. 8 & 9 add. M²

²¹ corr. fr. ang- M^e

servitute, sed spirituali potius libertate veneretur. Et paulo inferius²². Servabitur, inquit, in locutionibus figuratis regula huiusmodi, ut tandiu versetur diligenti ratione quod legitur, donec ad regnum caritatis interpretatio perducatur. Si autem hoc iam proprie sonat, nulla putetur figurata locutio²³. Si preceptiva locutio est, aut flagitium aut facinus vetans, aut utilitatem aut beneficentiam iubens, non est figurata. Si autem flagitium, aut facinus videtur iubere, aut utilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est. Nisi manducaveritis, inquit, carnem Filii hominis, et sanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis, facinus videtur aut flagitium iubere. Figura ergo est, precipiens passioni Domini esse communicandum, et suaviter atque utiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa est, et vulnerata. Ait Scriptura, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi. Hic nullo dubitante beneficentiam precipit. Sed quod sequitur, Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius malevolentie facinus putes iuberi. Ne igitur dubitaveris figurate dictum, et cum possit dupliciter interpretari, uno modo ad nocendum, altero ad prestandum, ad beneficentiam caritas te potius revocet, ut intelligas carbones ignis, esse urentes penitentie gemitus, quibus superbia sanatur eius qui dolet se inimicum fuisse hominis, a quo miserie eius subvenitur. Item cum ait Dominus, Qui amat animam suam perdet eam, non utilitatem vetare putandus est, qua debet quisque conservare animam suam, sed figurate dictum, perdat, id est, perimat atque amittat eius usum quem nunc habet, perversum scilicet atque preposterum, quo inclinatur temporalibus ut eterna non querat. Scriptum est, Da misericordiam, et ne suscipias peccatorem. Posterior pars huius sententiae videtur vetare beneficentiam. Ait enim, Ne suscipias peccatorem.²⁴ Intelligas peccatorem figurate dictum, pro peccato, ut peccatum eius non suscipias. In titulo²⁵ psalmi tertii, tractans de Iuda traditore Domini. Eum, inquit, adhibuit ad convivium, in quo corporis et sanguinis figuram discipulis commendavit et tradidit.

IP 1. 131 to cognitionem venire only

Item in psalmo vigesimo²⁶

²⁷Semel Christus mortuus est iustus pro iniustus; et scimus, et certum habemus, et spe immobili retinemus, quia Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Verba ista apostoli sunt, tamen ne obliviscamur quod semel factum est, in memoria nostra omni anno fit. Quotiens pascha celebratur, nunquid totiens Christus occiditur? Sed tamen anniversaria recordatio representat quod olim factum est, et sic nos facit moveri, tanquam videamus presentem Dominum²⁸ in cruce.

IP 1. 142

²⁹In tractatu³⁰ psalmi XXI

Vota mea reddam. Sacramenta corporis et sanguinis Domini mei reddam. Edent pauperes et saturabuntur. Edent contemptores seculi, et mutabuntur, et

²² (cap. 15) *add.* M²; Et paulo inf. *in mg.* V²

²³ (ca. 16 eiusdem libri) *add.* M²

²⁴ Posterior pars huius – pecc. *in mg.* P

²⁵ In tit. CPD; Item in M

²⁶ ps. vig. CPD; praef. 2 in psal. 21 M

²⁷ (De cons., dist. 2, c. Semel) *add.* M²

²⁸ pres. Dom. CPM; Dom. pres. D

²⁹ Item *add.* M

³⁰ tract. CPD; expos. priori M

laudabunt Dominum, qui requirunt eum. Laus Domini eructatio saturitatis eius, vivent corda eorum in seculum seculi, nam cibus ille est cordis.³¹

*In expositione Psalmi LIV*³²

³³Prima, inquit, heresis in discipulis Christi velut a durtia sermonis eius facta est. Cum enim diceret, Nisi quis manducaverit carnem meam et biberit sanguinem meum, non habebit vitam eternam, illi non intelligentes dixerunt ad invicem, Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Dicentes quia durus est hic sermo, separaverunt se ab illo, remansit cum duodecim; discedentibus illis, instruxit eos qui remanserant. Spiritus est, inquit, qui vivificat, caro nihil prodest. Verba que locutus sum ad vos³⁴, spiritus et vita sunt, id est spiritualiter intelligenda sunt. Intellexisti³⁵ spiritualiter? Spiritus et vita sunt; intellexisti carnaliter? etiam sic illa Spiritus et vita sunt, sed tibi non sunt. Spiritualiter intelligite que locutus sum.³⁶ Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, et bibaturi illum sanguinem, quem fusuri sunt qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendavi³⁷, spiritualiter intellectum vivificabit vos, caro autem non prodest quicquam. Sed quomodo illi intellexerunt. Carnem quippe sic intellexerunt, quomodo in cadavere venditur, aut in macello dilaniatur.³⁸ Sciens autem Iesus ait, Hoc vos scandalizat, quia dixi vobis, do vobis carnem meam manducare, et sanguinem meum bibere³⁹? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius⁴⁰. Quid est hoc? Hinc solvit quod illos moverat, hinc aperuit unde fuerant scandalizati. Hinc⁴¹ plane, si intelligerent. Illi autem putabant erogaturum corpus suum, ille dixit se ascensurum in celum, utique integrum. Cum videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius, certe vel tunc videbitis, quia non eo modo quo putatis erogatur corpus suum, vel tunc intelligetis, quia gratia eius non consumitur⁴² morsibus. Item⁴³. Donec⁴⁴ seculum finiatur⁴⁵ sursum est Dominus, sed tamen hic etiam⁴⁶ nobiscum est veritas Dominus. Corpus enim in quo resurrexit, uno loco esse oportet, veritas autem eius ubique diffusa est. Item⁴⁷. Quia tetigit hominem, confessus est Deum, et Dominus consolans nos, qui in celo iam Christum sedentem manibus contrectare non possumus, sed fide contingere, ait illi, Quia vidisti me, Thoma, credidisti; beati qui non viderunt et crediderunt. Item. Iam Christus ascendit in celos⁴⁸, non est venturus nisi in fine ut iudicet de vivis et mortuis⁴⁹. Item in quodam sermone

³¹ H omits all to Invitat Dominus servos

³² LIV CPD; LIII et XCVIII M

³³ (De cons., dist. 2, c. Prima) add. M²

³⁴ ad vos CPD; vobis M

³⁵ -isti CPBM; -istis D

³⁶ (De cons. dist. 2, c. Non hoc.) add. M²; Fr add. Eod. c.

³⁷ commend- CPBM; commod- D

³⁸ Augustinus tract. 27 in Joannem add. M, om. CPD

³⁹ bibere CPBD; potare M

⁴⁰ ubi erat pr. CPD; pr. ubi erat B; ubi pr. erat D

⁴¹ corr. fr. Hic P; Huic V

⁴² -itur CPM; -etur D

⁴³ tractatu 50 in Joannem add. M, om. CPD; (L. IV Sentent. dist. 10, § a.) add. M²

⁴⁴ Donec CPD; Dum M

⁴⁵ sec. fin. CRPV; sec. firmatur B; fin. sec. DM

⁴⁶ hic et. DM; et. hic C²PB; et. C

⁴⁷ tractatu 121 in Joannem add. M, om. CPD

⁴⁸ celos CPBM; celum D

⁴⁹ Item. Iam Christus - mortuis CPD; om. M

de verbis Evangelii⁵⁰. Invitat Dominus servos et⁵¹ preparavit seipsum cibum. Quis audeat manducare Dominum suum? Et tamen ait, Qui manducat me, vivit propter me. Quando Christus manducatur, vita manducatur, nec occiditur ut manducetur, sed mortuos vivificat quando manducatur, quia resurrexit occisus, nec quando manducatur, partes de illo facimus, et quidem in sacramento sic fit. Norunt fideles, quemadmodum manducant carnem Christi, unusquisque partem suam accipit, per partes manducatur, et manet integer totus. Per partes manducatur in sacramento, manet integer totus in celo, manet integer totus in corde tuo. Item. Quod videtis in altari panis est et calix, quod etiam oculi vestri vobis renuntiant, quod autem fides postulat instruenda, panis est corpus, calix est sanguis. Breviter quidem hoc dictum est, quod fidei forsitan sufficere debeat, sed fides instructionem desiderat. Dicit enim Propheta, Nisi credideritis, non intelligetis. Potestis ergo dicere mihi, Precepisti ut credamus, expone ut intelligamus. Potest enim animo cuiuspiam cogitatio talis oboriri. Dominus Iesus Christus novimus unde accepit carnem, de Virgine scilicet Maria; infans lactatus est, nutritus est, crevit, ad iuvenilem etatem perductus est, ligno suspensus est, interfectus, de ligno depositus, sepultus est, tertia die resurrexit, quo die voluit ascendit in celum. Illuc levavit corpus suum, unde venturus est iudicare vivos et mortuos, ibi est modo sedens ad dexteram Patris. Quomodo ergo panis est corpus eius et calix, vel quod habet calix, quomodo est sanguis eius? Ista, fratres, ideo dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, et aliud intelligitur. Quod videtur speciem habet corporalem, quod intelligitur fructum habet spiritualem.⁵²

IP 1. 133 to ubique diffusa est only

Item in sexto de baptismo⁵³

Inducit sanctum⁵⁴ Ciprianum⁵⁵ dicentem, Nam quoniam Dominus⁵⁶ vocat corpus suum panem, de multorum granorum adunatione congestum, populum nostrum quem portabat de gentibus indicat adunatum; et quando sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinis plurimis expressum, atque in unum coactum, gregem item nostrum significat commistione adunate multitudinis copulatum. Item. In presenti per fidem, in presenti per signum, in presenti per baptismatis sacramentum, in presenti per altaris cibum et potum.

Item in eodem Evangelio

De his sermo erat, inquit, cum hoc apostolus diceret, qui Domini corpus velut alium quemlibet cibum indiscrete negligenterque sumebant, et quid dixerit corpus Domini in sequentibus manifestans, intelligendum est, inquit, quod eis iam omnibus distribuerat sacramentum corporis et sanguinis sui. Et alibi, Videte fide manente signa variata. Ibi petra Christus, nobis Christus quod in altari Dei ponitur. Et illi pro magno sacramento eiusdem Christi biberunt aquam fluentem de petra, nos quid bibamus norunt fideles. Si speciem visibilem attendas, aliud est, si intelligibilem significationem, eundem potum spiritualem biberunt.

⁵⁰ Hujus sermonis Aug. initium est: Veritas quae est Christus. *add.* M²

⁵¹ et CPDM, *om.* Fr

⁵² H *here adds* Prima heresis in discipulis - consumitur morsibus *from above*, then *omits all to* Quid est Christum manducare

⁵³ in sexto (sexta P) de bapt. CPD; lib. VII de baptismo contra Donatistas, cap. 50 M

⁵⁴ sanctum CPD; autem B. M

⁵⁵ sic *add.* M, *om.* CPD

⁵⁶ quoniam Dom. CPB; Dom. quoniam D; quando Dom. M

*Item in sermone de verbis Evangelii*⁵⁷

Quid est Christum manducare? Non hoc est⁵⁸ solum in sacramento corpus eius accipere. Multi enim indigni⁵⁹ accipiunt, de quibus ait apostolus, Qui manducat et bibit calicem Domini indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Sed quomodo manducandus est Christus? Quomodo ipse dicit, Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum⁶⁰, in me manet, et ego in eo. Si in me manet et ego in eo, tunc bibit, qui autem non in me⁶¹ manet, nec ego in illo, et si accipit sacramentum, acquirit magnum tormentum.

IP 1. 135 (De cons., dist. 2, c. Quid est)

*Item ex tractatu Evangelii secundum Iohannem*⁶²

Talis erat Iudas, et tamen cum sanctis apostolis undecim intrabat, et exibat, ad ipsam cenam dominicam pariter accessit. Conversari cum illis potuit, eos inquinare non potuit. De uno pane accepit et Iudas, accepit et Petrus, et tamen que pars fideli cum infideli? Petrus enim accepit ad vitam, et Iudas accepit ad mortem.

Item in libro sententiarum Prosperi

Escam vite accipit⁶³, eternitatis poculum bibit, qui in Christo manet, cuius Christus inhabitator est. Nam qui discordat a Christo, nec carnem Christi manducat, nec sanguinem bibit, etiamsi tante rei sacramentum ad iudicium sue presumptionis cotidie indifferenter accipiat.

⁵⁷ Tract. 26 in Joannem *add.* M, *om.* CP

⁵⁸ hoc est CPB; est hoc DM

⁵⁹ indigni CPB; *om.* D; indigne M

⁶⁰ sang. meum CPM; meum sang. D

⁶¹ non in me CPBD; in me non M

⁶² (sentent. 339) *add.* M²

⁶³ -ipit CRP²V; -epit PBDM

9

¹*Lanfrancus*²

Si tanta vis est in sermone Domini, ut inciperent esse que non erant, quanto magis operatorius est, ut sint que erant, et in aliud commutentur? Esse quidem que erant, testatur secundum visibilem speciem, commutari vero secundum interiorem essentiam, in naturam illarum rerum que ante non erant. ³Hoc est quod dicimus, quod modis omnibus approbare contendimus, sacrificium ecclesie duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, et invisibili Domini nostri Iesu Christi carne et sanguine, sacramento et re sacramenti, id est corpore Christi; sicut Christi persona constat et conficitur Deo et homine, cum ipse Christus verus sit Deus, et verus homo? quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet ex quibus conficitur. Conficitur autem sacrificium ecclesie duobus, sacramento et re sacramenti, id est

¹ Sicut in sermone Domini, ea quae non erant esse coeperunt, sic operatione ejus, ea quae sunt in aliud commutari: praeterea sacrificium Ecclesiae duobus confici, duobus constare, id est visibili elementorum specie, et invisibili Domini nostri Iesu Christi carne et sanguine. *add. as rubr.* M

² Lanf. *in text* CM; *in mg. with no break* PB; Item Lanfrancus episcopus *in text* R; Lanfredus *ss in mid-text* V; *om. with lacuna* D

³ (De cons., dist. 2, c. Hoc est quod dicimus) *add.* M²

corpore Christi. Est igitur sacramentum, et res sacramenti, id est corpus Christi.⁴ Christus enim resurgens a mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Sed sicut dicit Andreas apostolus, Cum vere carnes eius in terris sint comeste, et vere sanguis eius sit bibitus, ipse tamen usque in tempora restitutionis omnium, in celestibus ad dexteram Patris, integer perseverat et vivus. Si queris modum quo id fieri possit, breviter ad presens respondeo, Misterium fidei est⁵ credi salubriter potest, vestigari utiliter non potest. Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo, nec quando manducamus, partes de illo facimus. Absit enim ut sic intelligamus Christum manducare, quemadmodum illi intellexerunt, qui, cum audirent Dominum dicentem, Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, continuo responderunt, Durus est hic sermo, et⁶ quis potest eum audire? Putaverunt namque, sicut beatus Augustinus dicit in multis locis, quod in terris degentem Dominum in frustra essent concisuri, et sic carnes eius, aut elixas in lebetibus, aut assas in verubus essent comesturi, aut si hoc nollent, non possent eius esse discipuli, propterea elegerunt abire, et iam amplius cum eo non ire. Procul avertat Deus ab ecclesia sua talem sententiam! Sic nempe in terris immolatum Christum manducamus et bibimus, ut in celestibus ad dexteram Patris integer semper existat et vivus.⁷ Dum frangitur hostia dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quam dominici corporis in cruce immolatio eiusque sanguinis de latere effusio designatur?⁸ Nos autem in specie panis et vini quam videmus, res invisibiles, id est Christi carnem et sanguinem honoramus, nec similiter pendimus has duas species, quemadmodum ante consecrationem pendebamus, cum fideliter fateamur ante consecrationem panem esse et vinum, quod natura formavit, post consecrationem vero⁹ carnem Christi, et sanguinem esse, quod benedictio consecravit. Sacramentum ergo corporis Christi quantum ad id spectat, quod in cruce immolatus est, ipse Dominus Iesus Christus. Caro eius est, quam forma panis opertam accipimus in sacramento, et sanguis eius quem sub vini specie ac sapore potamus, caro videlicet carnis, et sanguis sacramentum est sanguinis. Carne et sanguine utroque invisibili, intelligibili, spirituali significatur corpus visibile Domini nostri et palpabile, plenum omnium gratia virtutum, et divina maiestate. Quorum alterum dum frangitur, et in populi salutem dividitur, alterum vero effusum de calice ab ore fidelium sumitur, mors eius in cruce, et sanguinis eius de latere emanatio figuratur. Utrumque beatus Gregorius et¹⁰ solerter attendit, et enucleate in quarto libro Dialogorum exponit dicens, Eius quippe caro ibi sumitur, eius sanguis non iam in manus infidelium, sed in ora fidelium funditur. Pensandum ergo est quale hoc sacrificium sit, quod pro absolutione nostra mortem unigeniti Filii Dei, semper imitatur. Imitatur dixit, non operatur, quia resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Caro ergo et sanguis, quibus ad impetrandam pro peccatis nostris misericordiam cotidie alimur, Christi corpus et sanguis vocantur, non solum quia essentialiter id sunt, qualitatibus multum discrepantes, verum etiam eo locutionis modo, quo res significans significate rei vocabulo solet nuncupari. Nec iuste quisquam movebitur, si eadem caro, idemque sanguis sui ipsorum sacramenta existant, secundum aliud atque

⁴ Est igitur sacramentum – Christi *in mg.* P

⁵ est CPD; *om.* M

⁶ et CPD; *om.* M

⁷ (De cons., dist. 2, c. Dum frangitur) *add.* M²

⁸ (De const. dist. 2, c. Nos aut.) *add.* M²

⁹ Christi carnem et sanguinem honoramus – carnem *over erasure* V

¹⁰ et CPD; *om.* M; (lib. IV Dialogorum cap. 58) *add.* M²

aliud accepta, cum ipse Dominus Iesus post resurrectionem suam sui ipsius diversa temporum ratione, tipum gesserit, et figuram. Apparens enim duobus discipulis locutusque eis quantum satis esse iudicavit, dum finxit se longius ire, sicut beatus Augustinus dicit, significavit se post paucos dies in celum ascensurum. Quod iter longe remotum est a communi hominum vita, que ipsis est duobus discipulis evidentissime figurata. Christus ergo Christi est sacramentum longius videlicet ire se fingens longius suo tempore ascendentis in celum, idem eiusdem, nec tamen usquequaque eiusdem. Verus namque Deus, et verus homo, et fingens et ascendens. Verumtamen aliud est figmentum terreni itineris, aliud in celum ascendentis veritas. Nec aliquis ita desipuerit, ut propterea abnegare presumat fingentem se longius ire, esse verum Christum, quia figmento longioris itineris significavit verum Christum¹¹ ascensurum in celum. Porro sacramentum fidei in ipsa ad Bonifacium epistola beatus Augustinus baptismum vocat¹². Verus autem baptismus constat non tam ablutione corporis quam fide cordis, quemadmodum apostolica doctrina tradit dicens, Fide mundans corda eorum. Et alibi, Salvos facit baptismus, non carnis depositio sordium, sed conscientie bone interrogatio ad Deum, alterum tamen significatur per alterum. Nam per ablutionem qua corpori extrinsecus adhibetur, purgatio anime exprimitur, quam fides interior operatur, vocaturque fides baptismus, secundum eam locutionis figuram, qua misterium eius rei, cuius misterium est, censi nomine consuevit. Huius rei causa est similitudo, quam in sacramento et in re sacramenti reperiri semper necesse est, sicut in baptismo et in fide; utrumque enim lavat, purgat, purificat, illud carnem, istud mentem. Sicut ergo celestis panis, qui vere Christi caro est, suo modo vocatur corpus Christi, cum revera sit sacramentum corporis Christi, illius videlicet quod visibile, palpabile, mortale, in cruce positum est vocaturque ipsa carnis immolatio, que sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significanti misterio, sic sacramentum fidei quod baptismus intelligit, fides est.¹³ Semel immolatus est Christus in semetipso, et tamen cotidie immolatur¹⁴ in sacramento, quod¹⁵ ita intelligendum est, quia manifestatione sui corporis in distinctione membrorum suorum omnium¹⁶, verus Deus et verus homo, semel tantum¹⁷ in cruce pependit, offerens Patri seipsum hostiam vivam, passibilem, mortalem, vivorum ac¹⁸ mortuorum redemptionis efficacem, eorum scilicet quos altitudo divini consilii redimendos¹⁹ iudicavit, prescivit²⁰, predestinavit, vocavit modis atque temporibus, quibus id fieri congruebat. Quo nam modo panis efficiatur caro, vinumque convertatur in sanguinem, utriusque essentialiter mutata natura, vel utrum in secessum vadant more ciborum communium, iustus qui ex fide vivit, scrutari argumentis, et concipere ratione non querit. Mavult enim celestibus misteriis nunc fidem adhibere, ut ad fidei premia valeat quandoque pervenire, quam in his que²¹ comprehendendi non possunt, supervacue laborare, sciens scriptum esse²², Altiora te ne

¹¹ quia figmento – Christum *in mg.* P

¹² (ad Bonifacium epist. 23) *add.* M²

¹³ (De const., dist. 2, c. Semel) *add.* M²

¹⁴ cot. imm. CPM; imm. cot. D

¹⁵ tamen *add.* D, *om.* CPM

¹⁶ memb. suorum omn. CPM; omnium memb. suorum D

¹⁷ sem. tant. CPM; tant. sem. D

¹⁸ ac CPD; et M

¹⁹ -dos CPM; -das D

²⁰ presc. CPDM; *om.* Fr

²¹ que CPM; *om.* D

²² esse CPD; *om.* M

quesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris, sed que precepit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Si credimus vero salubriterque manducari in terris a digne percipientibus dominum Iesum Christum, ut certissime teneamus existere illum²³ in celestibus incorruptum. Ineptis enim, si dicas propterea Sareptanam viduam non potuisse comedere oleum, quo²⁴ plenus erat lechitus²⁵ suus, quia sacra testante historia lechitus²⁶ olei non est imminutus²⁷, cum eadem Scriptura dicat, Abiit et fecit iuxta verbum Helie, et comedit ipse et illa, et domus eius. Non dissimili gravaris vecordia, si idcirco moliaris astruere, non posse ab ecclesia sumi carnem et sanguinem Redemptoris, quia apostolus dicit, Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Corporali quidem ore manducamus et bibimus, quotiens de altari dominico, ipsum dominicum corpus per manum sacerdotis accipimus. Spirituali vero ore cordis spiritualiter comeditur et hauritur, quando suaviter et utiliter, sicut beatus Augustinus dicit, in memoria reconditur, quod unigenitus Filius Dei pro salute mundi carnem accepit, in cruce pependit, resurrexit, apparuit, ascendit. Ego sum, inquit, panis vivus qui de celo descendi, sed caro non descendit de celo, hoc est carnem assumpsit in terris ex Virgine. Quomodo ergo panis descendit de celo, et panis vivus? Quia idem Dominus noster Iesus Christus consors est divinitatis et corporis, et tu qui accipis carnem divine illius substantie, in illo participaris alimento.²⁸

IP 1.137a from Hoc est quod dicimus – intelligit fides est, *1.128 from* Si queris modum – utiliter non potest, *1.139 from* Dum frangitur hostia – effusio designatur, *1.125 from* Nos autem in specie – benedictio consecravit, *1.137b from* Caro eius est – et divina maiestate, *1.110 from* Verus autem baptismus – interrogatio in Deum, *1.137c from* Sicut ergo celestis – intelligit fides est, *1.143 from* Semel immolatus est Christus - fieri congruebat.

Augustinus²⁹ in epistola ad Hireneum³⁰

Queris a me cur Dominus Deus manna pluerit³¹ populo patrum, et nunc non pluat. Si cognoscis, pluit, et cotidie pluit de celo manna³² servientibus sibi³³. Et corporeum illud manna hodie plerisque in locis invenitur, sed nunc non est tanti res miraculi³⁴ quia venit quod perfectum est, perfectum autem panis de celo, corpus ex Virgine, de quo satis Evangelium te docet quanto prestantiora hec superioribus³⁵.

Item in homilia secunda³⁶ psalmi XXXIII

Accesserunt Iudei ut Christum crucifigerent, nos ad eum accedamus, ut corpus eius et sanguinem³⁷ accipiamus. Illi de crucifixo tenebrati sunt, nos manducando crucifixum et bibendo illuminamur. Et post aliqua³⁸, Vere magnus Deus, et magna

²³ ex. ill. CPM; illum ex. D

²⁴ quo CPM; quia D

²⁵ lechitus CPMD²; lechutus D; lechyus *Fr*

²⁶ hist. lech. CPM; scriptura lech. D; hist. lechynus *Fr*

²⁷ non est imm. CPD; imm. non est M

²⁸ *H omits all from here to* Accesserunt Iudei

²⁹ Aug. CPD; Ambrosius M

³⁰ in ep. ad Hir. CPD; epist. 62. lib. 8 ad Hyrenaeum M

³¹ manna pl. CPD; pl. manna M

³² de celo manna CPD; manna de celo M

³³ sibi CPM; suis D

³⁴ Dei *add.* D, *om.* CPM

³⁵ prest. hec. sup. CPM; sup. hec prest. D

³⁶ sec. CPD; undecima M

³⁷ eius et sang. CPD; et sang. eius M

³⁸ aliqua CPD; pauca M

misericordia eius, vere qui nobis dedit manducare corpus suum, in quo tanta perpessus est, et sanguinem suum bibere.³⁹

Item in homilia psalmi LXV

Modo homicidis donatus est fusus sanguis innocentis, et ipsum sanguinem quem per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt.

Item in homilia psalmi XXVIII

Suscepit Christus de terra terram, quia caro de terra est, de carne Marie virginis carnem accepit, et quia in ipsa carne hic ambulavit, et ipsam carnem ad manducandum ad salutem dedit, nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit.

Item in eadem

⁴⁰Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, et bibituri illum sanguinem quem fusuri sunt qui me crucifigent, ipsum quidem et non ipsum, ipsum invisibiliter, non ipsum visibiliter. Unde et⁴¹ subditur, Et si necesse est illud visibiliter celebrari, necesse est tamen invisibiliter intelligi.

IP 1.134

In sermone ad neophitos

Hoc accipite in pane, quod pendit in cruce; et hoc accipite in calice, quod effusum est de Christi latere. Erit enim illi mors non vita, qui estimaverit mendacem vitam.

Leo papa in sermone de ieiunio septimi mensis

Hanc confessionem dilectissimi toto corde promentes, impia hereticorum commenta respuite, ut ieiunia vestra et elemosine nulla cogitatione erroris polluantur. Tunc etenim sacrificii munda est oblatio, et misericordie sancta largitio, quando si qui ista dependunt, quod operantur intelligunt. Nam dicente Domino, Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, sic sacre misse communicare debetis, ut nihil prorsus de veritate corporis Christi et sanguinis ambigatis, hoc enim ore sumitur quod fide creditur, et frustra ab illis Amen dicitur, a quibus contra id quod accipitur disputatur.

Item in epistola Anatholio episcopo missa

Aliter enim in ecclesia Dei que corpus est Christi, nec rata sunt sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in nostre proprietate nature verus nos Pontifex reconciliet, verus immaculati agni sanguis emundet. Qui licet in Patris dextera constitutus, in eadem tamen carne quam assumpsit ex Virgine, sacramentum propitiationis exequitur.⁴²

(Leo primus, epistola 40; l. q. 1, in Ecclesia Dei.)

Item in sermone de passione⁴³ Domini

³⁹ H omits all to Hoc accipite

⁴⁰ (De cons., dist. 2, c. Non hoc corpus.) add. M²

⁴¹ et CRP; om. DM

⁴² H omits all to Quidnam sit sanguis

⁴³ serm. de pass. PVDm; pass. de serm. C

Fefellit ergo illum malignitas sua, intulit supplicium Filio Dei, quod cunctis filiis hominum remedium verteretur, fudit sanguinem iustum, qui reconciliando mundo et premium esset et poculum.

(*Leo serm. 11*)

Sanctus Gregorius⁴⁴ in homilia paschali⁴⁵

Quidnam⁴⁶ sit sanguis agni, non iam audiendo, sed bibendo didicistis. Qui sanguis super utrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur⁴⁷.⁴⁸ Dicit aliquis, Quod tu asseris verum corpus Christi, in sacris litteris appellatur species, similitudo, figura, signum, misterium, sacramentum. Hec autem vocabula ad aliquid sunt. Nulla vero que ad aliquid sunt possunt esse id quod sunt ea, ad que referuntur, non est ergo corpus Christi. Verum his vocabulis in nullo prescribitur fidei, qua credimus, et veritati quam defendimus⁴⁹. Species namque et similitudo illarum rerum vocabula sunt, que ante fuerunt panis et vini. Unde in fine cuiusdam Misse, oratur et dicitur, Perficiant in nobis, Domine, quesumus, tua sacramenta quod continent, ut quod nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus. Postulat quippe sacerdos ut corpus Christi, quod sub specie panis ac vini nunc geritur, manifesta visione sicuti revera est, quandoque capiatur. De qua visione Dominus in Evangelio secundum Iohannem ait, Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. Quamvis non improbabiler quidem exponant hoc loco, carnis et sanguinis veritatem, ipsam eorumdem efficientiam, id est peccatorum remissionem. Illis namque modis omnibus vera caro et sanguis existit, qui digne percipiunt. Unde sanctus Gregorius in quarto Dialogorum libro⁵⁰, Tunc vera pro nobis Deo hostia erit, cum nosmetipsos hostiam ferimus. Est quidem etiam peccatoribus, et indigne percipientibus vera Christi caro, verusque sanguis, sed essentia non salubri efficientia. Huius rei testis beatus Augustinus in quinto libro De baptismo⁵¹, dicens, Sicut enim Iudas⁵² cui bucellam tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed male accipiendo, locum in se diabolo prebuit, sic indigne quisque sumens dominicum sacramentum non efficit, ut quia ipse malus est, ipsum malum sit, aut quia non ad salutem accipit, nihil acceperit. Corpus etenim Domini erat nihilominus his quibus dicebat apostolus, Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Invenitur etiam species, similitudo, et figura pro veritate. Unde apostolus ad Corinthios, Per fidem ambulamus, et non per speciem.

IP 1. 132 (Species namque – peccatorum remissionem)

Ambrosius in libro De sacramentis

Speciem autem et pro veritate intelligendam invenimus, et de Christo, specie inventus ut homo, et de Patre Deo, neque speciem eius vidistis. Apostolus ad Philippenses, In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Idem ad Hebreos, Qui cum sit splendor glorie et figura substantie eius. Porro hec nomina

⁴⁴ *corr. fr.* Augustinus P

⁴⁵ (Greg. Hom. 22 in Evangelia.) *add.* M

⁴⁶ Quid namque H

⁴⁷ Lanfrancus *add. in mg.* CPM, *om.* D

⁴⁸ Lanfrancus *add. as rubric* H, Lanfredus *in mg.* V²

⁴⁹ (De cons., dist. 2, c. Species) *add.* M²

⁵⁰ (cap. 59) *add.* M²

⁵¹ (cap. 8) *add.* M²

⁵² (De cons., dist. 2, c. Sicut Iudas) *add.* M²

dominice passionis designativa sunt, si tamen sacramentum sacrum signum accipimus.⁵³

Unde beatus Gregorius in quarto Dialogi⁵⁴ libro⁵⁵

Hec namque singularis hostia, ab interitu eterno animam salvat, que illam nobis mortem Unigeniti reparat, per sacramentum. Et post aliqua⁵⁶, Qui passionis dominice misteria celebramus, debemus imitari quod colimus. Quod vero panis dicitur consueto sacre Scripture more id fit, que res quaslibet vocat nominibus illarum rerum, ex quibus seu que esse putantur, et non sunt, seu quibus similes aliquo modo existunt.

Unde beatus Hieronimus in secundo explanationum libro super Osee⁵⁷

Postquam reversa fuerit terra in terram suam. Et superbo homini a sapiente dicitur, Quid superbis terra et cinis? Et Abraham tres viros vidisse legitur, cum essent angeli.

Et beatus Hieronimus in supradicto explanationum libro Osee⁵⁸

Quasi tineam efficitur et putredo, non quod Deus tineam sit aut putredo, sed sustentibus penas, hec universa videantur.

Et in Evangelio secundum Mattheum

Si ergo cum sitis mali, nostis bona dare filiis vestris.

De qua sententia beatus Augustinus in secundo libro de sermone in monte sic disputat

Quomodo mali dant bona? Sed malos vocat mundi amatores. Bona vero que dant, secundum sensum eorum, bona dicenda sunt, qui hec pro bonis habent. Adhuc instat aliquis et dicit.

Ambrosius de sacramentis dicit⁵⁹

Sicut similitudine mortis sumpsisti, ita similitudinem pretiosi sanguinis bibis. Unde infert et dicit non esse verum sanguinem in sacramento, cum non sit vera mors in baptismo. Sed fallitur. Neque enim similitudinis adverbium, identitatem semper significant, aut equalitatem. In Evangelio namque Salvator ait, Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est. Non tamen eadem sive equalis Deo et hominibus potest inesse misericordia. Et in Evangelio secundum Iohannem, Ego, inquit, caritatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos. Et alibi, Dilexisti eos, sicut me dilexisti.

Unde beatus Augustinus in expositione eiusdem Evangelii ait⁶⁰

Neque enim semper equalitatem significat, qui dicit sicut illud, ita et illud. Sed aliquando tantum quia est illud, est et illud, aut quia est illud, ut sit et illud. Est adhuc aliud, quod obiicitur. Si panis in veram Christi carnem convertitur, aut panis

⁵³ H ends cap. here

⁵⁴ -ogi CPD; -ogorum M

⁵⁵ (cap. 58) add. M²

⁵⁶ (idem, cap. 59) add. M²

⁵⁷ (in cap. 5) add. M²

⁵⁸ (ibidem) add. M²

⁵⁹ (Ambro. lib. 4 de sacramentis, c. 4) add. M²

⁶⁰ (tract. 110) add. M²

sustollitur in celum, ut illic in Christi carnem transferatur, aut Christi caro ad terram defertur, ut hic in eam panis commutetur, aut nec panis sustollitur, nec caro defertur. Non est igitur vera caro in quam panis convertitur. Hoc colligitur secundum humanam sapientiam, et non secundum divinam. Humana autem sapientia opera divina perquiri prohibet apostolus ad Romanos, dicens, Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Et ad Corinthios, Sermo meus, et predicatio mea non in persuasibilibus humane sapientie verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Et ad Colossenses, Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi.

*Et beatus Gregorius homilia in octavis Pasche*⁶¹

Sciendum, inquit, nobis est, quod divina operatio, si ratione comprehenditur, non est admirabilis, nec fides habet meritum, cui humana ratio prebet experimentum. Faciendum est quod legislator agi oportere ostendit, dicens, Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.

Et beatus Augustinus in primo libro de sermone Domini in monte

Quod vero aut obscurum aut absurdum illic sonat, non inde concitet contradictionum certamina, sed oret ut intelligat. Et in libro tercio de Trinitate⁶². Mihi autem, ait, utile est, ut meminerim virium mearum, fratresque meos admoneam, ut meminerint suarum, ne ultra quam tutum est humana progrediatur infirmitas.

*Et in libro contra Felicianum hereticum*⁶³

Scripturarum auctoritate contentus, simplicitati potius obedire studeo, quam tumori. Et paulo post. Quam rationem afferre potes, si partum predicas virginis? si redditos oculos non negas cecis? si sepultos ostendas rediisse a mortuis? Si ergo horum et incomprehensibilis est ratio, et veritas prompta, facilius in negotiis fidei testimoniis creditur, quam ratione investigatur. His premissis, videamus nunc quid consequitur errorem illorum, qui credunt panem et vinum dominice mense inter sacrandum, quantum ad substantiam immobilia permanere. Quod si ita est, prestantiora et diviniora fuerunt sacramenta Iudeorum, sacramentis Christianorum. Quis enim nesciat manna quod de celo pluebat Dominus, seu animatas sensibilesque creaturas, quas populus ille consecrare consueverat, parva buccella panis, modicoque vini prestantiores extitisse? Rursus quis non intelligat divinius fuisse futura prenuntiare, quam narrare preterita? cum illud non possit nisi Spiritu Dei plenus, hoc autem faciat etiam idiota, vel quilibet imperitus. Sed absit hoc a fidelium corde et Christiana intelligentia! Christi namque miles Ambrosius, illa inferiora, hec potiora, et digniora esse in libro de misteriis confirmat, dicens⁶⁴, Summo studio comprobare volumus, quia antiquiora sunt sacramenta ecclesie quam Sinagoge et prestantiora quam manna.

*Et iterum in quarto de sacramentis*⁶⁵

⁶¹ (lib. Quadraginta homiliarum, homilia 26) *add.* M

⁶² (cap. 10) *add.* M²

⁶³ (Aug. lib. De unitate Trinitatis ad Optatum contra Felicianum Arianum, cap. 2.) *add.* M

⁶⁴ (cap. 8) *add.* M²

⁶⁵ (cap. 3) *add.* M²

Accipe que dico, diviniore esse sacramenta Christianorum, quam Iudeorum. Ergo falsa sunt que proponis. Amplius autem si verum est quod isti de corpore et sanguine Domini credunt et astruunt, falsum est quod ab ecclesia ubique gentium de eadem re creditur et astruitur. Omnes enim qui Christianos se esse et dici letantur, veram Christi carnem, verumque eius sanguinem utraque sumpta de virgine, in hoc sacramento percipere letantur. Interroga omnes qui Latine lingue nostrarumve litterarum notitiam perceperunt. Interroga Grecos et Armenos, seu cuiuslibet nationis quoscunque Christianos, uno ore hanc se fidem habere testantur. Porro si universalis ecclesie fides falsa extitit, aut nunquam fuit catholica ecclesia, aut periit. Nihil namque efficacius ad interitum animarum, quam perniciosus error. Si autem non fuisset aut periisset catholicus nemo consenserit, alioquin non est quod Abrahe promisit Veritas, In semine tuo benedicentur omnes gentes.

*Item in psalmo*⁶⁶

Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terre. Item, Remiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terre. Et alibi, Quos redemit de manu inimici, et de regionibus congregavit eos, a solis ortu et occasu, ab aquilone et mari.

Item beatus Augustinus in prima expositionis psalmorum parte

Ecclesia magna, quid est, fratres? nunquid exigua pars orbis terrarum? Ecclesia magna totus orbis est. Item in eadem, Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesia magna. Quam magna? Toto orbe terrarum. Quam magna? In omnibus gentibus. Cur in omnibus gentibus? Quia in omnem terram exivit sonus eorum. Item in tertia eiusdem operis parte
Corpus Christi constat ex multis credentibus in toto orbe terrarum. Item in eodem. Tabernaculum Domini est ipsa ecclesia in toto orbe terrarum diffusa. Et alibi, Corpus Christi iam totus mundus est. Corpus Christi ab oriente in occidentem consonat.

*Item in libro de agone Christiano*⁶⁷.

Nec eos audiamus qui sanctam ecclesiam, que una catholica est, negant per orbem terrarum esse diffusam. Et Dominus in Evangelio, Ager est hic mundus. Et paulo post, Simile est regnum celorum sagene misse in mare, et ex omni genere piscium congreganti. Adversus tam preclara Spiritus sancti testimonia, obiciunt isti tales, Predicatum est Evangelium in omnibus gentibus, credidit mundus, facta est ecclesia, crevit, fructificavit, sed imperitia male intelligentium peribit. Hanc sacrilegam vanitatem evertit Evangelica veritas, et prophetarum non violanda auctoritas. Pollicetur enim Dominus ecclesie sue dicens, Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.

*Augustinus in secunda parte expositionis psalmorum*⁶⁸

Spes omnium finium terre. Non unius anguli, non Pannonie, aut Iudee, aut Africe, non orientis aut occidentis, sed omnium finium terre.

*Item in eadem*⁶⁹

⁶⁶ 2 add. M, om. CPD

⁶⁷ (cap. 29) add. M²

⁶⁸ (in psal. 54) add. M²

⁶⁹ (in psal. 71) add. M²

Hec prophetia propter eos promissa est, qui putant religionem nominis Christiani usque ad certum tempus in hoc mundo victuram, et postea non futuram. Permanebit autem cum sole, id est quandiu sol oritur et occidit. Falsum est igitur quod ab istis de corpore Christi creditur et astruitur. Ergo vera caro eius est quam accipimus, et verus sanguis quem⁷⁰ potamus.
(*De sacramento corp. cap. 5 cum sequentibus.*)

⁷⁰ aqua *add.* C, *om.* RPMD

10

¹Ego Berengarius indignus ecclesie Sancti Mauricii Andegavensis diaconus, cognoscens² veram³, catholicam et apostolicam fidem, anathematizo omnem heresim, precipue eam de qua hactenus infamatus sum, que astruere conatur, panem et vinum que in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramentum, et non verum corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi esse⁴, nec posse⁵ sensualiter, nisi in solo sacramento manibus sacerdotum tractari, vel frangi, aut fidelium dentibus atteri. Consentio autem sancte Romane et apostolice sedi, et ore et corde profiteor, de sacramentis dominice mense eam fidem me⁶ tenere, quam Dominus et venerabilis⁷ papa Nicolaus, et hec sancta synodus auctoritate evangelica et apostolica, tenendam tradidit, mihique firmavit, scilicet panem et vinum que in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi esse, et sensualiter non solum sacramento, sed in veritate manibus sacerdotum tractari, frangi, et fidelium dentibus atteri, iurans per sanctam et omousion Trinitatem, et per hec sacrosancta Christi Evangelia. Eos vero qui contra hanc fidem venerint, cum dogmatibus et sectatoribus suis eterno anathemate dignos esse pronuntio. Quod si ego ipse aliquando aliquid contra hec⁸ sentire ac predicare⁹ presumpsero, canonum severitati subiaceam. Lecto et perlecto sponte subscripsi. Hanc confessionem sue fidei de corpore et sanguine Domini a Berengario Rome coram centum tredecim¹⁰ episcopis factam, misit papa Nicolaus per urbes Italie, Gallie,¹¹ Germanie, et ad quecumque¹² loca fama pravitatis eius antea pervenire potuit, ut ecclesie que prius doluerant de adverso¹³ atque adverso¹⁴, postea gauderent de reverso atque converso.

IP 1.126 (De cons., dist. 2, c. Ego Berengarius.)

¹ *No rubric or break* CPB; Nota R; Professio Berengarii quomodo consentiat sancte Romane Ecclesie de corpore et sanguine Domini. Berengarius *add.* M

² cogn- CPM; agn- D

³ et *add.* D, *om.* CPM

⁴ Ie. Chr. esse CPM; esse Ie. Chr. D

⁵ posse CPM; possit D

⁶ me CP; *om.* M

⁷ et ven. *in mg.* C

⁸ hec CPB; hoc D?M

⁹ sent. ac pred. CBM; sent. aut pred. PV; pred. ac sent. D

¹⁰ tred. CPBD; viginti M

¹¹ et *add.* DM, *om.* CRPB

¹² quecumque CVBDM; cumque P

¹³ adverso CPM; averso P²VBD

¹⁴ adverso CPV; perverso M

*Item in homilia psalmi XLV, ad Iudeos loquens*¹⁵

¹⁶In illius nomine quem occidistis baptizamini, et dimittuntur vobis peccata vestra, modicum vel postea cognovistis, securi iam bibite sanguinem quem fudistis. Videtur sanctus ille panis quo corpus Domini consecratur, et visibiliter ore percipitur, sed virtus Verbi Dei vel divinitas qua anima percipientis sanctificatur, videri non potest. Elementum panis videtur, sed verissime corpus Christi est? Inde Paulus apostolus, Panis quem frangimus nonne corpus Domini est, et calix cui benedicimus, nonne sanguis Domini est? Nos perendie accipimus visibilem cibum, sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti¹⁷. Quam multi de altari accipiunt et moriuntur, et accipiendo indigne moriuntur. Ipsa Veritas dicit, Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo. Signum quia manducat et bibit, hoc est, si manet et manetur, si habitat et inhabitatur, si heret ut non deseratur. Verba Christi si spiritualiter intelligantur, spiritus et vita sunt. Si vero carnaliter accipiuntur, sunt quidem in seipsis spiritus et vita, sed illis non sunt qui carnaliter intelligunt, et ex fide non venerantur. Nam sicut spiritus hominis, id est anima, non vivificat, nisi ea membra que unitate corporis continentur, recisa vero membra non vivificat; sic nisi eos qui in corpore Christi, hoc est in unitate consistunt ecclesie. Sciendum est enim, valdeque timendum, quod quicumque fuerit superbus minister cum zabulo computatur, sed non contaminatur donum Christi.¹⁸ Quod per illum fluit purum, quod per illum transit liquidum, venit ad fertilem terram. Spiritualis vero virtus sacramenti ita est, que ab illuminandis pura excipitur, et si per immundos transeat; tamen non inquinatur.

¹⁵ (Aug. in expos. psal. 45) *add.* M²

¹⁶ FH *begin cap. here*

¹⁷ (Aug., tract. 27 (26 Fr) in Joan. c. 16) *add.* M²

¹⁸ (Lib IV Sent., dist. 11, § 2, h; Aug. ser. 28, ad fratres in eremo.) *add.* M²

11

*Quod omne crimen sacrificiis Deo oblatis deleatur*¹. *Ex decreto Iulii pape episcopis per Egiptum missis*

Cum omne crimen atque peccatum oblati Deo sacrificiis deleatur, quid de cetero pro delictorum expiatione Domino dabitur, quando in ipsa sacrificii oblatione erratur? Audivimus enim quosdam schismatica ambitione detentos, contra divinos ordines et apostolicas institutiones lac pro vino in divinis sacrificiis dedicare, alios quoque intactam Eucharistiam populis pro complemento communionis porrigere, quosdam etiam² expressum vinum in sacramento dominici calicis offerre, alios vero pannum lineum musto intactum per totum annum reservare, et in tempore sacrificii aqua partem eius lavare, et sic offerre. Quod quam sit evangelice atque apostolice doctrine contrarium, et consuetudini ecclesiastice adversum, non difficile ab ipso fonte veritatis³ probabitur, a quo ordinata ipsa sacramentorum misteria processerunt. Cum enim magister veritatis verum salutis nostre sacrificium suis commendaret discipulis, nulli lac, sed panem tantum et calicem⁴ sub hoc sacramento cognoscimus dedisse. Legitur enim in evangelica veritate, Accepit Iesus panem et calicem, et

¹ del. CPHD; expiatur M

² ss C

³ fonte ver. CPM; ver. fonte D

⁴ tantum et cal. CPM; et cal. tantum D

benedicens dedit discipulis suis. Cesset ergo lac sacrificando offerri, quia manifestum et evidens exemplum evangelice veritatis illuxit, quod preter panem et vinum aliud offerri non liceat. Illud vero quod⁵ pro complemento communionis intinctam tradunt eucharistiam populis, nec hoc prolatum⁶ ex evangelio testimonium receperunt, ubi apostolis corpus suum et sanguinem commendavit. Seorsum enim panis, et seorsum calicis commendatio memoratur. Nam intinctum panem aliis Christum prebuisse non legimus, excepto illi tantum discipulo, quem intincta buccella magistri proditorem ostenderet, non que sacramenti huius institutionem signaret. Nam quod⁷ de expresso botro, id est de uvarum granis populus communicat, valde est omnino confusum, sed si necesse fuerit botrus in calice comprimatur, et aqua misceatur, quia calix dominicus iuxta canonum preceptum⁸ vino et aqua permixtus debet offerri, quia videmus in aqua populum intelligi, in vino vero ostendi sanguinem Christi. Ergo cum in calice vino aqua⁹ miscetur, Christo populus adunatur, et credentium plebs ei in quem credidit copulatur et iungitur. Que copulatio et coniunctio¹⁰ aque et vini sic miscetur in calice Domini ut mixtio illa non possit separari. Nam si vinum tantum quis¹¹ offerat¹², sanguis Christi incipit esse¹³ sine nobis, si vero aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo. Ergo quando¹⁴ botrus solus offertur, in quo vini efficientia tantum demonstratur, salutis nostre¹⁵ sacramentum¹⁶ negligitur¹⁷, quod aqua significatur. Non enim potest calix Domini esse aqua sola, aut vinum solum, nisi in¹⁸ utrumque misceatur. Et ideo quia iam ex hoc plurima et multiplex maiorum manavit sententia, deinceps omnis talis error atque presumptio cessare debet, ne perversorum inordinata compago statutum veritatis enervet. Et ideo nulli deinceps¹⁹ licitum erit aliud in divinis sacris²⁰ offerre, nisi iuxta antiquorum sententiam conciliorum panem tantum, et calicem vino et aqua permixtum. De cetero aliter quam preceptum est faciens tamdiu²¹ sacrificando cessabit, quamdiu legitima penitentiae²² satisfactione correptus, ad gradus sui officium redeat, quod amisit.

BD 5.1] IP 1.146 (De cons., dist. 4, c. Cum omne crimen. Concilii Bracar. III, cap. 1.)

⁵ quod P²VM BD, om. CPBD

⁶ hoc prol. CPM; prol. hoc D

⁷ quod CPM; om. D

⁸ can. preceptum CRP; preceptum can. D; can. precepta M

⁹ vino aqua CPM; aqua vino D

¹⁰ cop. et con. CPM; con. et cop. D

¹¹ quis P²VDFM; qui CRP

¹² off. quis *marked for reversal* D

¹³ inc. esse CPD; esse inc. M

¹⁴ quando CPDM; om. Fr

¹⁵ a non *add. and canc.* C

¹⁶ non *add.* PD, *later canc.* P

¹⁷ -lig- RPDM; -leg- C

¹⁸ in CPD; om. M

¹⁹ nulli dein. CPM; dein. nulli D

²⁰ sacris CRPF; sacrificiis DM

²¹ a *add.* CM; om. RPVBDFH

²² diu a sacrif. - pen. *over erasure and in mg.* C²

12

Quod in eucharistia nec pura aqua nec purum vinum offeratur¹. Ex concilio Warmatiensi, cap. 2

In Eucharistia non debet pura aqua offerri, ut quidam sobrietatis causam falluntur, sed vinum cum aqua mistum, quia et vinum fuit in redemptionis nostre misterio cum dicit, Non bibam de genimine vitis, et aqua mixtum quod post cenam dabat. Sed de latere eius aqua cum sanguine egressa, vinum de vera carnis eius vita cum aqua expressum, ostendit. Cum igitur veritas verum salutis nostre sacrificium suis commendaret discipulis, panem tantum, et calicem sub hoc sacramento prebuisse cognoscimus. Ideoque preter panem, et vinum cum aqua mistum, aliud non debet offerri². Calix enim dominicus vino et aqua commistus debet offerri, quia videmus in aqua populum intelligi, in vino vero ostendi sanguinem Christi. Ergo quando in calice vinum et aqua miscetur, Christus populusque adunatur, et credentium plebs ei in quem credidit, copulatur et iungitur. Que copulatio et coniunctio aque et vini sic miscetur in calice Domini, ut commixto illa non possit separari; nam si vinum tantum, quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis; si vero aqua sit sola, plebs esse incipit sine Christo. Non potest calix Domini esse aqua sola, aut vinum solum, nisi utrumque sibi misceatur.

(*Concil. Wormat., cap. 4.*) BD 5.2]

¹ off. CPD; offerri debeat M

² Idem habetur supra, cap. 11. *add. in note Fr*

13

Ut in sacrificio panis et vinum cum aqua mixtum offeratur¹. Ex concilio Carthaginiensi², cap. 23

Ut in sacramentis corporis et sanguinis Domini nihil amplius offeratur, quam quod ipse Dominus dicit, hoc est, panis et vinum aqua mixtum, nec amplius in primitiis offeratur Deo vino et frumento.

BD 5.3] (*De cons., dist. 2, c. Ut in sacramentis.*)

¹ Ut - off. CPD; De eodem M

² III *add.* M

14

Ut nichil aliud in sacrificio offeratur nisi panis et vinum aqua mixtum¹. Ex concilio Africano², cap. 4

Ut in sacramentis corporis et sanguinis Domini nihil amplius offeratur, quam quod ipse Dominus tradidit, hoc est, panis et vinum aqua mistum. Primitie vero ceu mel, et lac quod uno die solempnissimo infantum misterio solet offerri, quamvis in altari offerantur, suam tamen habeant propriam benedictionem, ut a sacramento dominici corporis et sanguinis distinguantur, nec amplius in primitiis offeratur, quam de uvis et frumentis.

BD 5.4] (*De consecr., dist. 2, c. Ut in sacramentis.*)

¹ Ut - off. CP; Item de eodem M

² III *add.* M

15

De Passione Domini in consecratione corporis¹ miscenda. Ex decretis Alexandri pape, cap. 5

In sacramentorum quoque oblationibus que inter missarum solempnia Domino offeruntur, passio Domini miscenda est, ut ubi corpus eius et sanguis conficitur, passio celebretur, ita ut repulsis opinionibus superstitionum, panis tantum et vinum aqua mistum in sacrificio offerantur. Non debet, ut a patribus accepimus, et ipsa ratio docet, in calice Domini, aut vinum solum, aut aqua sola offerri, sed utrumque permistum, quia utrumque ex latere eius in sua passione profluxisse legitur. Ipsa vero Veritas nos instruit calicem et panem in sacramento offerre, quando ait, Accipit Iesus panem, et benedixit, deditque discipulis suis, dicens, Accipite et manducate, Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Similiter postquam cenavit, accepit calicem, deditque discipulis suis dicens, Accipite, et bibite ex eo omnes, quia hic est calix sanguinis mei qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Crimina enim atque peccata, oblatiis his Domino sacrificiis delentur, idcirco, et passio eius in his commemoranda est, qua redempti sumus, et sepius recitanda, atque hec Domino offerenda. Talibus hostiis delectabitur, et placabitur Dominus, et peccata dimittet indulgentia². Nihil enim in sacrificiis maius esse potest, quam corpus et sanguis Christi, nec ulla oblatio hac potior est, sed omnes precellit, que pura conscientia Domino offerenda est, et pura mente consummanda est. Et sicut potior est ceteris, ita potius excoli et venerari debet.

BD 5.5] (*De cons., dist. 2, c. In sacramentorum.*) (*De cons., dist. 2, c. Nihil in sacrificiis.*)

¹ corp. CPM; om. D

² [ingentia] add. M

16

Que species ad altare non ad sacrificium, sed ad benedictionem simplicem offerantur. Ex canone apostolorum, cap. 4

Offerri¹ non licet aliquid ad altare preter novas spicas, et uvas, et oleum ad luminaria, et fabas, et thimiamata ad incensum, tempore quo sacra celebratur oblatio. BD 5.6]

¹ -rri CPL; -rre DM; Afferri V

17

De eadem re¹. Ex decreto Melchiadis pape, cap.² 1³

He species quas non licet offerre super altare⁴, iuxta constitutionem apostolorum, eorumque successorum, ad domum sacerdotum deferantur, et a sacerdotibus benedicantur, et simplici benedictione benedicta, demum a populis sumantur. Fabe tantum et uve, spice nove, oleum, et odoramenta ad incensum, et cetera que apostoli constituerunt, super altare offerantur. BD 5.7]

¹ ead. re CPD; eodem M

² cap. CPM; conc. D

³ i RBHM; after corr. CP

⁴ ss R

18

Nihil in sacrificium¹ preter quod² Dominus statuit offerendum. Ex canone apostolorum, cap. 3

Si quis episcopus aut presbiter preter ordinationem Domini alia quedam in sacrificio offerat super altare, id est mel aut lac, aut pro vino siceram, aut confecta quedam, aut volatilia, aut animalia aliqua, aut legumina, contra constitutionem faciens, deponatur.

BD 5.8]

¹ -ium CPBD; -io M

² quod CPBD; quae M

19

Ut presbiteri vas mundum habeant, ubi corpus Domini cum diligentia recondatur. Ex concilio Turonico, cap. 4¹

Ut² omnis presbiter habeat pixidem, aut vas tanto sacramento dignum, ubi corpus Domini cum diligentia recondatur ad viaticum recedentibus de seculo. Que tantum sacra oblatio intincta debet esse in sanguine Christi, ut veraciter presbiter possit dicere infirmo, Corpus et sanguis Domini nostri Iesu Christi proficiat tibi in remissionem peccatorum et vitam eternam. Semperque sit super altare obserata, propter mures et nefarios homines, et de septimo in septimum mutetur semper, id est a presbitero illa sumatur, et alia que eadem die consecrata est in loco eius subrogetur, ne forte diutius observata mucida, quod absit, fiat.

BD 5.9]

¹ 4 CPM; 3 D

² Ut CPD; om. M

20

De eadem re¹. Ex concilio Warmatiensi, cap. 5

Ut² presbiter semper eucharistiam habeat paratam, ut quando quis infirmatus fuerit, aut parvulus infirmus fuerit, statim eum communicet, ne sine communione moriatur.

BD 5.10] IP 1.147 (De cons., dist. 2, c. Presbyter.)

¹ De - re CPD; Ut presbiteri eucharistiam semper habeant paratam L; Ut presbyter semper Eucharistiam propter infirmos habeat paratam M

² Ut CPLD; om. M

21

De eadem re¹. Ex epistola Clementis pape, cap. 28²

Certe³ tanta in altari⁴ holocausta offerantur, quanta populo sufficere debeant. Quod remanserit, in crastinum non reservetur, sed cum timore, et tremore, clericorum

¹ De - re CPLD; Tanta in altari holocausta offerenda, quanta populo sufficere possint, et quod remanserit cum timore, et tremore, magna diligentia clericorum sumendum M

² cap. 28 CPLD; om. M

³ Certe CPLD; om. M

diligentia consumatur. Qui autem residua corporis Domini, que in sacrario relictas sunt sumunt, non statim ad communes cibos sumendos conveniant, ne putent sancte portioni commiscere cibum, qui per aqualiculos digestus in secessum emittitur. Si ergo mane dominica portio editur, usque ad sextam ieiunent ministri qui eam sumpserunt, et si tertia vel quarta hora acceperint, ieiunent usque ad vesperam. Sic secreta sanctificatione eterna custodienda sunt sacramenta.

(*epist. II ad Iacob., fratrem Domini.*) BD 5.11] IP 1.148 to consumatur (*De cons., dist. 2, c. Tribus gradibus.*)

⁴ tanta in alt. CPM; in alt. tanta D

22

De eadem re. Ex concilio Aurelianensi, cap. 4

Illud etiam annectendum videtur, ut oblata que in altario¹ offeruntur, de sabbato in sabbatum semper innoventur; quia panes propositionis, qui super mensam Domini ponebantur a sabbato in sabbatum semper mutabantur ne diu servati mucidi fiant, et ut quidam seviunt², igni concrementur. Quod si aliquis diabolo instigante hoc facere presumpserit, anathema sit.

BD 5.12]

¹ -rio CPL; -ri M

² seviunt CRV²HM; sentiunt P?V?D; [sentiunt] add. M

23

Ut presente et precipiente presbitero, diaconus populum communicet. Ex concilio Carthaginiensi¹, cap. 38

Ut² diaconus presente presbitero eucharistiam corporis Christi, populo, si necessitas cogit, iussus eroget.

BD 5.13] (*Distinct. 93, c. Diaconi.*)

¹ IV add. M

² Ut RPDm; Et C

24

Quod discretio magna esse debeat in perceptione corporis et sanguinis Domini. Ex epistola Clementis pape, cap. 32¹

In perceptione corporis et sanguinis dominici magna discretio adhibenda est. Cavendum est enim ne, si nimium in longum differatur, ad perniciem anime pertineat, dicente Domino, Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Si vero indiscrete accipiatur, timendum est illud quod ait apostolus, Qui manducat et bibit corpus et sanguinem Domini indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Iuxta eiusdem vero apostoli vocem, Probet seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat, ut videlicet abstinens aliquantis diebus ab operibus carnis, et purificans corpus animamque suam, preparet se ad percipiendum tantum sacramentum, exemplo David, qui nisi confessus fuisset se

¹ cap. 32 CPD; om. M

abstinuisse ab opere coniugali ab heri, et nudius tertius, nequaquam panes propositionum a sacerdote accepisset.

BD 5.14] (Epist. II ad Iacob., fratrem Domini).

25¹

De cotidiana perceptione eucharistie². Ex dictis Augustini

Cotidie eucharistie communionem accipere nec laudo, nec vitupero, omnibus tamen dominicis diebus³ communicandum hortor⁴ Si tamen mens in affectu peccandi est, gravari magis dico eucharistie perceptione, quam purificari⁵. Et ideo quamvis quis peccato mordeatur, peccandi tamen non habeat de cetero⁶ voluntatem, communicaturus satisfaciat lacrimis et orationibus, et confidens de Domini miseratione⁷ accedat ad eucharistiam intrepidus et securus. Sed hoc de illo dico, quem mortalia peccata non gravant.⁸

(lib. De eccles. dogm., c. 53). BD 5.15] Ctp 3.2.2; IP 1.149 (De cons., dist. 2, c. Quotidie.)

¹ between 2. 7 (pt) and 2. 8 (pt) H

² euch. CPLD; corporis et sanguinis Domini M

³ Dom. dieb. CPLD; dieb. Dom. M

⁴ (Lib. IV Sententiarum, dist. 12, § h.) add. M²

⁵ purif. CPM; purgari D

⁶ non hab. de cet. CPD; de cet. non hab. M

⁷ miseratione CVBD; misericordia PM

⁸ Nam que mortalia crimina post baptismum commissa premunt, hortor primum publica penitentia satisfacere, et ita sacerdotis iudicio reconciliatum communioni sociari, si vult non ad iudicium suum eucharistiam percipere. add. H

26

De eadem re. Ex dictis eiusdem ad Ianuarium

Dixerit quispiam non cotidie accipiendam eucharistiam, alius affirmet cotidie. Faciat unusquisque quod secundum fidem suam pic credit esse faciendum. Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam se alteri preposuit Zacheus et ille centurie, cum alter eorum gaudens in domo sua suscepit Dominum; alter dixerit, Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum. Ambo Salvatorem honorificantes, quamvis non uno modo; ambo peccatis miseri; ambo misericordiam consecuti. Ad hec valet quod manna secundum propriam voluntatem in ore cuiusque sapiebat¹.

(Aug. epist. 118 ead., dist. 2) BD 5.16] Ctp 3.2.3

¹ Ad hec (hoc D)- sapiebat CPBFLD (BD); Valet etiam ad hanc similitudinem quod in primo populo unicuique manna secundum propriam voluntatem in ore sapiebat: sic in ore cuiusque Christiani sacramentum, illud quomodo sumatur aestimandum. M

27

De laicis, si frequentius non sit¹ ter in anno communicent. Ex epistola Fabiani pape, cap. 4²

Ut³ si non frequentius oblatione⁴ homines communicent ter in anno⁵, nisi forte quis maioribus quibuslibet criminibus impediatur⁶, in Pascha⁷ et Pentecosten⁸ et Natali Domini.

BD 5.17] IP 1.150 (De cons., dist. 2, c. Etsi non frequentius.)

¹ si - sit CPBLD; ut si non amplius, saltem M

² 4 CPBL; 3 DM

³ Ut CPDHM; Et RFL

⁴ obl. CPLD; saltem in anno ter M

⁵ ter in anno CPD; om. M

⁶ cr. imp. CPM; imp. cr. D

⁷ videlicet add. M, om. CPD

⁸ -ten RPDFHL; -t' C; -te M

28

De eucharistia, ut semper qui peccat¹, semper accipere debeat². Ex dictis Cipriani et aliorum sanctorum patrum³

Sanctus igitur⁴ Ciprianus dixit, Eucharistia cotidie ad cibum salutis accipitur. Sanctus Ambrosius dixit, Si quotienscunque effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum effunditur, debeo semper accipere, qui semper pecco, debeo semper accipere medicinam. Sanctus Hilarius dixit, Si non tanta sunt peccata, ut excommunicetur quis, non debet a medicina corporis Domini separari. Unde timendum est ne diu abstractus a Christi corpore alienus remaneat a salute. Nam manifestum est vivere, qui corpus attingunt Christi, ipso Domino dicente, Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui enim iam peccare quievit, communicare non desinat.

(In serm. Cene Domini; lib. IV De sacram., cap. 6.) BD 5.18] De cons. D 2 c 14 has Si quotiensc. - medicinam

¹ semp. - pec. CPLD; qui semper peccant M

² debeat CPD; debeant M

³ patrum CPM; om. D

⁴ igitur CPBD, om. LM

29

Quod in¹ singulis diebus dominicis² in Quadragesima fideles communicandi sunt³. Ex decretis Silverii⁴ pape, cap. 3

Singulis diebus dominicis⁵ in Quadragesima, preter hos qui excommunicati sunt, et preter illos qui in publica penitentia sunt, sacramenta corporis et sanguinis Christi sumenda sunt, et in Cena Domini, in vigilia Pasche, et in die Resurrectionis Domini, et in Pentecoste; et in Natali Domini, penitus ab omnibus communicandum est.

¹ in CM; om. RPBDH

² dieb. dom. CPM; dom. dieb. D (Quod dominicis diebus FH)

³ sunt CRP; sint BDHM

⁴ -erii CPM; -estri D

⁵ dieb. dom. CPHM; dom. dieb. D

BD 5.19]

30

Ut in Cena Domini eucharistie perceptio non negligatur¹. Ex decretis Soteris pape, cap. 5

In Cena Domini a quibusdam perceptio eucharistie negligitur². Que quoniam in eadem die ab omnibus fidelibus, exceptis his quibus pro gravibus criminibus inhibuitur est, percipienda sit, ecclesiasticus usus demonstrat, cum etiam penitentes eadem die ad percipienda corporis et sanguinis dominici sacramenta, reconcilientur. BD 5.20] Ctp 3.2.4 (De const., dist. 2, c. In Cena.)

¹ -lig- RPDM; -leg- C

² -lig- RPDM; -leg- C

31

De histrionibus et magis¹, si communionem cum ceteris fidelibus accipere debeant. Ex epistola sancti² Cipriani ad Eucratium³

Ciprianus Eucratio⁴ confratri salutem. Pro dilectione tua et reverentia⁵ consulendum me existimasti⁶, frater carissime, quid mihi videatur⁷ de histrione et mago⁸ illo, qui apud vos constitutus adhuc in⁹ artis sue dedecore perseverat et magister et doctor non erudiendorum, sed perdendorum puerorum, id est¹⁰ quod male didicit¹¹, ceteris quoque insinuat; an talibus sacra communio cum ceteris Christianis debeat dari. Haud¹² nobiscum communicare puto¹³ nec maiestati divine, nec evangelice discipline congruere, ut pudor et honor ecclesie tam turpi et infami contagione fedetur.

(10 lib. 1 Epistolarum).BD 5.21] Ctp 3.2.5; IP 1.152 (De const., dist. 2, c. Cyprianus.)

¹ et mag. CPHD; om. M

² sancti CPHM; om. D

³ -atium CRPBM; -astium C²H; -aristium D; Car' V; Eucar' V²

⁴ -atio BM; -astio CRH; Eucharistio PVD

⁵ et rev. CPBD; et (om. Fr) verecundia mutua M

⁶ existim- CRM; estim- PV; extim- D

⁷ corr. fr. -antur D

⁸ et mago CPD; om. M

⁹ adhuc in CPD; in eiusdem adhuc M

¹⁰ est CPD; om. M

¹¹ corr. fr. -icerat D

¹² Haut PD

¹³ talibus sacra - puto CPD; talis debeat communicare nobiscum. Puto ego M

32

Quandiu unusquisque ante sacram communionem ab uxore se¹ abstinere debeat. Ex concilio Eliberitano, cap. 3²

Omnis homo ante sacram communionem a propria uxore abstinere debet tres, aut quatuor, aut septem dies.

BD 5.22] IP 1.151a (De cons., dist. 2, c. Omnis homo.)

¹ se CPD; om. M

² cap. 3 CPD; om. M

33

Quod¹ inter catholicos non connumeretur² qui in istis temporibus³ Pascha, Pentecoste⁴, Natale Domini non communicaverit⁵. Ex canone⁶ Agathensi⁷ Seculares qui Natale⁸ Domini, Pascha et Pentecosten⁹ non communicaverint, Catholici non credantur, nec inter Catholicos habeantur.
BD 5.23] IP 1. 151b treats the rubric as part of the preceding canon, with CP (De cons., dist. 2, c. Seculares.)

¹ Quod CPD; Ut M

² connum- CPM; num- D

³ ist. temp. CPD; om. M

⁴ et add. M, om. CPD

⁵ Quod - comm. as end of c 32 text C(before corr.)RPV; om. FH

⁶ canone CPBDF; concilio HM

⁷ cap. 18 add. FHM, om. CPD

⁸ -ale CRPBH; -ali C²R²M; -al' VD

⁹ -ten CD; Pentec' P; Penthec' V; Pent' B; -te RM

34

Ut oblatio altaris singulis dominicis diebus¹ fiat. Ex decretis Fabiani pape, cap. 5
Decrevimus ut in omnibus dominicis diebus, oblatio altaris ab omnibus viris vel mulieribus fiat, tam panis quam vini, ut per has immolationes a peccatorum suorum fascibus liberentur.
BD 5.24]

¹ Dom. dieb. CPD; dieb. Dom. M

35

De eadem re¹. Ex decretis eiusdem, cap. 10

Oblationem quoque et panem in ecclesia facere iugiter admoneatur populus Christianus, quia in ipsa oblatione sibi et suis magnum remedium est animarum, et ipsa pace vera² unanimitas et concordia demonstratur.
BD 5.25]

¹ ead. re CPD; eodem M

² pace vera CPD; vera pace M

36

De diaconibus quod communionem presbiteris¹ dare non debeant². Ex concilio Niceno, cap. 18³

Pervenit ad sanctum magnumque concilium, quod in quibusdam locis et civitatibus diaconi presbiteris gratiam sacre communionis porrigant, quod nulla regula tradidit, ut ab his qui potestatem non habent offerendi, illi qui offerunt Christi corpus accipiant. Nec non et illud innotuit, quod quidam diaconi ante episcopos sacram

¹ comm. presbiteris PDF; comm. presbiteri C; presbiteris comm. M

² -eant CPD; -ent M

³ cap. 18 CPM; om. D

oblationem contingant. Hec igitur omnia resecantur, et in sua diaconi mensura permaneant, scientes quod episcoporum quidem ministri sint, inferiores autem presbiteris habeantur. Per ordinem ergo post presbiteros gratiam sacre communionis accipiant, aut episcopo aut presbitero eis porrigente. Sed nec sedere in medio presbiterorum diacono liceat, quia si hoc fiat, preter regulam et ordinem probatur existere. Si quis autem etiam post has definitiones obedire noluerit, a ministerio cessare debet⁴.

BD 5.26] (*Dist. 93 c. Pervenit ad sanctum.*)

⁴ cess. deb.] deponatur V

37

De eulogiis populis a presbitero¹ dandis. Ex decretis Pii pape, cap. 4

Ut² de oblationibus, que offeruntur a populo, et consecrationi supersunt, vel de panibus quos offerunt fideles ad ecclesiam, vel certe de suis, presbiter convenienter partes incisas habeat in vase nitido, ut post missarum solemnia qui communicare non fuerunt parati, eulogias omni dominico die, et in diebus festis inde accipiant, et illa unde eulogias presbiter daturus est, antea his verbis benedicat.

Oratio simplex eulogie

Domine sancte, Pater omnipotens, eterne Deus, benedicere digneris hunc panem, tua sancta et spirituali benedictione, ut sit omnibus salus mentis et corporis, atque contra omnes morbos et universas inimicorum insidias tutamen. Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum panem vite, qui de celo descendit, et dat vitam et salutem mundo, et tecum vivit et regnat per omnia secula seculorum. Amen.

BD 5.27-8]

¹ pop. a pres. CPD; populo a presbyteris M

² Et H

38

De pane qui offerendus est. Ex decretis Anicii¹ pape, cap. 3

Panes quos Deo sacrificium offertis, aut a vobismetipsis, aut a vestris pueris coram vobis, nitide ac studiose fiant, et diligenter observentur, ut panis, et vinum, et aqua sine quibus misse nequeunt celebrari, mundissime atque studiose tractentur, et nihil in eis vile, nihil non probatum inveniatur, iuxta illud quod ait Scriptura, Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite.

BD 5.29]

¹ Anicii CPDM; Aniceti Fr

39

De presbiteris qui corpus dominicum ad deferendum infirmis, mulieribus tradunt. Ex concilio Remensi, cap. 2

Pervenit ad notitiam¹ nostram, quod quidam presbiteri in tantum parvipendunt² divina misteria, ut laico aut femine sacrum corpus Domini³ tradant ad deferendum

¹ corr. fr. notiam P

infirmis; et quibus prohibet⁴ ne sacrarium⁵ ingrediantur, nec ad altare appropinquent, illis sancta sanctorum committuntur⁶. Quod quam⁷ sit horribile, quamque detestabile omnium religiosorum animadvertit prudentia. Igitur interdicat per omnia sinodus, ne talis temeraria presumptio ulterius fiat, sed omnimodis presbiter per semetipsum infirmum communicet. Quod si aliter fecerit, gradus sui periculo subiacebit.

BD 5.30] IP 1.153 (De cons., dist. 2, c. Pervenit.)

² in tantum parv. CPM; parv. in tantum D

³ corpus Dom. CPM. Dom. corpus D

⁴ -et CPVB; -etur RDM

⁵ sacrarium CPM; sacrum D

⁶ corr. fr. -itur D

⁷ Quod quam over erasure and in mg. C

40

Ut defunctis eucharistia non detur. Ex concilio Carthaginiensi¹, cap. 6

Item placuit, ut corporibus defunctorum eucharistia non detur. Scriptum est enim, Accipite et comedite. Cadavera autem nec accipere possunt nec edere. Et nec iam mortuos homines baptizari faciat presbiterorum ignavia.

BD 5.31]

¹ III add. M

41

Ut oblationes in maioribus festis equanimiter fiant. Ex concilio Maticensi¹, cap. 50²

In sinodo Maticonensi³ decretum est ut, in omnibus diebus dominicis aliisque festivitibus, ab omnibus⁴ oblatio qui ad missam convenerint utriusque sexus offeratur in ecclesia; singulis singulas oblationes offerentibus, finita missa a presbitero oblationes accipiantur. Omnis autem qui hanc diffinitionem per inobedientiam evacuare presumpserit, anathemate percellatur.

BD 5.32]

¹ Mat. PVD; Masticensi CR; Maticonensi II M

² 50 CPD; 4 M

³ Matic- PV; Ma<s>tic- C; Maticense D; Matic- M

⁴ diebus dominicis – omnibus ss P

42

Quod ministris altaris supra altare solis¹ communicare liceat. Ex concilio Laodicensi, cap. 19

Solis autem ministris sacro ordini deditis ad altare accedere et communicare liceat.

BD 5.33]

¹ Quod - sol. CPB; Ut min. sol. D; Ut solis ministris altaris, super altare M

43

Ut nullus infra presbiterum ordinatus, rem a presbitero consecratam in altari porrigat. Ex decretis Silvestri pape, cap. 7¹

Nullus acolithorum, vel subdiaconorum rem consecratam a presbitero iam aliis porrigat, quia aliud est minister, aliud assistens, nisi tantum supportet quod ei sacerdos imposuerit ore suo benedictum.

BD 5.34] D 24 c 1

¹ 7 CPBM; 6? D

44

Ut presbiter illitteratus missam celebrare non debeat¹. Ex decretis Fabiani pape, cap. 10

Sacrificium non est accipiendum de manu sacerdotis, qui orationes, vel lectiones, et reliquas observationes in missa secundum ritum implere non potest.

BD 5.36]

¹ cel. non deb. CPBD; cel. non audeat L; non celebret M

45

De illis qui post aliquam degustationem, sacrificium acceperint. Ex decretis Eutichiani pape, cap. 2

Qui acceperit¹ sacrificium post cibum, aut post aliquam parvissimam² refectionem, nisi pro viatico, pueri tres dies, maiores septimanam, clerici viginti dies peniteant.

BD 5.35]

¹ -erit CPBH; -erint DM

² al. parv. ref. CPBF; al. degustationem vel parv. D; parv. al. ref. M

46

Pro unius oblatione alterius non spernenda¹. Ex decretis Eugenii pape, cap. 17

Presbiter pro unius oblatione alterius non spernat.

BD 5.37]

¹ -enda PVB; -at CR; -endam DM

47

Ut dissidentium fratrum oblationes non recipiantur. Ex concilio Africano¹, cap. 93²

Oblationes dissidentium fratrum neque in sacrario, neque in gazophilacio recipiantur.

BD 5.38] (Dis. 90, c. Oblationes.)

¹ Afr. CPD; Carthaginensi IV M

² 93 CPBM; 18 [or 23] D

48

Quod refutanda sunt eorum dona qui pauperes opprimunt. Ex concilio eodem, cap. 94

Eorum¹ qui pauperes opprimunt dona a sacerdotibus refutanda sunt.
BD 5.39] (Dis. 90, c. Eorum qui.)

¹ Horum F

49

De presbiteris immolantibus. Ex concilio Ancirano, cap. 1

Presbiteros immolantes et iterum luctamen adeuntes, si hoc non per illusionem aliquam, sed ex veritate fecerunt, nec ante parentes et affectantes atque suadentes ut estimarent quidem tormentis aptari, sed his tantum visu et habitu subiici, hos placuit quidem honorem retinere proprie sedis; offerre autem, aut alloqui populum, aut omnino sacerdotalibus fungi officiis non licere.
BD 5.40] (Dis. 50, c. Presbyteros qui.)

50

De eadem re. Ex eodem, cap. 12¹

Diaconi similiter qui immolaverunt, honorem quidem habeant; cessent vero ab omni sacro ministerio, sive a pane sive a calice offerendo. Quod si quidam episcoporum conscii sunt laboris eorum et humilitatis et mansuetudinis, et voluerint eis aliquid amplius tribuere vel adimere, penes ipsos erit potestas.
BD 5.41] (Dis. 50, c. Presbyteros qui.)

¹ De - 12 CPD; De diaconibus immolantibus. Ex eodem concilio, cap. 2 M

51

De presbiteris quibus solet sepe¹ dormiendo semen effluere². Interrogatio Augustini Anglorum apostoli³

Si post illusionem que per somnium solet contingere, vel corpus Domini quilibet accipere valeat, vel si sacerdos sit, sacra misteria celebrare?
(lib. epist. XII, cap. 11.); BD 5.42] (Dist. 6, c. Testamentum)

¹ sepe CP²VB; om. PD

² De - effl. (sem. eff. dorm.P) CPLD; de presbyteris, quibus dormientibus solet nonnunquam semen effluere after Int. Aug. Angl. ep. M

³ ap. CPB; primi apostoli V; episcopi DHL M

52

De eadem re¹. Responsio Gregorii pape

At quidem hunc² testamentum veteris legis, sicut superiori³ capitulo iam diximus, pollutum dicit, et nisi lotus⁴ aqua et⁵ usque ad vesperum⁶, intrare ecclesiam

¹ rubr. after insc. M, as here CPLD

² At qu. hunc CP²RBL; Et quidem hunc PVD F H; Hunc quidem M

³ su- ss D

⁴ -us CPD; -um M

⁵ et CPD; etiam M

non conceditur⁷. Quod tamen aliter populus spiritualis intelligens, sub eodem intellectu accipiet, quod⁸ prefati sumus, qui⁹ quasi per somnium illuditur, cum¹⁰ tentatus immunditia veris¹¹ imaginibus in cogitatione inquinatur. Sed lavandus est aqua, ut culpas cogitationis lacrimis abluat, et nisi prius tentationes¹² recesserint, reum se quasi¹³ usque ad vesperum cognoscat. Sed est in eadem illusionem necessaria valde discretio, quae¹⁴ subtiliter pensari debeatur¹⁵, ex qua re accidat menti dormientis¹⁶. Nam aliquando ex crapula, aliquando ex nature superfluitate, vel infirmitate¹⁷, aliquando ex cogitatione contingit. Et quidem cum ex nature superfluitate, vel infirmitate evenerit, omnino hec illusio non estimanda¹⁸ est, quia hanc animus nesciens pertulisse magis dolendus est¹⁹ quam fecisse. Cum vero ultra modum appetitus gule in sumendis alimentis rapitur, atque idcirco humorum receptacula gravantur, habet exinde aliquem reatum animus²⁰, non tamen usque ad prohibitionem percipiendi corporis Christi, vel missarum solempnia celebrandi.²¹ Cum fortasse aut festus dies exigit aut²² exhiberi misterium, pro eo²³ quod sacerdos alius in loco²⁴ deest, ipsa²⁵ necessitas compellit²⁶, mutatis vestibus cantet. Nam si adsunt alii qui implere ministerium²⁷ valeant²⁸, illusio per crapulam facta a perceptione sacri misterii²⁹ abstinere³⁰ arbitror, humiliter debet; si tamen dormientis mentem turpi imaginatione³¹ concusserit. Nam sunt quibus ita plerumque illusio nascitur ut eorum animus etiam in somno corporis positus, turpibus imaginibus³² non fedetur. Qua in re unum ibi³³ ostenditur³⁴ ipsa³⁵ mens rea non tamen sit³⁶, vel suo iudicio libera, cum se et³⁷ dormienti³⁸ corpore nihil meminit vidisse, tamen³⁹ vigiliis corporeis⁴⁰ meminit

⁶ -um CP; -am DM

⁷ -itur CPD; -it M

⁸ quod CPD; quem M

⁹ qui CPD; quia M

¹⁰ cum CPD; qui M

¹¹ veris CPD; vanis M

¹² *corr. to ignis temptationis R*

¹³ se CRPVBH; se quasi R²M

¹⁴ que CPD; qua M

¹⁵ -atur CPD; -at M

¹⁶ menti dorm. RPBH; dorm. menti CD

¹⁷ quod dicitur gonorrhea *add. ss H*

¹⁸ non est. CR(estimenda *add. ss*)P; est. non D; timenda non M

¹⁹ ss C

²⁰ al. reat. an. CPD; an. al. reat. M

²¹ Et *add. DM, om. CP*

²² aut CPD; *om. M*

²³ ss C

²⁴ eodem *add. M, om. CPD*

²⁵ ipsa CPD; ipse si M

²⁶ -ellit CPDM; -ulit *Fr*

²⁷ imp. min. CP²VBM; imp. ministerium P; officium implere D

²⁸ vel ministerium *add. D, om. CPBM*

²⁹ prohiberi non debet, sed ab immolatione sacri mysterii *add. R²M, om. CRPVDF*

³⁰ ut *add. R²M, om. CRPD*

³¹ turpi imag. CPD; turpitudine non M

³² *corr. to imaginationibus R²; [imaginationibus] add. M*

³³ unum ibi CPD; *om. M*

³⁴ facta a perceptione sacri – ostenditur *over erasure V*

³⁵ ipsa CPD; *om. M*

³⁶ tamen sit CPD; tuo M

³⁷ et CPD; etsi M

³⁸ -enti CP; -ienti DM

ingluvies⁴¹ cecidisse. Sin⁴² vero ex turpi cogitatione vigilantis oritur illusio dormienti⁴³, patet animo reatus suus⁴⁴. Videt enim a qua radice inquinatio illa processerit quia⁴⁵ quod cogitavit sciens, hoc pertulit nesciens; propter talem pollutionem sacro misterio eo die abstinere oportet. Sed pensandum est, ipsa cogitatio utrum in suggestionem an in⁴⁶ delectationem, vel quod maius est in⁴⁷ peccati consensu ceciderit⁴⁸. Tribus enim modis impletur omne peccatum, videlicet suggestionem, delectationem, consensu. Suggestio quippe fit per diabolum, delectatio per carnem, consensus per spiritum, quia et⁴⁹ primam culpam serpens suggessit, Eva delectata est velut caro⁵⁰, Adam vero⁵¹ velut spiritus consensit. Et necessaria est magna discretio⁵² inter suggestionem atque delectationem et inter delectationem⁵³ atque consensum, iudicem sui presidere animum⁵⁴. Cum enim⁵⁵ malignus spiritus peccatum suggerit⁵⁶ in mente, si nulla peccati delectatio sequatur peccatum omnimodo⁵⁷ perpetratum non est. Cum vero delectari caro ceperit, tunc peccatum incipit nasci. Si autem etiam a consensu⁵⁸ ex deliberatione consentit⁵⁹, tunc peccatum cognoscitur perfici. In suggestionem ergo peccati initium⁶⁰, in delectationem fit nutrimentum, in consensu perfectio. Et sepe contingit⁶¹ ut hoc quod malignus⁶² seminat in cogitatione, caro⁶³ ex delectatione trahat⁶⁴, nec tamen animus eiusdem⁶⁵ delectationi⁶⁶ consentiat, et cum caro delectari sine animo⁶⁷ nequeat, ipse tamen animus carnis voluptatibus reluctans in delectatione carnali aliquomodo ligatur invitatus, ut ei ex ratione contradicat nec consentiat; et tamen delectatione ligatus sic se ligatum⁶⁸ vehementer⁶⁹ ingemiscat. Unde et ille celestis exercitus precipuus miles gemebat dicens, Video⁷⁰ aliam legem in

³⁹ in *add.* M, *om.* CPD

⁴⁰ -eis CPD; -is M

⁴¹ ingl. CRPD; in ingluviem R²M

⁴² Sin CPD; Si M

⁴³ -ti CPD; -tis M

⁴⁴ reatus suus CPD; suus reatus M

⁴⁵ quia CPD; qui M

⁴⁶ in CPD; *om.* M

⁴⁷ in CPD; *om.* M

⁴⁸ cec- CPD; acc- M

⁴⁹ et CPD; cum M

⁵⁰ del. est velut caro CPD; celut caro del. est M

⁵¹ vero CPD; *om.* M

⁵² ut *add.* M, *om.* CPD

⁵³ sugg. atque del. et inter delect. PBD (*with BD*); sugg. et del. C; sugg. del. atque M

⁵⁴ iudicem - animum CPD; iudex sui animus presideat M

⁵⁵ *in mg.* C

⁵⁶ -erit CPD; -esset M

⁵⁷ omnimodo CPB; omnino DM

⁵⁸ a consensu CPD; ad consensum M

⁵⁹ consentit CPD; descendit M

⁶⁰ [semen] *add.* M

⁶¹ *corr. fr.* -igit R

⁶² spiritus *add.* R²M, *om.* CRPD

⁶³ *corr. to* carnem R

⁶⁴ ex del. trahat CP; trahat ex del. D; in delectationem trahat M

⁶⁵ eius- CPD; ei- M

⁶⁶ -oni PDM; -one C

⁶⁷ del. sine animo CPM; sine animo del. D

⁶⁸ sic se lig. CPD; sit, sed ligatum se M

⁶⁹ vehem. CPM; *om.* D

⁷⁰ *lacuna follows in C*

membris meis repugnantem legi mentis mee, et captivum me ducentem in lege peccati, que est in membris meis. Si autem captivus erat, minime pugnabat⁷¹, quapropter et captivus erat⁷², et pugnabat⁷³. Igitur legi mentis eius, lex que in membris est repugnabat. Si autem pugnabat, captivus non erat. Itaque⁷⁴ est homo, ita ut⁷⁵ dixerim,⁷⁶ captivus et liber; liber ex iustitia⁷⁷, captivus ex delectatione quam portat invitus⁷⁸.

BD 5.43] IP 1.159 has med. variant (Ead. dist., c. Sed pensandum est.)

⁷¹ Sed pugnabat. Quapropter captivus non erat. Pugnabat igitur lege mentis, cui lex que in membris est, repugnabat. Ecce itaque homo est, ut ita dixerim, captivus et liber. Liber ex iustitia quam diligit, captivus ex delectatione quam portat invitus. in mg. R²

⁷² et captivus non erat add. M, om. CPD

⁷³ [repugnabat] add. Fr

⁷⁴ Itaque C²RPM; Ita CD

⁷⁵ ita ut CPB; ut ita DM

⁷⁶ et add. M

⁷⁷ quam git add. M; quam diligit add. Fr, om. CPD

⁷⁸ invitus CPVBHM; invictus R

53

De presbiteris villanis si¹ in civitate offerre audeant. Ex concilio Neocesariensi, cap.

13

Presbiteri ruris in ecclesia civitatis, episcopo presente vel presbiteris urbis ipsius, offerre non possunt, nec panem sanctificatum dare calicemque porrigere. Si vero absentes hi fuerint, et ad dandam orationem vocentur, soli dare debebunt.

BD 5.44]

¹ si CPBD; ne M

54

De eadem re. Ex decretis Soteris pape, cap. 13

Presbiteri qui conregionales non sunt, in ecclesiis presentibus episcopis, vel presbiteris civitatis, offerre non poterunt, nec panem dare in oratione, aut calicem bibere. Quod si absentes sunt civitatis sacerdotes, et fuerint invitati in orationem, soli possunt dare.

BD 5.45]

55

De illo qui per ebrietatem eucharistiam evomuerit¹. Ex penitentiali Bede presbiteri

Si quis per ebrietatem, vel voracitatem, eucharistiam evomuerit, quadraginta dies peniteat. Clerici vel monachi seu diaconi xl dies peniteant²; presbiteri septuaginta dies peniteant³; episcopi nonaginta. Si pro infirmitatis causa⁴ evomuerit⁵, septem dies peniteat⁶.

¹ -uerit CVBM; -uerint P; -it D

² Clerici - pen. CPBDH; si laicus est; clerici vel monachi, seu diaconi et M

³ dies pen. CPBDF; pen. H; om. M

⁴ causa CPBM; om. D

⁵ -erit CPB; -erint DM

⁶ -teat CFH; -t' RPB; -teant DM; pen' V

BD 5.46] IP 1.154 (De const. dist. 2, c. Si per ebriet.)

56

De hoc, si aliquid de calice sacri sanguinis stillaverit. Ex decretis Pii pape, cap. 3¹

Si vero per negligentiam de calice Domini aliquid² stillaverit in terram, linguabitur³, tabula radetur. Si non fuerit tabula, ut non conculcetur, locus corradetur, et igne consumetur⁴, et cinis intra altare recondetur⁵, et sacerdos quadraginta⁶ dies peniteat. Si super altare stillaverit calix, sorbeat minister stillam, et tres dies peniteat. Si super lintheum altaris⁷ ad aliud stilla pervenerit, quatuor dies peniteat; si usque ad⁸ tertium, novem dies peniteat⁹; et lintheamina que tetigerit stilla, minister abluat tribus vicibus¹⁰, calice subtus posito¹¹, et aqua ablutionis sumatur, et iuxta altare recondatur. BD 5.47] Ctp 3.2.6; IP 1.155 (De cons. dist. 2, c. Si per negligentiam.)

¹ 3 CPDM; 4 L

² de cal. Dom. aliq. CPM; aliq. de cal. Dom. D

³ ling. CPD; lingua lambetur et M

⁴ et igne cons. PVBDM; om. CRHL

⁵ rec. CPBD; condatur M

⁶ quadrag. RPBLDHM; sexaginta C

⁷ et add. M, om. CPD

⁸ ad CDHM; om. PVB

⁹ si usque ad quartum, viginti (quindecim BD) dies peniteat add. MBD, om. CPVBHLD

¹⁰ min. abl. tr. vic. CPD; tr. vic. min. abl. M

¹¹ subtus pos. CPB; subposito D; supposito M

57

De illo qui evomuerit¹ sacrificium, et a canibus consumitur. Ex penitentiali Theodori

Qui evomuerit sacrificium, et a canibus consumitur, annum unum peniteat; sin autem, quadraginta dies peniteat. Si in die quando communicaverit sacrificium evomuerit, si ante mediam noctem, tres superpositiones faciat, si post mediam noctem, duas; si post matutinum, unam.

BD 5.48] (De cons. dist. 2, c. Qui non bene.)

¹ evom- CPD; vom- M

58

Item¹ de eodem. Ex penitentiali Romano

Si vero sacrificium evomuerit, quadraginta dies peniteat. Si in ignem proiecit, centum psalmos cantet. Si vero canes lambuerint talem vomitum, centum dies qui evomit² peniteat.

BD 5. 49]

¹ Item CPLD; om. M

² -mit CRP; -muerit D; -muit M

59

De¹ eucharistia inveterata. Ex² concilio Aurelianensi³, cap. 5

Omne sacrificium sordida vetustate perditum, igne comburendum est, et cinis iuxta altare sepiendus.

BD 5.50]

¹ De CPDM; om. L

² III add. M

³ Aurelianensi CPBLD; Arelatensi M

60

De illis qui non bene custodierint¹ corpus et sanguinem Domini. Ex eodem², cap. 6

Qui non bene custodierit sacrificium, et mus vel aliquod aliud animal comederit illud, quadraginta dies peniteat. Qui autem perdiderit illud in ecclesia, aut pars eius ceciderit et non inventa³ fuerit, triginta dies peniteat. Perfundens aliquod⁴ super altare de calice, quando offertur, sex dies peniteat, aut si abundantius, septem dies peniteat. Qui autem⁵ perfundit dum solempnitas misse celebratur, quadraginta dies peniteat. Si vero celebrata missa, presbiter neglexerit accipere sacrificium, similiter quadraginta dies peniteat. Et qui accipit sacrificium pollutus nocturno tempore, septem dies peniteat. Diaconus si obliviscens orationem⁶ offerre, donec offeratur lintheamen, quando recitantur nomina pausantium, similiter peniteat. Qui negligentiam erga sacrificium fecerit, ut in eo vermis consumptus sit, et ad nihilum devenerit, tres quadragesimas cum pane et aqua peniteat. Si integrum inventum fuerit, in eo vermis comburatur, et cinis sub altare recondatur, et qui neglexerit, quaternis diebus suam negligentiam solvat. Si cum amissione saporis decoloratur sacrificium, viginti dies expleantur ieiunio, conglutinatum vero septem dies qui merserit, peniteat.

BD 5.51] IP 1.156 to trig. dies penit.

¹ -ierint CPL; -iunt DM

² concilio add. LD, om. CRPBM

³ non inv. CPD; inv. non M

⁴ -quod CP; -quid DM

⁵ aut si abundantius – autem over erasure and partly in mg. V

⁶ [oblationem] add. M

61

De eadem re. Ex penitentiali Romano

Si ceciderit sacrificium de manibus offerentis terra tenus ut non conculcetur, omne quodcunque inventum fuerit in loco in quo ceciderit comburatur, et cinis, ut supra, abscondatur, et cui acciderit medium annum peniteat; si vero sacrificium inventum fuerit, locus scopis mundetur, et stramen, ut supra, igni detur, et cinis, ut supra, recondatur, et sacerdos viginti¹ dies peniteat.

BD 5.52]

¹ after corr. C

FH¹

Idem in libro de utilitate credendi.

¹ preceded by 2. 1b above

Hereticus est qui alicuius temporalis commodi et maxime glorie principatus que sui gratia falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Ille autem qui huiusmodi hominibus credit, homo est imaginatione quadam veritatis ac pietatis illus.

Tarrac2 1. 16 has inscr. as here

62

De muliere que peperit, ut communicet si voluerit. Ex concilio Carthaginensi¹

Mulier enixa, si voluerit, communionem percipiat².

BD 5.53]

¹ cap. add. P; om. CDM

² perc- PVDm; acc- CR

63

Ex pontificali¹

Alexander passionem Domini miscuit in precatione sacerdotum, quando misse celebrantur. Siricius constituit, ut nullus presbiter missas celebraret per omnem hebdomadam, nisi consecratum episcopi loci designati susciperet declaratum, quod nominatur fermentum. Leo primus constituit, ut intra actionem sacrificii diceretur, Sanctum sacrificium, et cetera.

¹ Ex pont. CPL; Ex pontificalibus D; Qui passionem Domini in precatione sacerdotum miscuerint. Ex pontificum decretis M

64

De custodibus sacramentorum¹. Clemens in secunda ad Iacobum epistola²

Tribus gradibus commissi sunt sacramenta divinorum secretorum, id est presbitero, diacono, et ministro, qui cum timore et tremore clericorum reliquias corporis Domini debent custodire fragmentorum.

Ctp 1.1.12] (De cons., dist. 2, c. Tribus.)

¹ De - sac. after insc. CRB, here PM

² ad Iac. ep. CBM; ep. ad Iac. P; Clemens - ep. om. VD

65

Item in eadem epistola¹. Sindonem sacram non esse vendendam².

Si forte quispiam presbiter sive diaconus sacrarii sindonem vel velum subtracta vendiderit, Iudei similis estimabitur Scariotis³.

Ctp 1.1.12A, 17a] (17 q. 4, c. Si forte.)

¹ It. - ep.] after rubr. M

² Sind. - vend. CVBD, in mg. P

³ sim. est. Sc. CPLD; Sc. sim. est. M

66

Quid faciendum sit de vetustate consumptis¹. Item ibi²

Altaris palla, cathedra, candelabrum, et velum si fuerint vetustate consumpta, incendio dentur.

Ctp 1.1.12B] (De cons., dist. 1, c. Altaris palla.)

¹ de (om. V) vet. cons. CP(mg.)VD; vestibis altaris inveteratis M; Quid - cons. om. L

² Item ibi CD(both before Quid)PL; om. V; Ibidem M

67

¹Anacletus papa tertius a Petro in primo decretali²

Deo perfecte sacrificantes, quando Domino sacrificant, non soli hoc agere debent, sed testes secum adhibeant, ut Domino perfecte in locis Deo sacratis, sacrificare probentur. Ait namque auctoritas legis divine, Vide ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus. Episcopus Deo sacrificans testes (ut prefixum est) secum habeat, et plures quam alius sacerdos. Sicut enim maioris honoris gradu fruitur, sic maioris testimonii incrementatione³ indiget. In solempnioribus vero diebus, aut quatuor, aut quinque, aut tres diaconos, qui eius oculi dicuntur, et subdiaconos, atque reliquos ministros secum habeat, qui sacris induti vesti mentis a fronte et a tergo, et presbyteri e regione dextra levaque contrito corde, et humiliato spiritu, ac prono stent vultu, custodientes eum a malis hominibus, et consensum eius prebeant sacrificio. Peracta autem consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus.

Ctp 1.2.2b, 3, 4a] (De cons., dist. 2, c. Episcopus Deo sacrificans.)

¹ Quod Deo perfecte sacrificantes, testes secum habere debent dum sacrificant: episcopus vero plures quam alii. *add. as rubr.* M

² suo *add.* M, om. CP; decreto D

³ incr. CPD; incremento M; incremento [incrementatione] Fr

68

Alexander papa quintus a Petro in suorum primo decretalium¹. Quod debeat aqua² misceri cum vino³ in calice

Non debet, ut a Patribus accepimus, et ipsa ratio docet, in calice Domini, aut vinum solum, aut aqua sola offerri, sed utrumque permistum, quia utrumque ex latere eius in sua passione profluxisse legitur⁴. Item⁵. Nihil enim in sacrificiis maius esse potest quam corpus et sanguis Christi. Nec ulla oblatio hac potior est, sed hec omnes precellit. Que pura conscientia Domino offerenda est, et pura mente sumenda, atque ab omnibus veneranda, et sicut potior est ceteris, ita potius excoli et venerari debet.

De conspersione salis et aque⁶

Aquam sale conspersam populis benedicimus, ut ea cuncti aspersi sanctificentur, ac purificentur, quod et omnibus sacerdotibus faciendum esse

¹ Al. - decr. CPLD; Ex epistola i decretali Alexandri primi. M

² om. L

³ deb. - vino CRP; deb. aqua cum vino misc. D; aqua cum vino misceri debeat M

⁴ L *ends cap*

⁵ Quod eucharistia omnes hostias praecellit *add. as rubric* CRVB, P (mg); om. DM

⁶ De - aq. CPBD; om. M

mandamus. Nam si cinis vitule aspersus populum sanctificabat atque mundabat, multo magis aqua sale aspersa, divinisque precibus sacrata, populum sanctificat atque mundat. Et si sale asperso per Eliseum prophetam sterilitas aque sanata est, quanto magis divinis precibus sacratus sterilitatem aufert humanarum rerum, et coinquinos sanctificat atque purgat, et cetera bona multiplicat, et insidias diaboli avertit et a phantasmatis versutiis homines⁷ defendit?

Ctp 1.4.3-5] (De cons., dist. 2, c. Nihil in sacrificiis.) (De const., dist. 3, c. Aquam sale.)

⁷ -ines PVM; -inem CR

69

Item in secundo decretali¹. Quanto meliores sunt sacerdotes, tanto facilius exaudiri²

Ipsi sacerdotes pro populo interpellant, et peccata populi condemnant³, quia suis precibus ea delent, atque consumunt, qui quanto digniores⁴ fuerint, tanto facilius in necessitatibus pro quibus clamant, exaudiuntur.

Ctp 1.4.6] (I, q. 1, c. Ipsi sacerdotes.)

¹ decretali in mg. C²

² Item - exaud. CRP; Quanto meliores - melius exaud. Ex eiusdem decreto secundo D; Sacerdotes suis precibus peccata populi delere atque consumere. Ex secunda eiusdem decretali M

³ condemnant CP; comedunt M

⁴ corr. fr. -ris M^e

70

¹Omnibus in Christo dilectis fratribus² Sixtus a Petro papa VI in primo suorum decretalium³

A nobis et reliquis episcopis, ceterisque Domini sacerdotibus statutum est, ut sacra vasa non ab aliis quam a sacratis Domino dicatis contrectentur hominibus. Indignum enim valde est, ut sacra Domini vasa, quecunque sint, humanis usibus serviant, et ab aliis quam a Domino famulantibus eique dicatis tractentur viris, ne pro talibus presumptionibus iratus Dominus plagam imponat populo suo.

Ctp 1.5.1] (De const., dist. 1, c. In sancta hac apost.)

¹ Sacra vasa non ab aliis quam a consecratis Domino hominibus esse tractanda. *add. as rubr.* M

² Sixtus a Petro papa VI omnibus - fratribus D; Omn. - frat. *after* decret. suorum M

³ suor. dec. CRP; decretorum suorum M. Sixtus - decr. *is in text of* C; in primo suorum dec. *add.* V²

71¹

²Telesphorus septimus a Petro in decretali suo³

Nocte vero sancta Nativitatis Domini salvatoris missas celebrent, et himnum angelicum in eis solempniter decantent, quoniam et eadem nocte ab angelo pastoribus est enuntiatus⁴. Et subito facta est cum angelo multitudo militie celestis laudantium Deum et dicentium, Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bone

¹ H mg has here Hildebert's verses: Natalis Christi sacre sollempnia misse – Nox aurora dies, umbra figura Deus.

² Nullis aliis temporibus, nisi in Nativitate Domini, missam nocte celebrandam. *add. as rubr.* M

³ suo CPVD; sua epistola M; Tel. – suo in outer mg. V

⁴ past. est. enunt. CPV; est past. enunt. D; enunt. est past. M. Et infra *add. Fr*

voluntatis. Reliquis vero temporibus missarum celebrationes ante horam diei tertiam minime sunt celebrande, quia in eadem hora et Dominus crucifixus est, et Spiritus sanctus super apostolos legitur descendisse.

Ctp 1.6.3-4] (De consecr., dist. 1, c. Nocte sancta.)

72

¹*Sothor papa undecimus a Petro, in decretali suo*²

Sacratas Deo feminas, vel monachas, sacra vasa vel sacratas pallas penes vos contingere, et incensum circa altaria deferre, perlatum est ad apostolicam sedem. Que omnia reprehensione et³ vituperatione plena esse, nulli recte sapientium dubium est. Quapropter huius sancte sedis auctoritate hec omnia vobis resecare funditus, quanto citius poteritis, censemus.

Ctp 1.10. la] (23 dist., c. Sacratas. Et infra, p. 3, c. 265.)

¹ De eadem re *add. as rubr.* D, Sacratas Deo feminas, vel monachas sacra vasa vel pallas altaris non debere contingere. *add. as rubr.* M

² dec. suo CPLD (*inscr. as text* D); secunda decretali sua epist. M

³ repr. et *add. ss* V²

73

¹*Fabianus papa XVIII a Petro in secundo decretali suo*²

Litteris vestris inter cetera insertum invenimus, quosdam religionis³ vestre episcopos a vestro nostroque ordine discrepare, et non per singulos annos in cena Domini chrisma conficere.⁴ Errant vero qui talia excogitant, et mente vesana potius quam recta sentientes, hec audiunt⁵. Item. Sicut ipsius diei solempnitas per singulos annos celebranda est, ita ipsius sancti chrismatis confectio per singulos annos est agenda, et de anno in annum renovanda, et fidelibus tradenda, quia novum sacramentum est per singulos annos in iam dicta die innovandum, et vetus in sanctis ecclesiis cremandum. Ita a sanctis apostolis et successoribus eorum accepimus, vobisque tenenda mandamus.

Ctp 1.18.3] (De consecr., dist. 3, c. Litteris vestris.)

¹ De eadem re *add. as rubr.* D, Singulis annis in coena Domini chrisma conficiendum esse. *add. as rubr.* M

² dec. suo CPDF; suo decreto M. PVD *have insc. as text.*

³ religionis CPD; regionis M

⁴ *Infra. add. Fr*

⁵ audiunt CRPV; audent R²DM

74

¹*Stephanus papa XXII a Petro, in primo decretali*² *suo. Hilario amico de vestimentis ecclesie*³

Vestimenta ecclesiastica quibus Domino ministratur, et sacrata debent esse et honesta, quibus in aliis usibus non debet frui, quam ecclesiasticis et Deo dignis

¹ De eadem re *add. as rubr.* D, Vestimenta ecclesiastica quibus Domino servitur sacrata (sacra *Fr*) debere esse et honesta. *add. as rubr.* M

² prim. dec. CPLD; decimo decreto M

³ Hil. - eccl. CPL; *om.* DM. Steph. - suo *in text* D

officiis. Que nec ab aliis debent contingi aut ferri, nisi a sacratis hominibus, ne ultio que Balthasar percussit, super hec transgredientes, et talia presumentes veniat divina, et corruiere eos faciat ad imum.

(*Ep. 1, c. 3*). *Ctp 1.21.2] (De cons., dist. 1, c. Vestimenta.)*

75

De unctione infirmorum facienda¹ ab episcopis vel presbiteris.² Ex decretis Innocentii pape, cap. 8³

Illud superfluum videmus adiectum, ut de episcopo ambigatur, quod presbiteris licere non dubium est. Nam idcirco presbiteris dictum est, quia episcopi occupationibus aliis impediti ad omnes languidos ire non possunt. Ceterum si episcopus aut potest aut dignum ducit aliquem a se visitandum, et benedicere et tangere chrismate sine cunctatione potest, cuius est ipsum chrisma conficere. Nam penitentibus istud infundi non potest, quia genus est sacramenti. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo unum genus putatur posse concedi? His igitur frater carissime omnibus que tua dilectio voluit a nobis exponi prout potuimus respondere curamus.⁴

Ctp 1.38.5a] (Dist. 95, c. Illud superfluum.)

¹ -da CR; -d' P; -do M

² De - presb. C(*after insc.*)P; om. D; Quod non solum episcopis sed etiam presbyteris liceat infirmos oleo sancto inungere. M

³ Ex - 8 CPD; Innocentius primus in prima sua decretali epist., cap. 8 M

⁴ His igitur - curamus CPD; om. M

76

Non esse missam audiendam nisi in locis sacris absque summa necessitate¹. Felix papa omnibus episcopis

Satius² est missam non cantare aut non audire, quam in his locis ubi fieri non oportet, nisi (ut sepe dictum est) pro summa contingat necessitate, quando necessitas legem non habet. Unde scriptum est, Vide ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus.

(*ep. 1*). *Ctp 1.50.1] (De cons., dist. 1, c. Sicut non alii.)*

¹ Non - nec. C(*after insc.*)PL(*after insc.*); om. D; Missam nunquam nisi pro magna necessitate in locis non sacratis cantandam M

² Satius CP?HM; Sanctius D

77

¹Pelagius², Romane ecclesie et apostolice sedis episcopus, universis Germaniarum atque Galliarum³ episcopis.⁴ Cum in Dei nomine in Romana ecclesia sinodum episcoporum sive ceterorum consacerdotum Dei fidelium congregatam

¹ Quot prefationes in ecclesia recipiende et recitandi sint *as rubric* H; Pelagius de ordine tenendarum prefationum in sancta ecclesia *as rubr.* L; De ordine praefationum secundum Romanam Ecclesiam.

Pelagius II papa, epist. iiii *add. as rubr. and insc.* M

² 2 *add.* M

³ Germ. atque Gall. CPBD; Gall. atque Germ. M

⁴ Pelagius Romane – episcopis *subs. canc.* V

habuissimus, et de ecclesiasticis statutis, ut sunt ab apostolis et a sanctis Patribus tradita, diligentius tractaremus, supervenire littere vestre, et ut magis essent auctoritative, etiam vive voces processerunt rogantes, ut ordinem prefationum quem sancta Romana ecclesia hactenus haberet, nostris litteris vobis mandaremus. Tunc de vestra voluntate, et studio tam bono multum gavisi sumus, sacrum ordinem Romanum, sacraque constituta nostrorum antecessorum solerter relegentes, invenimus has novem prefationes in sacro⁵ catalogo tantummodo recipientes⁶, quas longa retro vetustas in Romana ecclesia hactenus servavit; id est unam in albis Paschalibus, aliam de Ascensione Domini, tertiam de Pentecoste, quartam de natali⁷ Domini, quintam de apparitione Domini, sextam de apostolis, septimam de sancta Trinitate, octavam de⁸ cruce, nonam de ieiunio in quadragesima tantummodo⁹ dicendam. Has prefationes tenet et custodit sancta Romana ecclesia, has tenendas vobis mandamus.

Ctp 1.54.1] IP 1.157, as Gelasius (De cons., dist. 1, c. Invenimus has; sed titulo Gelasii)

⁵ in sac. in mg. P

⁶ recipientes CPBD; receptas M; receptas [recipiendas] Fr

⁷ -ali C²PM; -ale CRBD; al' V

⁸ sancta add. M, om. CPBD

⁹ tantummodo CPBD; tantum M

78

Gregorius papa¹ ad Ianuarium episcopum²

Tanta³ autem nequitia ad aures meas de tua senectute pervenit, ut eam nisi adhuc humanitus pensaremus, fixa iam maledictione feriremus. Dictum quippe mihi est, quod dominico die, priusquam missarum solempnia celebrares, ad exarandam messem latoris presentium perrexisti, et post exarationem eius, missarum solempnia celebrasti. Post solempnia etiam terminos possessionis illius eradicare minime timuisti. Quod factum que pena debuit insequi, omnes qui audiunt sciunt. Item infra. Et quidem pene sententia in te fuerat iaculanda, sed quia simplicitatem tuam cum senectute novimus, interim tacemus. Eos vero, quorum consilio hec egisti, in duobus mensibus excommunicatos esse decernimus, ita ut si quid eis intra duorum mensium spatium humanitus evenerit, benedictione viatici non priventur. Deinceps autem ab eorum consiliis cautus existe, te quoque sollicite custodi, ne si eis in malo discipulus fueris, quibus magister in bono esse debuisti, nec simplicitati tue nec ulterius⁴ senectuti parcamus.

(Lib. VII Registri, indictione 2, epist. 1). Ctp 1.55.17] (Dist. 86, c. Tanta.)

¹ Greg. papa CPBD; Epistola Gregorii M

² de messe cuiusdam exarata add. M

³ Tanta CPVDM; Quanta FHL

⁴ nec ult. CPD; ult. nec. M

79

Quod diaconi non debent¹ servire modulationi vocis. Gregorius episcopus urbis Rome dixit²

In hac sancta³ Romana ecclesia cui divina dispensatio preesse me voluit, dudum consuetudo est valde reprehensibilis exorta, ut quidam ad sacrum altaris ministerium cantatores eligantur, et in diaconatus ordine constituti, modulationi vocis inserviant, quos ad predicationis officium, et elemosinarum studium vacare congruebat. Unde fit plerumque ut ad sacrum ministerium, dum vox blanda queritur, queri congrua vita negligatur, et cantor minister Domini⁴, moribus stimulet, cum populum vocibus delectat. Qua de re presenti decreto constituo ut in sede hac sacri altaris ministri cantare non debeant, solumque Evangelice lectionis officium inter missarum solempnia exolvant. Psalmos vero ac reliquas lectiones censeo per subdiaconos, vel, si necessitas exigit, per minores ordines exhiberi. Si quis autem contra hoc decretum meum venire tentaverit, anathema sit.

(Item lib. IV Regist., cap. 88, sive epist. 44.) Ctp 1.55.19] (Dist. 92, c. In sancta.)

¹ -ent CPB; -eant DM

² Greg. ep. urbis Rom. dix. CPD(CD before rubr.); Greg. urbis Rom. ep. dixit B; Idem M; Item Fr

³ hac sancta CRHM; sancta hac PVBD

⁴ corr. fr. Domini to Deum M^e

80

Gregorius Augustino. Quod potior usus ecclesie sit tenendus¹

Novit fraternitas tua Romane ecclesie consuetudinem, in qua se meminit² nutritam. Sed mihi placet, ut sive in Romana, sive in Gallicana, seu in qualibet ecclesia aliquid invenisti, quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicite eligas, et in Anglorum ecclesia que adhuc in fide nova est, institutione precipua, que de multis ecclesiis colligere poteris infundas. Non enim pro locis res, sed pro rebus loca amanda sunt. Ex singulis ergo quibusque ecclesiis que pia, que religiosa, que recta sunt elige, et hec quasi in fasciculum collecta apud Anglorum mentes in consuetudinem depone.

(Anglorum episc., cap. 3). Ctp 1.55.22] (Dist. 12, c. Novit.)

¹ rubr. and insc. reversed M, not CPLDFr

² esse add. M, om. CPD

81

Alexander papa. De numero missarum¹

Sufficit sacerdoti unam missam² in die una celebrare, quia Christus semel passus est, et totum mundum redemit. Non modica res est unam missam facere, et valde felix est qui unam digne celebrare potest. Quidam tamen pro defunctis unam faciunt, et alteram de die, si necesse sit. Nam quicumque pro pecuniis, aut adulationibus secularium, una die presumunt plures facere missas, non existimo evadere condemnationem.

Ctp 3.2.7 [cf De cons. D 1 c 53]

¹ rubr. and insc. reversed M, not CPLDFr

² unam missam CPL; missam unam DM

82

De non abiciendis a populo presbiteris coniugatis. Responsiones¹ Nicolai² pape ad consulta Bulgarorum ad fidem conversorum, cap. 70³

Consulendum decernitis utrum presbiterum habentem uxorem debeatis sustentare⁴, et honorare, an a vobis proicere. In quo respondemus quoniam, licet ipsi valde sint⁵ reprehensibiles, vos tamen Deum convenit imitari, qui solem suum oriri facit, ut Evangelium testatur⁶, super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Deicere enim⁷ a vobis ideo non debetis, quoniam nec Iudam Dominus, cum esset mendax discipulus, de numero apostolorum deiecit. Verum de presbiteris vobis quia⁸ laici estis nec iudicandum est, nec de vita eorum⁹ quicquam investigandum, sed episcoporum iudicio quicquid illud est reservandum¹⁰.

Ctp 1.62.60] IP 5.12 (Dist. 28, c. Consulendum.)

¹ -iones CPD; -io M

² I add. M

³ *insc. before rubr.* CLD

⁴ deb. sus. CPM; sus. deb. D

⁵ valde sint CP; sint valde DFr; sunt valde M

⁶ or. fac. ut Ev. test. CP; or. fac. D; ut Ev. test. or. fac. M

⁷ enim CPDM; vero eum Fr

⁸ quia CPD; qui M

⁹ eorum CPM; illorum M

¹⁰ ill. est res. CPD; id sit res. est M

83

Quod polluti sacerdotes non polluant divina sacramenta. Item cap. 70¹

Sciscitantibus vobis si a sacerdote qui sive² comprehensus³ est in adulterio, sive de hac sola fama respersus est, debeatis communionem suscipere necne, respondemus, Non potest aliquis quantumcunque pollutus sit, sacramenta divina pollueri, que purgatoria⁴ cunctarum contagionum⁵ existunt. Nec potest solis radius per cloacas et latrinas transiens, aliquid exinde contaminationis⁶ attrahere. Proinde qualiscunque sit sacerdos, que sancta sunt coinquinari non possunt. Idcirco ab eo, usquequo episcoporum iudicio⁷ reprobetur, communio percipienda est, quoniam mali bona ministrando se tantummodo ledunt; et cerea fax accensa sibi quidem detrimentum prestat, aliis vero lumen in tenebris administrat⁸, et unde aliis commodum exhibet, inde sibi dispendium prebet⁹. Sumite ergo ab omni sacerdote intrepide Christi misteria, quoniam omnia in fide purgantur. Fides est enim que vincit hunc mundum. Et quia non dantis¹⁰ sed accipientis fit, dicente beato Hieronimo, Ad credendum in omni anima baptismum est perfectum¹¹, et in omni sacerdote corpus est

¹ cap. 70 CPLD; titulo 11, cap. 5 M. *rubr. before insc.* C

² sive CPDFr; om. M

³ comp - CPB; dep- DM

⁴ -oria CPBM; -iora D

⁵ contagionum CP²VBM; cogitationum PD

⁶ accipere vel add. D, om. CPBM

⁷ ep. iud. RDM; ep. iud. and lacuna C; ep. iudicio P; iud. ep. B

⁸ adm- CRPD; subm- M

⁹ prebet PVDM Ctp; prestat CR

¹⁰ meritum add. M, om. CPD

¹¹ -um ... -um CPBD; -us ... -us M

perfectum. Qui¹² rursus sacre Scripture concordans ait, Priusquam audias, ne iudicaveris quemquam, atque ante probationem accusationis illate neminem a tua communione suspendas, quia non statim qui accusatur reus est sed qui vincitur criminis.

Ctp 1.62.61] IP 5.13

¹² *corr. fr.* Quis M^e

84

Ex decretis Paschasii¹ pape, cap. 18². De simoniacis³

Fraternalis mortis incurrit crimen, quisquis potest et fratrem a morte minime defendit. Nos quoque qui excellentie vestre summum crimen audivimus, summam reatus penam incurrimus si tacemus, Domino terribiliter attestante, quia profecto sanguinem fundit qui impietatem iniquorum tacendo dissimulat. Audivimus enim quod valde miramur, quod sacri apud vos ordines pecuniis distrahuntur⁴, dum quicumque tale aliquid attentaverint, omnino heretici probentur⁵, Spiritu sancto per Gregorium intimante, quia quisquis per pecunias ordinatur, ad hoc ut fiat hereticus, promovetur.⁶ Et ut huius nostre paginule non presumptionis, sed timoris causam fuisse monstremus, beatus idem prosequitur, Quisquis contra Simoniacam et Neophitorum heresim pro officii sui loco vehementer non arserit, cum eo se non dubitet habiturum portionem, qui prius commisit hoc periculosum flagitium⁷. Quibus in verbis cum hereticus ex Simoniaca et Neophitorum heresi exprimatur, quod eterna morte dignissimum crimen sit, apertissime declaratur, divino oraculo per Augustinum protestante ac dicente, Firmissime tene et nullatenus dubites omnem hereticum et schismaticum quamvis multas elemosinas faciat, vel etiam pro Christo sanguinem fundat, cum diabolo et angelis eius eterni ignis incendio mancipandum, nisi ante finem huius vite catholice ecclesie fuerit incorporatus et redintegratus.⁸ Hinc est quod Dominus vendentes et ementes de templo eiecit. Dathan et Abiron ambientes terra deglutivit. Simonemque temptantem Petrus dampnavit, omnes⁹ simoniacos ecclesiasticis iaculis perpetuo anathemate condempnavit. Et turpe nimium est, ut plenissimo vigore iam confirmata ecclesia tam ferali inimico succumbat, de quo in primordio sue infantie tanta virtute¹⁰ triumphat¹¹. Si quis autem obiecerit non consecrationes emi, sed res ipsas que ex consecratione perveniunt¹², penitus desipere probatur. Nam cum corporalis ecclesia, aut episcopus, aut abbas aut¹³ tale aliquid sine rebus corporalibus et¹⁴ exterioribus in nullo proficiat, sicut nec anima sine corpore

¹ Paschasii CPV²BH; Paschalis DM, *om.* V; [Paschasii] *add.* M

² 18 PVBDM; 19 C; 8 RH

³ De sim. *before insc.* M, *after* pape D, *not* CPB

⁴ distrahuntur CVBDM; detrahuntur P; [al., detrahuntur, forte, distribuuntur] *add.* Fr

⁵ prohibentur; [quia quisquis *canc.*] comprobentur V

⁶ (Greg., lib. IV, in Regist., cap. 99.) *add.* M²

⁷ [piaculare flagitium] *add.* M, *corr. fr.* flagitiosum by M^e

⁸ (Aug., lib. De fide ad Petrum, cap. 39.) *add.* Fr

⁹ in eo *add.* M, *om.* CPVB

¹⁰ tanta virt. *ss* V

¹¹ -at CPVB; -abat M

¹² perv- CPVD; prov- M

¹³ aut CPVD; *om.* M

¹⁴ et CPVM; aut D

corporaliter vivit¹⁵, quisquis horum alterum vendit, sine quo nec alterum haberi¹⁶ provenit, neutrum vendere non derelinquit¹⁷. Quam tamen obiectionem sacer penitus canon¹⁸ exterminat, cum procuratorem¹⁹ vel defensorem ecclesie, vel regule subiectum, adeo per pecunias ordinari prohibeat, ut mediatores quoque huius sceleris anathematis mucrone incidat. Quid plura? Si anathematizati et excommunicati, et ut vere heretici Simoniaci et Neophiti, a²⁰ numero sunt fidelium ecclesie separati, quis non videat quod huiusmodi sacerdotum vel clericorum misse et orationes Deum²¹ super populum ad iracundiam provocent, quem placari talibus credunt? Scriptum est enim, Omne quod non est ex fide peccatum est, et veri sacrificii locus non est extra catholicam ecclesiam²². Unde et dicitur, Hereticum hominem post primam et secundam correptionem devita. Quomodo ergo tales episcopos²³ abbates, vel reliquos clericos devitamus, si eorum missas audimus cum quibus si vel simul oramus excommunicationem subimus? Quos quidem sacerdotes esse, saltem²⁴ credere, omnino errare est, cum Simoni dicat Petrus, Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia existimasti donum Dei pecuniis possidere. Ubi cum dicitur existimasti, patet quod non pro eo quod fecerit, sed facere se posse crediderit condempnatur, cum tamen minus sit existimare quam credere, cum quidem hereticum qualemcumque esse sit certa et indubitanda²⁵ dampnatio. Quid valet Arianos, Sabellianos, Photinianos, impiosque Manicheos urbe pepulisse, si Simoniaca et Neophitorum heresis, que ut beatus Gregorius dicit, ante omnes in sancta ecclesia diabolica fraude subrepsit, quasi primam et maximam castitatem ecclesie non solum corporali, sed animi pollutione contamine? Igitur in Deum et propter Deum vestram excellentiam et omnes fideles Christi rogamus et obtestamur, si habere in Christo partem cupitis, summopere instate, ut tam seiva pestis, que innumeros iam populos usquequaque seviendo eterna morte dampnavit, vestra auctoritate et exemplo penitus destruat, ut ulterius quod absit in Spiritu sancto peccare, neque hic neque in futuro seculo remittatur.

Dd 4.92-3, recte Guido of Arezzo] Ctp 3.29.[289]; IP 3.123 from Si quis autem obiecerit - mucrone incidat

¹⁵ corp. viv. CPVM; viv. corp. D

¹⁶ -eri CPVM; -ere D

¹⁷ -quit RPVDM; -quat C

¹⁸ ea non subs. *canc.* R, with canon ss before penitus

¹⁹ over erasure V

²⁰ a CPVBM; om. Fr

²¹ Deum CPVB; Dominum M

²² cath. eccl. CPVB; eccl. cath. M

²³ et add. M, om. CPVB

²⁴ corr. fr. salutem M^e

²⁵ -anda CPVB; -ata M

FH¹

Aug' ad Renatum in libro de natura et origine anime contra V. victorem

Quis offerat corpus Christi nisi pro eis qui membra sunt Christi. – quantum si fuisset pro Domino crucifixus.

¹ In F this is in a rather more cramped hand than usual

85

*Ex decretis Iulii pape. Quod non sit porrigenda hostia intincta*¹

Illud quod pro complemento communionis quidam intinctam tradunt eucharistiam populis, non hoc prolatum Evangelio testimonium repererunt, ubi apostolis corpus et sanguinem suum Dominus commendavit. Seorsum enim panis, et seorsum calicis commendatio commemoratur. Nam intinctum panem aliis prebuisse Christum non legimus, excepto illo tantum discipulo quem intincta buccella Magistri proditorem ostenderet, non quod huius sacramenti institutionem signaret.
(*Eamdem habentur supra, c. 11.*) [recte C Braga III c 1] Ctp 3.2.8

¹ rubr. before insc. BDM, not CPVL

85 A (CRPVB)

*Clemens in secunda epistola sua*¹. *De mensura hostiarum et reliquiis earum*²

Tanta in altario holocausta offerantur quanta populo sufficere debeant. Quod si remanserint, in crastina non reserventur³, sed cum timore et tremore clericorum diligentiaque consumantur.

*Quantum abstinendum sit post Eucharistiam*⁴

Qui autem residua corporis Domini que in sacrario relictas sunt consumunt non statim ad communes accipiendos cibos conveniant, ne putent sancte portioni commiscere cibum, qui per aliquaticulos digestus in secessum funditur.
cf 2.21 above; Ctp 1.1.13-14]

¹ insc. before rubr. CRB, after rubric PV

² earum RPVB; eorum C

³ re- ss C

⁴ Quantum abst. sit (sit abst. R) post Eucharistiam CRB; om. with no break PV

FH¹

Leo Dioscoro Alexandrino episcopo

Ut in omnibus observantia nostra concordet illud quoque volumus custodiri – per omnia nobis fide et actibus congruamus

¹ In F this is in a rather more cramped hand than usual

86

*Quibus non sint*¹ *dande reliquie*². *Item in eadem*³

Precipimus etiam⁴ ne unquam extero ecclesie sive laico de fragmentis oblationum Domini ad mensam ponatur. Unde scis tu qui passim sacrarii panes indignis impendis, unde nosti, si a mulieribus mundi sunt? Hinc et David ab Abimelech sacerdote interrogatus, cum panes sibi ad comedendum posceret, si mundus esset a muliere, cum se mundum ante triduum⁵ profiteretur panes

¹ sint RPVDBH; sunt CM

² Quib. - rel. in mg. C; hostiarum add. H

³ Item in ead. (eodem V) PV; Item in eadem with no break C, before Quibus D; Clemens papa in ii^a epistola sua H; Item ex 2 epistola Clementis papae M

⁴ etiam CPBH; om. DM

⁵ ante trid. CPBD; a triduo M

propositionis manducavit⁶. Ad dominica autem ministeria⁷ tales eligantur qui ante ordinationem coniuges suas noverint, quod si post ordinationem ministro contigerit proprium invadere cubile uxoris, sacrarii non intret limina, nec sacrificii portitor fiat, nec altare contingat, nec ab offerentibus holocausti oblationem suscipiat, nec ad dominici corporis portionem accedat, sed aquam tantum sacerdotum manibus porrigat, hostia⁸ forinsecus claudat, minora gerat officia, urceum sane ad altare suggerat.

Ctp 1.1.15 to manducavit. 1.1.16 has Ad dominica – end, cf below 6.87] (De cons., dist. 2, c. Tribus.)

⁶ DM end canon here. CRPBVH continue

⁷ minist- CR Ctp; mist- PVBH

⁸ hostia CRPH; ostia C²B

86A (CRPBV)

Non distrahenda ecclesie ornamenta

Si forte quispiam presbiter sive diaconus sacrarii sindonem vel velum subtracta vendiderit, Iude similis estimabitur Scariothis. Qui propter cupiditatem fecerit hoc opus, noverit se supradicti Iude suscepturum penam.

cf 6.88 below; Ctp 1.1.17]

87

¹*Plus quam unam missam faciendam esse in die². Leo Discoro³ Alexandrino episcopo⁴*

Necesse est autem ut quedam populi pars sua devotione privetur, si unius tantum misse servato more sacrificium offerre non possunt, nisi prima diei parte convenerint. Studiose ergo fraternitatem tuam familiariter admonemus, ut quod nostre consuetudini, ex forma paterne traditionis incedit, tua quoque cura non negligat, ut per omnia nobis fide et actibus congruamus. Propter quod, remeante filio nostro Possidonio presbitero, hanc ad dilectionem tuam epistolam dedimus perferendam, qui nostris professionibus atque actionibus frequenter interfuit, et totiens ad nos missus, quid in omnibus apostolice sedis auctoritas teneret agnovit.

Ctp 1.43.51]

¹ Non add. M

² fac. esse in die CPB; in die esse fac. D; fac. in die M

³ Disc- CPVD; Diosc- RV²BM

⁴ insc. here PM, before rubr. CRVBD

88

Gelasius papa¹. Non esse committenda misteria vexatis demone vel passione

Usque adeo sane comperimus illicita queque prorumpere, ut demonibus aliisque passionibus irretitis misteria sacrosancta tractare tribuatur. Quibus si in hoc opere positis aliquid proprie necessitatis occurrerit, quis de sua ac fidelium salute confidat, ubi ministros ipsos curationis humane tanta perspexerit calamitate vexari? Atque ideo necessario removendi sunt, ne quibuslibet (pro quibus Christus mortuus est) scandalum generetur infirmis. Postremo si corpore sauciatum fortassis, aut debilem nequaquam sancta contingere lex divina permittit, quanto magis doni celestis dispensatores esse non convenit, quod est deterius, mente percussos?

¹ Gel. papa CRFH; Gel. PVB; Gel. papa eiusdem nominis primus, cap. 21 *after rubr.* M

Ctp 1.46.17] (Dist. 33, c. Usque adeo.)

89

¹*Gelasius Maiorico et Iohanni episcopis*

Comperimus autem quod quidam in eadem regione sumpta tantum corporis sacri portione, a calice sacri cruoris abstineant. Qui procul dubio, quoniam nescio qua superstitione docentur obstringi, aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur, quia divisio unius eiusdem misterii, sine grandi sacrilegio non potest pervenire².

Ctp 1.46.39] (De cons., dist. 2, c. Comperimus.)

¹ Non esse sumendum corpus Domini sine calice. *add. as rubr.* M

² perv- CRBDH; prov- L?PVM

90

¹*Gelasius Helpidio episcopo*

Sacrosancta religio que catholicam continet² disciplinam, tantam sibi reverentiam³ vindicat ut ad eam quilibet nisi pura conscientia non audeat pervenire. Nam quomodo ad divini misterii⁴ consecrationem celestis Spiritus invocatus⁵ adveniet, si sacerdos, et qui eum adesse deprecatur, criminosis plenus actionibus⁶ reprobetur?

Ctp 1.46.50] (1, q. 1, c. Sacrosancta.)

¹ Nulli reprobato sacerdoti ad divini sacramenti mysteria accedendum esse. *add. as rubr.* M

² continet CPBH; *om.* D; tenet M, [continet] *add. Fr*

³ -tam sibi -tiam CPM; -ta sibi -tia D

⁴ invocationem et *add.* D, *om.* CPHM

⁵ cel. Sp. inv. CPM; Sp. sanctus advocatus D

⁶ crim. plen. act. CPM; criminosis D

91

De homine qui a pontifice confirmatus fuerit, denuo illi talis reiteratio prohibenda est¹. Stephanus² Stiliano, Anastasio³, Eusebio, Iohanni, Paulo, archiepiscopis et eorum clero⁴

Nunquid non omnia carismata sacerdotalis ministerii crucis figura perficiuntur? Nunquidne baptismatis unda nisi cruce sanctificata peccata relaxat? Et, ut cetera pretereamus, sine crucis signaculo quis sacerdotii gradus ascendit?

Ctp 1.64.5]

¹ De - est CPB; *om.* D; Omnia figura crucis Christi sanctificari M

² papa *add.* DM, *om.* CRPB

³ Anast- CRBM; Anath- P; Athan- D

⁴ arch. - clero CPD; episcopis, etc M; Anastasio - clero] et ceteris V

92

¹*De sexta*² *sinodo*³

Nullus episcopus, aut presbiter, aut⁴ diaconus, qui sacram dispensat communionem, a percipiente gratiam communionis aliquod pretium exigit. Neque enim venditur gratia, neque pro pretio gratiam Spiritus sancti damus; sed dignis munere sine defraudatione participamus⁵. Si quis vero eorum qui connumerantur in clero exegerit ab eo cui sacram communionem dispensat, aliquod pretium, deponatur, sicut imitator simoniace fraudis.

Ctp 2.11.10] (1, q. 1, c. Nullus episcopus.)

¹ Nihil pro communicandis fidelibus exigendum esse. *add. as rubr. M*

² -ta C²M; -to CR; vi PVBH

³ De - sin. CPD; Ex sexta synodo Constantinopolitana III, cap. 23.M

⁴ *in mg. V*²

⁵ [participare concedimus] *add. Fr*

93

¹*Augustinus de unico baptismo, lib. II*²

Aliud est non habere aliquid, aliud non iure habere, vel illicite usurpare. Non itaque ideo³ non sunt sacramenta Christi, et ecclesie, quia eis illicite utuntur, non heretici solum, sed etiam omnes iniqui et impii; sed tamen illi corrigendi aut puniendi, illa vero agnoscenda et veneranda sunt.

(contra Donat. lib. IV, cap. 4.) CB Varia 1C 3c] Ctp 3.2.9; IP 3.78

¹ Sacramenta Christi Ecclesiae semper veneranda esse, quamvis a malis ministris administrentur *add. as rubr. M*

² lib. II CPBD; *om. M*

³ it. ideo CPBD; ideo it. M

94¹*Augustinus lib. IV*²

Sicut autem urgeri videor cum mihi dicitur, Ergo hereticus dimittit peccata; sic et ego urgeo, cum dico, Ergo qui celestia mandata non servat, avarus, raptor, fenerator, invidus, verbis seculo no factis renuntians, dimittit peccata. Si per vim sacramenti Dei, sicut ille, ita et ille, si per meritum suum, nec ille, nec ille. Illud enim sacramentum et in malis hominibus Christi esse cognoscitur. Item³. Sic in heresi baptizatus in nomine sancte Trinitatis, non fit tamen templum Dei si ab heresi non recesserit, quomodo neque in avaritia in eodem nomine baptizatus fit templum Dei, si ab avaritia non recedat, que est idolorum servitus? Item.⁴ Frustra quidam qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis obiiciunt, quasi consuetudo sit maior veritate, aut non id sit in spiritualibus sequendum, quod in melius fuerit a sancto Spiritu revelatum. Hoc plane verum est, quia si ratio et veritas consuetudini suffragatur, nihil oportet firmiter retineri. Forte in populo Dei stat iuxta te avarus, raptor, inhians rebus alienis, quem nosti talem, et fidelis est, vel potius fidelis vocatur, non eum potes de ecclesia pellere. Non habes aliquem aditum, castigando, et corripiendo corrigere. Accessurus

¹ H is widely variant – see concordance file.

² Aug. Lib. IV C(*in mg. with no break*)P; Aug. libro ii D; Ibidem M

³ (ibidem.) *add. M*²

⁴ (Cap. 5, ejusd. lib. dist. 8, c. Frustra) *add. M*², Vide parte 4, c. 235 *add. Fr*

est tecum ad altare, noli timere, unusquisque proprium onus portabit. Item.⁵ Quomodo, inquit, ferrem quem novi malum? Nonne melius ipsum ferres, quam te foras efferres? Ecce quomodo ferres, attenderes apostolum dicentem, Unusquisque proprium onus portabit, liberaret te ista sententia. Non enim cum illo communicares avaritiam, sed communicares cum illo Christi mensam. Et quid tibi obesset si cum illo communicares Christi mensam?⁶ Apostolus dicit, Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, sibi, non tibi.⁷ Sane si iudex es, si iudicandi potestatem accepisti, ecclesiastica regula si apud te accusatur, si veris documentis testibusque vincitur, coerce, corripe, excommunica, degrada.⁸ Omnis Christianus, dilectissimi, qui a sacerdotibus excommunicatur, Satane tradi dicitur. Quomodo? Scilicet quia extra ecclesiam est diabolus, sicut in ecclesia Christus; ac per hoc quasi diabolo tradi dicitur, qui ab ecclesiastica communione removetur. Unde illos quos tunc apostolus Satane esse traditos predicat, excommunicatos a se esse demonstrat. *CB Varia 1C 4a-c, 11a-b, 21] Ctp 3.2.10 (11, q. 3, c. Omnis Christianus.)*

⁵ (Aug. lib. De unico baptismo contra Petilianum cap. 17.) *add. M*²

⁶ Et quid tibi – mensam *in mg. P*

⁷ (Au. De verbis apostol. serm. 68.) *add. M*²

⁸ Sermone lviii *add. P*²(*mg*)*V*

95

¹*Bonifacius martir Zacharie pape*

Antecessor etenim² predecessoris vestri venerande memorie Gregorius, dum me indignum ordinavit, et ad predicandum verbum Dei Germanicis gentibus misit, fidei sacramento me constrinxit ut canonicis et iustis episcopis et presbiteris in verbo facto et consensu astipulator et adiutor fierem. Hoc autem cum divina gratia implere studui; falsos autem sacerdotes hipocritas et seductores populorum, vel corrigerem ad viam salutis, vel declinarem et abstinere a communione ipsorum, quod ex parte servavi, et ex parte custodire et implere non potui, sed spiritualiter implevi sacramentum, quia in consensum, et in consilium illorum non venit anima mea, corporaliter autem ab eis omnino abstinere non potui. Dum venissem ad principem Francorum, cogente ecclesiarum necessitate, non tales ibi reperi quales volui, sed tamen in sancta communione corporis Christi illis non communicavi.

CB Bon. 17; Ctp 1.58.2] Ctp 3.2.11 (11, q. 3, c. Antecessor.)

¹ Non esse communicandum hypocritis et seductoribus populi. *add. as rubr. M*

² etenim CRPD; enim M

96

¹*Zacharias papa*² *Bonifacio martiri*

Quod predecessor noster beate memorie Gregorius huius sedis apostolice presul, dum ad predicandum verbum Evangelii tuam misisset fraternitatem in Germanie partibus et gentibus illis paganis, verbo pollicitationis illam voluit ante esse munitam, ita ut orthodoxos episcopos, presbiteros vel quoscunque reperire potuisses in verbo exhortationis perfectos, amplius confirmares, et eis communicares, quod et

¹ Nulli esse detrimentum conversari cum seductoribus et pseudopresbyteris corpore, si non consenserit voluntate. *add. as rubr. M*

² papa CPM; om. D

factum est. Si quos vero seductores episcopos, aut pseudopresbiteros, vel quosque³ a recto fidei tramite deviantes reperisses, nulla tibi cum eis esset⁴ communio, quod te solo Deo solante⁵ usque ad presens spiritualiter servasse confessus es. Vel si omnino propter principalem, et humanum favorem gentis Francorum, dum ad eos accessisses, corporaliter abstinere non valuisti, cogente necessitate ecclesiarum Dei, et tamen in eorum consilio et consensu communionis anima tua non est coinquinata. Itaque propter hoc quod cum eis conversatus es non consentiens iniquitati eorum, nullum tibi est detrimentum coram Deo.

CB Bon. 7; Ctp 1.59.1] Ctp 3.2.12 (11, q. 2, c. Quod predecessor.)

³ alios *add. M, om. CPVB*

⁴ cum eis esset CPBM; esset cum eis V

⁵ solante PM; sola ante C; solatiante P²VB. P² *mg has illegible note* . Solatiante *add. in mg. Fr*

97

¹*Augustinus, libro II contra epistolam Parmeniani*²

Per Isaiam dicit Dominus³, Facinorosus qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat; et qui ponit similaginem, quasi qui sanguinem porcinum; et qui offert thus in memoriam, quasi blasphemus⁴. Quilibet ubilibet offert sacrificium tale, corde, vel factis, hec ut audire mereatur, perniciem sibi infert, non illis bonis qui accipiunt ab eis sacramenta eadem, qui secundum prophetam Ezechielem gemunt et merent peccata et iniquitates, que fiunt in medio eorum, quamvis se non inde corporaliter separent. Infra⁵. Sacrificia impiorum, eis ipsis oberunt, qui offerunt impie. Nam unum atque idem est sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, et semper sanctum est, et tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Non ait aliis, sed sibi. ⁶Infra.⁷ Hoc pene in omnibus talibus questionibus intelligendum admonemus; quia scilicet omnia sacramenta cum obsint indigne tractantibus, presunt tamen per eos digne sumentibus. ⁸Infra.⁹ Spiritus sanctus in ecclesie preposito vel ministro sic inest, ut si fictus non est, operetur per eum Spiritus sanctus, et ad eius mercedem in salutem sempiternam, et eorum regenerationem vel edificationem, qui per eum sive consecrantur, sive evangelizantur. Si autem fictus est, quoniam verissime scriptum est, Spiritus sanctus discipline fugiet fictum; deest quidem saluti eius, ut auferat se a cogitationibus que sunt sine intellectu; ministerium tamen eius non deserit, quo per eum salutem operatur aliorum.¹⁰ Utrumque sacramentum est, et¹¹ quadam consecratione utrumque homini datur, illud cum baptizatur, illud cum ordinatur, ideoque in catholica utrumque non licet iterari. Nam si quando ex ipsa parte venientes et propositi¹² bono pacis, correcto

¹ Sacramentum quod offertur ab impiis, sibi obesse, non his pro quibus offertur. *add. as rubr. M*

² (cap. 5) *add. M*²

³ dic. Dom. CPB; Dom. dic. DM

⁴ in memoriam, quasi blasphemus CPD; quasi qui benedicat idolo. Post pauca: M

⁵ Infra CPD; Ibidem, cap. 6 M

⁶ Et *add. M*

⁷ (Cap. 10 ejusd. libri.) *add. Fr*

⁸ Ac *add. M*

⁹ (Cap. 11. ejusdem libri) *add. M*²

¹⁰ (Cap. 13 ejusdem libri) *add. M*²; Infra. *add. Fr*

¹¹ *suppl. M*^e

¹² et prop- RPBD; et prep- C; etiam prepositi pro M

errore schismatis suscepti sunt¹³; etiam¹⁴ si visum est opus¹⁵ esse, ut¹⁶ eadem officia agerent¹⁷ que gerebant, non sunt rursus ordinati¹⁸, sed, sicut baptismus in eis, ita ordinatio mansit integra; quia in precisione fuerat vitium, quod unitatis pace correctum est, non in sacramentis, que ubicunque sunt, ipsa¹⁹ sunt. Et cum expedire ecclesie indicatur²⁰, ut prepositi eorum venientes in²¹ catholicam societatem honores suos ibi non administrent, non eis tamen ipsa ordinationis sacramenta detrahuntur; sed super eos manent²², ideoque non eis in populo manus imponitur, ne²³ non homini, sed ipsi sacramento fiat iniuria.²⁴ De his²⁵ qui ab ecclesie catholice unitate separati sunt, nulla iam questio est, quod²⁶ habeant et dare possint, sed²⁷ perniciose habeant, pernicioseque tradant, extra vinculum pacis hii sunt²⁸.²⁹ Neutri sacramento iniuria facienda est.³⁰ Sicut non recte habet qui ab unitate discedit, sed tamen habet, et ideo redeunti non redditur; sic etiam non recte dat, qui ab unitate discedit, sed tamen dat, et ideo quod ab eo accepit venienti ad unitatem non iteratur. Infra. Sicut redeunti non redditur, quod et foris habebat; sic venienti non repetendum est, quod foris acceperat. Unde consequenter intelligitur, perversitatem hominum esse corrigendam, sanctitatem autem sacramentorum in nullo perverso esse violandam. Constat enim eam in perversis hominibus et sceleratis, sive in eis qui intus sunt, sive in eis qui foris, impollutam atque inviolabilem permanere, sed in bonis permanent ad premium, in malis permanent ad iudicium. Infra.³¹ Quomodo Catholici non clarificant Dominum qui sacramenta eius tam debita veneratione prosequuntur, ut ea si etiam ab indignis tractata fuerint, illis sua perversitate dampnatis, illa intemerata sanctitate permanere demonstrantur.³² Infra.³³ Cum quisque fratrum, id est Christianorum in ecclesie societate constitutorum, in aliquo tali peccato fuerit deprehensus, ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc, ubi periculum schismatis nullum est.³⁴ Infra idem³⁵. Quando ita cuiusquam crimen notum est omnibus, et omnibus execrabile apparet, ut vel nullos prorsus vel non tales habeat defensores, per quos possit schisma contingere, non dormiat severitas discipline.

¹³ corr. err. sch. sus. sunt CPB; err. corr. sch. sunt susc. D; corr. sch. err. sus. sunt M

¹⁴ etiam CPBD; et M

¹⁵ opus CPBM; *om. Fr*

¹⁶ visa *add. D, om. CPM*

¹⁷ agerent CP²VBD; agerent P; gerent M

¹⁸ -ati CRP; -andi DM

¹⁹ vera *add. M, om. CPD*

²⁰ ind- CPD; iud- M

²¹ in CPD; ad M

²² super eos man. CPD; man. super eos M

²³ ne CVBDM; nec P?

²⁴ Infra *add. Fr* (Paulo post in eodem c.) *add. M*²

²⁵ his CVDM; iis P

²⁶ quod CPD; quin et M

²⁷ sed CPD; et quin M

²⁸ hii sunt CPD; *om. M*

²⁹ Et infra *add. Fr*, (Post aliquot versus.) *add. M*²

³⁰ Infra. *add. Fr*

³¹ (Cap. 19 ejusdem.) *add. M*²

³² (Aug. contra epistolam Parmeniani li. 3, c. 2) *add. M*²

³³ (23 [22 Fr] q. 4, c. Cum quisque.) *add. M*²

³⁴ atque id cum ea dilectione de qua ipse (Paulus) alibi praecipit, dicens, ut inimicum eum non existimetis, sed corripite, ut fratrem *add. M, om. CPBD*

³⁵ idem CPD; *om. M*. (Eodem cap.) *add. M*²

Prol. 127 from Cum quisque fratrum; Ctp 3.2.13; IP 3.77 from Utrumque sacramentum - non iteratur (1, q. 1, c. Per Isaiam., 1, q. 1, c. Quod quidam.)

98

¹*Augustinus in dialogo contra Petilianum*²

Dominus declaravit in uno cetu hominum eadem sacramenta sumentium, aliquorum immunditiam mundis obesse non posse. Item Petilianus dixit, Aut si quisquam carmina sacerdotis memorialiter teneat, nunquid inde sacerdos est, quod ore sacrilego carmen publicat sacerdotis?

(lib. II contra litteras Petiliani, cap. 30). Ctp 3.2.14a (1, q. 1, c. Dominus.)

¹ Aliorum immunditiam mundis obesse non posse. *add. as rubr. M*

² in dial. contra P. CRP; contra P. in dial. DM

99

*Augustinus respondit*¹

Ita istud dicis, quasi modo queramus, quis sit verus sacerdos, et non quid sit verum baptisma. Ut enim sit quisquis² verus sacerdos, oportet ut non solo sacramento, sed iustitia quoque induatur, sicut scriptum est, Sacerdotes tui induantur iustitiam. Qui autem solo sacramento sacerdos est, sicut fuit pontifex Caiphas persecutor unius et verissimi Sacerdotis, quamvis ipse non sit verax, quod dat tamen verum est, si non det suum, sed Dei. Item³. Si ergo apostolus, nescio cuius alienigene testimonium, quia verum comperit, etiam ipse attestatus est; cur nos apud quemlibet invenerimus quod Christi est, et verum est, etiam si ille apud quem invenitur, perversus et fallax est, non discernimus vitium quod homo habet, et veritatem, quam non suam, sed Dei habet, et dicimus, Sacramentum hoc verum est; sicut ille ait, Testimonium hoc verum est, nunquid ideo dicimus etiam, Ipse homo verax est, quia dicimus, Sacramentum hoc verum est? Item.⁴ Vos autem necesse est, ut semper erretis quandiu propter hominum vitia, Dei sacramenta violatis, aut nos propter Dei sacramenta, que in vobis violare nolumus, etiam vestri schismatis sacrilegium assumere putatis. Item.⁵ Baptismi ergo puritas, a puritate vel immunditia conscientie sive dantis, sive accipientis omnino distincta est. Item.⁶ Memento sacramentis Dei nihil obesse mores malorum hominum, quo illa vel omnino non sint, vel minus sancta sint. Item.⁷ Si non habebat Saul sacramenti sanctitatem, quid in eo David venerabatur? Si autem habebat innocentiam, quare innocentem persequabatur? Nam eum propter sacrosanctam unctionem et honoravit vivum, et vindicavit occisum, et quia vel panniculum ex eius veste prescidit, percusso corde trepidavit. Ecco Saul non habebat innocentiam, et tamen habebat sanctitatem non vite sue (nam hec sine innocentia esse non potest), sed sacramenti Dei, quod et in malis hominibus sanctum est.⁸ Item.⁹ Tu dixisti, laqueo traditor periit,

¹ Aug. resp. *with no break* CP; Item responsa Aug. D; De eodem. Responsio Augustini M

² sit quisquis CPD; quisque sit M

³ paulo post *add. M*

⁴ eodem cap. *add. M*

⁵ (Aug. c. 35 eiusd. libri) *add. M*²

⁶ (Cap. 47 eiusdem) *add. M*²

⁷ (Cap. 48 eiusdem) *add. M*². FH *begin cap. here*

⁸ FH *omit all to* Nos dicimus tale

⁹ (Cap. 49 eiusdem. 23, q. 5, c. Tu dixisti.) *add. M*²

laqueum talibus dereliquit. Hoc ad nos omnino non pertinet; neque enim veneramur nomine martirum eos qui sibi collum ligaverunt. Item.¹⁰ Nos dicimus tale cuique fieri sacrificium, qualis accedit, ut offerat, et qualis accedit ut sumat, et eos de sacrificiis talium manducare, qui ad illam tales accedunt quales et illi sunt. Itaque si offerat Deo malus, et accipiat inde bonus, tale cuique est, qualis quisque fuerit, quia et illud scriptum est, Omnia munda mundis. Per hanc sententiam veridicam et catholicam etiam vos optati sacrificio non estis polluti, si¹¹ facta eius displicebant vobis. Nam utique panis illius panis luctus erat, sub cuius iniquitatibus Africa tota lugebat, sed panem luctus omnibus vobis communem esse, omnium vestrum malum schismatis facit.¹² Item.¹³ Gratias Deo, quia tandem confessus es, posse valere invocatum nomen Christi ad aliorum salutem, etiamsi a peccatoribus invocetur. Hinc ergo intelligite cum Christi nomen invocatur, non obesse aliorum saluti aliena peccata.

Ctp.3.2.14b

¹⁰ (Aug. ca. 52, lib. 2 contra litteras Petiliani.) *add.* M²

¹¹ autem *canc.* M^e

¹² H *ends cap. here*

¹³ (Cap. 54 eiusdem lib.) *add.* M²

100

De pontificali dignitate¹. Idem² in libro questionum Veteris Testamenti³

Dictum est a Domino in Numeris ad⁴ Aaron, Vos ponite nomen meum super filios Israel, ego Dominus benedicam eos, ut gratiam traditio per ministerium⁵ ordinati transfundat hominibus, nec voluntas sacerdotis obesse aut prodesse possit, sed meritum benedictionem⁶ poscentis. Quanta autem dignitas sit ordinis sacerdotalis, hinc advertamus. Dictum est autem de nequissimo Caipha interfecit Salvatoris inter cetera, Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset princeps sacerdotum anni illius, prophetavit. Per quod ostenditur Spiritum sanctum gratiarum, non personam sequi digni aut indigni, sed ordinem traditionis, ut quamvis aliquis boni meriti sit, non tamen possit⁷ benedicere, nisi fuerit ordinatus, ut officium ministerii exhibeat. Dei autem est⁸ effectum tribuere benedictionis.

(*cap. 11*). *Ctp 3.2.15; IP 3.79 (1, q. 1, c. Dictum est.)*

¹ De - dig. (auctoritate H) CPD (CDH *after insc.*); Quanta sit dignitas ordinis sacerdotalis. M

² Idem CP; Item DH; *om.* M

³ Vet. Test. CPM; Test. Vet. D

⁴ Moysen et *add. Fr, om.* CPDM

⁵ baptizati *add.* D, *om.* CPM

⁶ -ionem CPM; -ione D

⁷ tam. poss. CPD; poss. tam. M

⁸ *ss* C; esse R

101

De vitanda malorum consortia¹. Item² in epistola concilii ad Donatistas

Quisquis a³ catholica ecclesia fuerit⁴ separatus, quantumlibet laudabiliter vivere se estimet, hoc solo scelere quod a Christianitate disiunctus est, non habebit

¹ De - cons. C(*after insc.*)P; De vitando malo consortio FHL; *om.* D; Quod separatus ab Ecclesia quamvis laudabiliter vivat, vitam habere non possit M

² Item CDM; Idem P?VB; *om.* L

vitam, sed ira Dei manet super eum. Quisquis autem in hac ecclesia bene vixerit, nihil ei preiudicant peccata aliena, quia unusquisque in ea proprium onus portabit, sicut apostolus ait. Ergo communio malorum non maculat quemquam participatione sacramentorum, sed consensio factorum. Nam si in malis factis non eis quisque consentiat, portat malus causam suam et personam suam, nec preiudicat alteri, quem in confessione mali operis socium non habet criminis.

Ctp 3.2.16

³ ss R²

⁴ eccl. fu. C²RPM; fu. C; fu. eccl. D

F [*upper mg of fos. 43v-4, but numbered in main sequence*]

cp. c Pelagius Viatori

Noli quasi nulla scismatorum et ecclesie sit differentia, indifferenter utrorumque sacrificiis sociari. Non enim est corpus Domini quod scismaticus – sed se ipsum dividerit.

cp. ci. Augustinus ad Vincentium donatistam

Ex catholica ecclesia sunt omnia sacramenta dominica – quia non estis ibi un' habetis.

c. cii Idem ad donatistas

Sicut ficti veraciter conversi recipiuntur nec tamen eorum – non carebit, quamvis ad iudicium permanente.

Dd 4.231

102

¹*In sermone de verbis evangelii*². *Idem*³, *cap. 10*⁴

A malis corde semper disiungimini ad tempus, caute corpore copulamini.⁵ Duobus modis non te maculat malus, si non consentias et si redarguas, hoc est non communicare, non consentire. Communicatur quippe, quando facto eius consortium voluntatis, vel approbationis adiungitur.⁶ Neque ergo consentientes sitis malis, ut approbetis, neque negligentes, ut non arguatis, neque superbientes, ut insultanter⁷ arguatis.

Ctp 3.2.17

¹ Quod duobus modis non maculant mali cohabitantes, si non consentiat, et si redarguat. *add. as rubr.* M

² *corr. fr. ev. verb. D*

³ in *add. PV, om. CBDH. Idem before in D*

⁴ In - 10 CPBDH; *Idem De verb. Dom. serm. xviii M*

⁵ (Paulo post.) *add. M*²

⁶ (Post aliquot versus). *add. M*²

⁷ ins. CPD; insolenter [insultanter] M

103

*Idem de eodem, cap. 28*¹

Recedite, exite inde, et immundum ne tetigeritis, sed cum tactu cordis, non corporis. Quid enim est tangere immundum, nisi consentire peccatis? Quid est exire

¹ *Idem (Item P?) - 28 CPBD; Quomodo intelligendum sit, Exite de medio eorum, et immundum ne tetigeritis. Ibidem. M*

inde, nisi facere quod pertinet ad correctionem illorum, quantum pro uniuscuiusque gradu atque persona salva pace fieri potest? Displicuit tibi quod quisquam peccaverit, non tetigisti immundum, redarguisti, corripuisti, monuisti, adhibuisti etiam (si res exigit) congruam et que unitatem non violet, disciplinam, existi inde. Clamavit ista Moises, clamavit Isaias, clamavit Ieremias, clamavit Ezechiel. Videamus si dimiserint populum Dei, et se ad gentes alias transtulerint. Quam multa et quam vehementer Ieremias increpavit in peccatores et sceleratos populi. Inter eos tamen erat, unum cum illis templum intrabat, eadem sacramenta celebrabat, in eadem sceleratorum hominum congregatione vivebat, sed clamando exhibat inde. Hoc est ergo exire inde, hoc est immundum non tangere, et voluntate non consentire, et ore non parcere.

Ctp 3.2.18

104

Idem de verbis evangelii qui dixerit verbum contra Spiritum Sanctum¹

Ita dicitur verbum contra Spiritum sanctum, cum ex dispersione ad congregationem nunquam venit, que ad remittenda peccata accepit Spiritum sanctum. Ad quam congregationem etiamsi per malum clericum, sed tamen catholicum, ministrum reprobum et fictum, aliquis accesserit corde non ficto, in ipso Spiritu sancto accepit remissionem peccatorum, qui spiritus in ecclesia hac etiam in isto tempore, quo velut area cum palea tritatur, sic operatur ut nullius veram confessionem aspernetur, nullius simulatione fallatur, atque ita reprobos fugiat, ut etiam per eorum ministerium probos colligat.

(Serm. 11, sub finem.) Ctp 3.2.19

¹ Idem (Item D) - Sanct. CPD; Quid sit dicere verbum contra Spiritum sanctum. Item in sermone de verbis Domini M

105

¹Augustinus in expositione psalmi² contra hereticos³

Christus quid fecit vobis, qui traditorem suum tanta patientia pertulit, ut ei primum Eucharistiam confectam manibus suis, et ore suo commendatam, sicut ceteris apostolis traderet. Quid vobis fecit Christus, qui eundem traditorem suum quem diabolum nominavit, qui ante traditionem Domini nec loculis dominicis fidem potuit exhibere, cum ceteris discipulis ad predicandum regnum celorum misit, nisi ut monstraret dona Dei pervenire ad eos, qui cum fide accipiunt, etiamsi talis sit per quem accipiunt, qualis Iudas fuit?

Ctp 3.2.20 (1, q. 1, c. Christus.)

¹ Dona Dei pervenire ad eos qui cum fide accipiunt, etiamsi talis sit per quem accipiunt qualis Iudas fuit. *add. as rubr.* M

² x *add. ss.* H², *om.* F

³ contra her. CPBDH; X M

106

Eque servandum esse et verbum Christi et corpus Christi¹. Idem²

Interrogo vos, fratres et sorores, dicite mihi quid vobis plus esse videtur corpus Christi, an verbum Christi? Si vultis verum respondere, hoc dicere debetis, quod non sit minus verbum Dei, quam corpus Christi. Et ideo quanta sollicitudine observamus, quando nobis corpus Christi ministratur, ut nihil ex ipso de manibus nostris in terram cadat, tanta sollicitudine observemus, ne verbum Dei, quod nobis erogatur, dum aliud aut cogitamus aut loquimur, de corde nostro depereat, quia non minus reus erit, qui verbum Dei negligenter audierit, quam ille qui corpus Christi sua negligentia in terram cadere permiserit.

[Cesar. Arles Serm. 78.2] Ctp 3.2.21a (1, q. 1, c. Interrogo.)

¹ Eque (Neque B) - Christi CPB; om. DH; Non minus reum esse eum qui Verbum Dei negligenter audierit, quam eum qui corpus Christi ad terram sua negligentia cadere permiserit M

² Idem CPB(CB before rubr.); Item DM. (August., lib. quinquaginta homeliarum, hom. 26) add. M²

107

¹Item²

Neque enim id potest rite offerri, nisi per sacerdotem iustum et sanctum, nec nisi ab eis accipiatur quod offertur pro quibus offertur, atque id sine vitio sit, ut pro vitiosis mundandis possit offerri. Hoc certe omnes cupiunt, qui pro se offerri sacrificium Deo volunt.

Ctp 3.2.21b (1, q. 1, c. Neque potest rite.)

¹ Non posse rite offerri, nisi per sacerdotem iustum et sanctum. add. as rubr. M

² Item CBD; Idem PV(no break)M

108

¹Hieronimus in Amos propheta²

Odi et proieci festivitates vestras, et non capiam odorem cetuum vestrorum. Quod si obtuleritis mihi holocaustomata et munera vestra, non accipiam, et vota pinguum vestrorum non respiciam. Odit autem Deus, et non solum odit, sed proicit festivitates eorum, qui non celebrant festivitates Dei, sed suas. Et post pauca. ³Odit Deus sacrificia hereticorum, et a se proicit, et quotienscunque sub nomine Dei fuerint congregati, detestatur fetorem eorum, et claudit nares suas. Odisse autem, et non odorari, et proicere, humana loquitur similitudine, ut nos affectum Dei nostris sermonibus agnoscamus. Et si holocausta obtulerent ut videantur ieiunare, dare elemosinas, pudicitiam polliceri, que holocausta sunt vera, non ea suscepit Dominus. Non sacrificiorum magnitudinem, sed offerentium merita causasque diiudicat. Unde et vidua que in carbonem duo minuta miserat, omnibus a Salvatore prefertur, quia Dominus non ea que offeruntur, sed, voluntatem respicit offerentium.

(In. cap. V Amos). Ctp 3.2.22 (24, q. 1, c. Odi.)

¹ Quod Deus odit et a se proicit festivitates haereticorum. add. as rubr. M

² -ta CPD; B??; -tam M

³ FH begin cap. here.

108A (FH)¹

Gr' Augustino Anglorum episcopo. in ea, Desiderabilem mihi a te

In missarum sollempniis illud observandum est, quod Dominus Iesus suis tribuit discipulis. Accepit namque calicem et dedit eis dicens, Hic calix novi testamenti est in meo sanguine, hoc facite quotienscumque sumitis. Unde congruum est non duos vel tres calices in altario ponere cum missarum sollempnia celebrantur.

¹ *In F 108A-D are in a more cramped hand than usual*

108B (FH)

Ysidorus ethimologiarum libro¹

Sacramentum est in aliqua celebratione cum res gesta ita fit ut aliquid significare intelligatur --- reconditam habet dispensationem.

¹ *vi add. F²*

108C (FH)

Gr Bonefacio episcopo

Leprosis si fideles Christiani fuerint, dominici corporis et sanguinis participatio tribuatur.
10P I. 53 as 'Martinus papa'

108D (H)

Idem Iohanni episcopo Syracusano

Orationem dominicam iccirco mox pro prece dicimus quia mos apostolorum fuit ut ad ipsam solummodo orationem oblationis hostiam consecratur.

109

¹*Idem² super Mattheum*

Quecunque ligaveris³ super terram, et cetera. Istum locum episcopi et presbiteri non intelligentes, aliquid sibi de Phariseorum assumunt supercilio, ut vel dampnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur, cum apud Dominum non sententia sacerdotum, sed reorum vita queratur.

(*cap. 16.*) *cf below 5.48] Ctp 3.2.23, cf 3.8.5*

¹ Quod apud Deum non sententia sacerdotum, sed vita reorum quaeritur. *add. as rubr. M*

² Idem CPB; Ieronimus L; Item DM

³ -eris CPB; -eritis DM

110

¹*Idem² in Sophonia³*

Sacerdotes qui Eucharistie serviunt, et sanguinem Domini populis eius dividunt, impie agunt in legem Christi, putantes Eucharistiam imprecantis facere verba, non vitam, et necessariam⁴ esse tantum solempnem orationem, et non sacerdotum merita, de quibus dicitur, Et sacerdos in quacunque fuerit macula, non accedet offerre oblationes Domino.

(*cap. 3.*) *Ctp 3.2.24 (1, q. 1, c. Sacerdotes.)*

¹ Quod sacerdotes sine macula accedere debent ad sacrificium. *add. as rubr. M*

² Idem CPB; Item DM

³ -ia CPD; B??; -iam M

⁴ imprecantis - nec. ss L

111

¹*Beatus*² *Augustinus in libro Responsionum ad Ianuarium*

In Scripturis quidem veteribus ad agendum Pascha non est preceptum tempus, nisi ex mense novorum luna decima quarta usque ad vigesimam primam. Ex Evangelio tamen quia manifestum est quo etiam die Dominus crucifixus sit, et fuerit, et resurrexit, adiuncta est etiam ipsorum dierum observatio per Patrum concilia, et orbi universo Christiano persuasum, eo modo Pascha celebrari oportere. Quadragesima ieiuniorum habet auctoritatem et in veteribus libris ex ieiunio Moisi et Elie, et ex Evangelio, quia totidem diebus Dominus ieiunavit, demonstrans Evangelium non dissentire a lege et prophetis. In persona quippe Moisi lex, in persona Elie prophete accipiuntur. Inter quos in monte gloriosus apparuit Dominus, ut evidentius emeretur, quod de illo dicit apostolus, Testimonium habens a lege et prophetis. In qua ergo parte anni congruentius observatio Quadragesime constitueretur, nisi confinis atque contigua dominice passioni? quia in ea significatur hec vita laboriosa, cui opus est hac continentia, ut ab ipsius mundi amicitia ieiunetur, que utique fallaciter blandiri, et illecebrarum succos circumspargere, atque iacere non cessat.

Epistol. nu. 119, cap. 15] Ctp 3.2.25

¹ De Pascha et Quadragesima, quomodo celebranda sint *add. as rubr.* M

² Beatus CPM; *om.* D

112

¹*Idem in eodem*²

Liquido apparet quando primo acceperunt discipuli corpus et sanguinem Domini, non eos accepisse ieiunos. Nunquid tamen propterea calumniandum est universe ecclesie, quod a ieiunis semper accipitur? Ex hoc enim placuit Spiritui sancto, ut in honore³ tanti sacramenti prius in os Christiani dominicum corpus intraret quam ceteri cibi. Nam ideo per universum orbem mos iste servatur. Neque enim quia post cibos dedit Dominus, propterea pransi aut cenati fratres ad illud sacramentum accipiendum convenire debeant⁴, aut sicut faciebant⁵ quos apostolus arguit et emendat, mensis suis ista miscere. Namque Salvator quo vehementius commendaret misterii⁶ illius altitudinem, ultimum hoc voluit infigere cordibus et memorie discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat. Et ideo non precepit quo deinceps ordine sumeretur, ut apostolis per quos ecclesias dispositurus erat, servaret hunc locum. Nam si hoc ille monuisset, ut post cibos alios semper acciperetur, credo quod eum morem nemo variasset⁷. Cum vero ait apostolus de hoc sacramento loquens, Propter quod, fratres, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate, si quis esurit, domi manducet, ut non ad iudicium conveniatis, statim subtexit, Cetera autem, cum venero, ordinabo. Unde intelligi datur, quia multum erat, ut in epistola

¹ Quod homo jejunos sumere debet corpus Domini. *add. as rubr.* M

² Id. in eod. CPD; Item M

³ -ore CPDM; -orem *Fr*

⁴ -eant CPDM; -et P²; -ent *Fr*

⁵ *corr. fr.* -endum D

⁶ mist- PVBDM; minist- CRH

⁷ [mutasset] *add. Fr*

totum illis agendi ordinem insinuaret, quem universa per orbem servat ecclesia, ab ipso ordinatum esse, quod nulla horarum diversitate variatur⁸.

Aug., epist. 118, ad Ianuarium] Ctp 3.2.26; IP 1.145 (De cons. dist. 1, c. Liquido)

⁸ hor. div. var. CP; hor. varietate mutatur D; morum (horarum *in mg*) varietate mutatur M

F [fo. 45, *in upper mg. but numbered in sequence*]

Augustinus contra Crescentium

Romane sedi prefuerunt non solum dampnandi pro suis sceleribus sed et a fide catholica – in sui vigoris stabilitate permansit.

113

¹*Idem*² *ex libro pro defunctis secundo*

Non existimemus³ ad mortuos pro quibus curam gerimus pervenire, nisi quod pro eis sive altaris, sive orationum, sive elemosinarum sacrificiis solempniter supplicamus, quamvis non pro quibus fiunt omnibus prosint, sed his tantum pro quibus dum vivunt, comparatur, ut prosint. Sed quia non discernimus qui sint, oportet ea pro regeneratis omnibus facere, ut nullus eorum pretermittatur, ad quos hec beneficia possint et debeant pervenire. Melius enim semper erunt ista his quibus nec obsunt, nec prosunt, quam eis deerunt⁴ quibus prosunt, diligentius tamen facit hoc quisque pro necessariis suis, quod pro illo fiat similiter a suis. Corpori autem humano quicquid impenditur non est presidium salutis, sed humanitatis officium, secundum affectum quo nemo unquam carnem suam odio habuit. Unde oportet, ut quam potest pro carne proximi curam gerat, cum ille inde recesserit qui gerebat, et si hec faciunt qui carnis resurrectionem non credunt, quanto magis debent facere qui credunt? ut corpori mortuo, sed tamen resurrecturo, et in eternitate mansuro impensum huiusmodi officium sit etiam quodammodo eiusdem fidei testimonium. Quod vero quisque apud memorias martirum sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, ut commendans eum etiam martirum patrocini, affectus pro illo supplicationis augeatur.

August., lib. De cura pro mor. agen., cap. 18] Ctp 3.2.27

¹ Quod omnibus pro quibus fiunt non prosunt oblationes, et obsecrationes, sed his tantum quibus dum vivant, comparantur ut prosint. *add. as rubr.* M

² *Idem* CPDM; Item *Fr*

³ existim- CPBH; extim- D; estim- M

⁴ *corr. fr.* -erint M^e

114

¹*Cap. 5*² *ex concilio Toletano XII*

Relatum³ nobis est⁴ quosdam ex sacerdotibus non tot vicibus communionis sancte gratiam sumere, quot sacrificia una die videntur offerre, sed in una die si plurima per se Deo offerant sacrificia, in omnibus se oblationibus a communione suspendunt, et in sola tantum extremi sacrificii oblatione, communionis sancte gratiam sumunt, quasi non sit totiens illi vero et singulari sacrificio participandum,

¹ Toties communicandum esse presbytero, quoties missam in una die celebraverit. *add. as rubr.* M

² cap. 5 *after* XII M, *here* CPBD

³ Rel- VBHM; Del- CRPF

⁴ nobis est RPVDH; est nobis CM

quotiens corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi immolatio facta constiterit. Nam ecce ait apostolus, Nonne qui edunt hostias participes sunt altaris? Certum est quod hi qui sacrificantes non edunt, rei sunt dominici sacramenti. Quicumque ergo sacerdotum deinceps divino altario sacrificium oblaturus accesserit, et se a communione suspenderit, ab ipsa qua se indecenter privavit gratia communionis, anno uno repulsum se noverit. Nam quale illud erit sacrificium, cuius nec ipse sacrificans particeps esse cognoscitur? Ergo modis omnibus tenendum, ut quotienscunque sacrificans corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi in altari immolat, totiens perceptionis corporis et sanguinis Christi participem se prebeat.

Ctp 2.43.1] (De cons., dist. 2, c. Relatum est.)

115

¹*Ne chrisma vendatur*², *cap. 4*³

Placuit ut modicum⁴ balsami quod benedictum pro baptismi sacramento per ecclesias datur, quia a singulis tremisses pro ipso exigi solent, nihil ulterius exigatur, ne forte quod pro salute animarum per invocationem sancti Spiritus consecratur, sicut Simon Magus donum Dei pecunia voluit emere, ita nos venundantes dampnabiliter venundemur.

Ctp 2.46.4 [var.]

¹ Incipiunt decreta xxx de sacramento corporis et sanguinis Domini, et de perceptione et observatione, de missa et aliorum sacramentorum sanctitate *add. D (cf Argumenta of preface)*

² Ne chr. vend. CPLD; Nihil pro balsamo exigendum esse M

³ cap. 4 *before rubr.* CLD, *not* PVM

⁴ mod. CPLD; parum M

116

¹*Idem in Epistola ad hominem*² *qui se dicit penitentem in seculo conversatum*³

Heli sacerdos sanctus fuit, sed habuit filios qui, ut in Hebreorum voluminibus legimus, fornicabantur cum mulieribus in tabernaculo Dei, et in similitudinem tui impudenter sibi Dei ministerium vindicabant. Unde et locus tabernaculi ipse subversus est, et propter vitia sacerdotum, Dei sanctuarium destitutum est, quanquam et ipse Heli dum est nimium lenis in filios, offendit Deum, tantamque habeat potestatem te episcopi tui iustitia liberare, ut timendum sit ne propter te de solio suo corruens, pereat insanabilis. Oza levites arcam Domini, quam portare ipse debuerat, quasi ruentem sustentare voluit, et percussus est. Quid de te futurum putas, qui stantem arcam Domini precipitare conatus es? Quanto episcopus qui te ordinavit probabilis est, tanto tu amplius detestandus, quod talem hominem fefellisti. Solemus mala nostra scire novissimi, ac liberorum, ac coniugum vitia, vicinis canentibus ignorare. Noverat te omnis Italia, universi ante altare Christi stare ingemiscebant, nec tu tam callidus eras, ut prudenter tua vitia celares, sic estuabas, sic sudantem te, et lascivientem huc atque illuc rapiebat voluptas, ut quasi quosdam triumphos, palmamque vitiorum, de expletis libidinibus sublevares.

¹ Timendum esse, ne sicut in Hely, propter vitia sacerdotum, sanctuarium Dei destituatur. *add. as rubr.* M

² hemenem D

³ in sec. conversatum PVB; conversatum in sec. CR; in secundo conversatum D; in sec. conversantem M

117

Ut nullus presbiter absque sacerdotalibus vestimentis missam celebret. Ex concilio Remensi, cap. 4

Ut nullus presbiter absque amictu, alba et stola, et fanone, et casula, ullatenus presumat missam celebrare, et hec sacra vestimenta mundissima sint, et in nitido loco infra ecclesiam collocentur, nec unquam presbiter his indutus extra ecclesiam exeat, quia hoc divina lex prohibet.

BD 2.50]

118

Ut omnis presbiter in sua ecclesia singulis¹ dominicis diebus aquam benedicat. Ex concilio Nannetensi, cap. 5

Omnibus diebus dominicis quisque presbiter in sua ecclesia ante missarum solempnia aquam benedictam faciat in vase mundo, et tanto ministerio² convenienti; de aqua populus intrans ecclesiam aspergatur, et atrium eiusdem ecclesie cum crucibus circumeundo similiter aspergatur, et pro animabus ibidem quiescentibus oret. Et qui voluerit in vasculis suis accipiat ex ipsa aqua, et per mansiones, et agros, et vineas, super pecora quoque sua, atque super pabula eorum, nec non super cibos et potum suum, conspergat.

BD 2.52]

¹ singulis CPD; *om.* M

² ministerio CPDH; mysterio M; [ministerio] *add. Fr*

119

Ut misse peculiare in diebus solempnibus non fiant. Ex dictis Augustini

Et hoc attendendum est, ut misse peculiare, que per dies solempnes a sacerdotibus fiunt, non ita in publico fiant, ut per eas populus a publicis missarum solempnibus, que hora tertia canonice fiunt, abstrahatur, quia pessimus usus est apud quosdam in dominicis diebus, sive in quibuslibet festivitibus mox missam celebrare, quamvis et si pro defunctis sit, cum audierit abscedat, et per totum diem a primo mane ebrietati et comensationi potius quam Deo deserviat. Admonendus est populus, ut ante publicum peractumque officium ad cibum non accedat, sed omnes publica ad sanctam matrem ecclesiam missarum solempnia, et predicationem audituri conveniant. Et ut sacerdotes missas celebrent hora tertia, ut populus a publicis solempnibus non abstrahatur. Sed et sacerdotes qui in circuitu urbis sunt, aut in eadem urbe, et populus (ut prediximus) in unum ad publicam missarum celebrationem conveniant, exceptis Deo sacris feminis, quibus mos est ad publicum non egredi, sed clausis monasteriis¹ contineri.

BD 2.54]

¹ cl. mon. CPD; claustris monasterii M; [clausis monasteriis] *add. Fr*

120

Ut omnis presbiter¹ in diebus festis admoneat² populos quas³ preces ad Dominum⁴ fundere debeant. Ex concilio Aurelianensi, cap. 3⁵

Oportet ut in diebus dominicis vel festis post sermonem missarum intra solemnia habitum, plebem sacerdos admoneat, ut iuxta apostolicam institutionem, omnes in commune pro diversis necessitatibus preces fundant ad Dominum, pro rege, et episcopis, et rectoribus ecclesiarum, pro pace, pro peste, pro infirmis qui in ipsa parochia lecto decumbant, pro nuper defunctis, in quibus singulatim precibus orationem dominicam sub silentio dicat. Sacerdos vero orationes ad hoc pertinentes per singulas admonitiones solempniter expleant. Post hec sacra celebretur oblatio. Ait enim apostolus, Obsecro primum omnium fieri orationes, etcetera.

BD 2.70]

¹ omn. pr. CPLD; omnes presbyteri M

² -eat CP²VL; -eant PBDM; -ent R

³ quas CPLD; qualiter M

⁴ ad Dom. CPLD; om. M

⁵ 3 CPDM; 4 L

121

Ut presbiteri plebes admoneant, ut bubulcos atque porcarios in principalibus festis ad missam venire permittant. Ex concilio Rothomagensi cap. 5

Admonere debent sacerdotes plebes subditas sibi, ut bubulcos, atque porcarios, et alios pastores vel aratores, qui in agris assidue commorantur, vel in silvis, et ideo more pecundum vivunt, in dominicis et in aliis festis diebus saltem vel ad missam faciant vel permittant venire. Nam et hos Christus pretioso sanguine suo redemit. Quod si neglexerint, pro animabus eorum absque dubio rationem se reddituros sciant. Siquidem Dominus veniens in hunc mundum non elegit honoratiores atque nobiliores quosque, sed piscatores atque idiotas sibi discipulos ascivit, ut ostenderet in facto quod ipse verbis in Evangelio affirmat dicens, Quod hominibus est altum, abominabile est apud Deum. Et salva altiori intelligentia, nativitas nostri Redemptoris primo omnium pastoribus ab angelo nuntiatur.

BD 2.71]

122

De alterius presbiteri plebeiano¹. Ex concilio Nannetensi, cap. 19²

Ut dominicis vel festis diebus³ presbiteri antequam missas celebrent plebem interrogent, si alterius parochianus in ecclesia sit qui, proprio contempto presbitero, ibi velit missam audire. Quem si invenerint, statim ab ecclesia eiiciant, et ad suam parochiam redire compellatur. Similiter interrogent si aliqui discordantes sint, qui inter se litem implacabilem habeant, et si inventi fuerint statim reconcilientur. Quod si noluerint pacem suscipere, ab ecclesia eiiciantur usquequo ad caritatem redeant. Non enim possumus munus vel oblatam ad altare offerre, nisi prius fratri reconciliemur. His ita peractis, sacerdotes missarum solempnia rite peragent.

BD 2.92] (16, q. 1, c. cunctis fidelibus.)

¹ plebeiano CRPHD; parochiano M; plebeiano ut ab ecclesia abiciatur L

² 19 CRPM; 39 D

³ vel fest. dieb. PVDMM; dieb. vel fest. CRHL; vel dieb. fest. B

123

De ordinatis et reliquis fidelibus, quod sine licentia sui¹ episcopi nihil agere debeant.

Ex epistola Clementis pape cunctis fidelibus missa

Quapropter cunctis fidelibus et summopere omnibus presbiteris et diaconibus ac reliquis clericis attendendum est ut nihil absque licentia proprii episcopi agant. Non utique missas sine iussu eius quisquam presbiterorum in sua parochia agat, non baptizet, nec quicquam quod ad episcopum pertineat absque eius permissu faciat. Similiter et reliqui populi, maiores scilicet et minores, per eius licentiam quicquid agendum est agant, nec sine eius permissu a sua parochia abscedant, vel in ea adventantes morari presumant. Anime eorum ei credite sunt, ideo omnia eius consilio agere debent, et eo inconsulto nihil. Quicumque obediunt ei, Deo obediunt, quicumque autem ei non obediunt, indubitanter rei et reprobi existunt.

BD 2.93]

¹ sui CPM; *om.* D

124

De sacerdotibus, missarum tempore si egritudinis aliquis eventus¹ accesserit. Ex concilio Toletano VIII², cap. 2

Nihil contra ordinem statutum³ temeritatis ausu presumatur, nec illa que summa veneratione censentur vel minimo presumptionis tactu⁴ solvantur, cum ad hoc tantum fieri iussa sunt, nec interrupta noscuntur, nec languoris preventu, robore salutis natura privetur. Non solum ergo fragilitati consulitur humane, sed etiam sacris ministeriorum Dei providetur habere sollicitudinem. Censemus ergo convenire, ut cum a sacerdotibus missarum tempore sancta misteria consecrantur, si egritudinis accidat quilibet eventus, quo ceptum nequeat consecrationis expleri misterium, sit liberum episcopo vel presbitero ut alter expleat consecrationem officii cepti. Non enim aliud ad supplementum initiatis misteriis competit, quam aut incipientis aut consequentis complenda benedictione sacerdotis, que nec perfecta videri possunt, nisi perfectionis ordine compleantur. Cum enim omnes simus unum in Christo, nihil contrarium diversitas format, ubi efficaciam prosperitatis unitas fidei representat. Quod etiam consultum cuncti ordinis clerici indictum vel indultum esse⁵ sibi non ambigant, sed ut permissum est precedentibus statim alii pro complemento succedant. Nec tamen quod nature languoris causa consulitur, in presumptionis perniciem convertatur. Nullus post cibum potumque sive quodlibet minimum sumptum missas facere, nullusque absque patentis proventu molestie minister vel sacerdos cum ceperit, imperfecta officia presumat omnino relinquere. Si quis hec temerare presumpserit, excommunicationis sententiam sustinebit.

BD 3.70; cf Ctp 2.39.1] (7, q. 1, c. Nihil contra.)

¹ miss. temp. si egr. al. ev. CPD; si miss. temp. al. ev. egr. M

² VIII CPDH; VII M

³ [ordinis statum] *add. Fr*

⁴ [actu] *add. Fr*

⁵ esse CPD; est [individuum esse] M

125

De presbiteris qui demonibus variisque passionibus vexantur, quod illis sacra tractare non licet¹. Ex decreto Pii pape, cap. 5

Bene siquidem maiorum regulis diffinitum est, ut demoniacis aliisque passionibus irretitis ministeria sacra tractare non liceat. Cui precepto, consulto rationis adhibito, id communiter diffinimus, ut nullus de his qui aut in terra arrepti a demonibus eliduntur, aut quolibet modo vexationis incursibus efferuntur, vel sacris audeant ministrare altaribus, vel indiscusse se divinis ingerant sacramentis, exceptis illis qui corporum incommoditatibus dediti, sine huiusmodi passionibus in terram probantur elisi, qui tamen et ipsi tandiu erunt ab officio suo, et ordine et loco suspensi, quousque unius anni spatio per discretionem episcopi inveniantur ab incursu demonum alieni².

BD 3.72] (*Dist. 33, c. Communiter.*)

¹ -et CPD; -eat M

² [liberati] *add. Fr*

126

De eadem re. Ex decretis Soteris pape, cap. 8

Et¹ illud divini oraculi monentis singuli precaveant quo scribitur, Ve soli, quia cum ceciderit non habet sublevantem. Summopere verendum est nobis et cavendum, ne horis illis atque temporibus quibus Deo psallitur, vel sacrificatur, unicuique divinis singulariter officiis insistenti, perniciose passio, vel corporis quelibet valetudo occurrat, que aut corpus subito subruere faciat, aut mentem alienatione vel terrore confundat. Pro huiusmodi ergo casibus precavescentes necessarium duximus instruere, ut ubi temporis vel loci sive cleri copia suffragatur, habeat quisque ille canens Deo atque sacrificans post se vicini solaminis adiutorem, ut si aliquo casu ille qui officia impleturus accedit, turbatus fuerit, vel ad terram elisus, a tergo semper habeat, qui eius vicem exequatur intrepidus, et officium inceptum adimpleat.

BD 3.73, recte Toledo XI, c. 14] (*De cons., dist. 1, c. Ut illud.*)

¹ Et CPVD; Ut FHM

127

De presbiteris, qui soli missas solent celebrare¹. Ex eodem, cap. 10

Hoc quoque statutum est, ut nullus presbiterorum missarum solempnia celebrare presumat, nisi duobus presentibus, sibi que respondentibus, ipse tertius habeatur, quia cum pluraliter ab eo dicitur², Dominus vobiscum, et illud, in secretis, Orate pro me; apertissime convenit, ut et³ ipsius respondeatur salutationi.

BD 3.74] IP 1.158 (*De cons., dist. 1, c. Hoc quoque.*)

¹ qui - cel. CPLD; ne soli missam celebrent M

² ab eo dic. CPD; dic. ab eo M

³ et CBFM; om. PVD

128

De illis qui coniugati presbyteri oblationes¹ spreverint. Ex² concilio Agathensi

Si quis discernit presbyterum coniugatum, tanquam occasione nuptiarum quod offerre non debeat, et ab eius oblatione ideo se abstinet, anathema sit.

BD 3.75]

¹ -es CVP; -em DM

² Ex RPLHDM; E C

129

Ut presbyteri communicent quotienscunque missas celebraverint. Ex concilio Rothomagensi cap. 2

Dictum est nobis quod quidam presbyteri celebrata missa detrectantes ipsi sumunt¹ divina mysteria que consecrarunt, calicem Domini mulierculis que ad missas offerunt, tradunt, vel quibusdam laicis qui iudicare corpus Domini nesciunt, id est discernere inter cibum spiritualem atque carnalem. Quod quantum sit omni ecclesiastice religioni contrarium, pietas fidelium novit. Unde omnibus presbyteris interdicimus, ut nullus in posterum hoc facere presumat, sed ipse cum reverentia sumat, et diacono, aut subdiacono ministris altaris colligenda tradat. Illud enim attendat, ut eos propria manu communicet. Nulli autem laico aut femine eucharistiam in manibus ponat, sed tantum in os eius cum his verbis ponat, Corpus Domini et sanguis prosit tibi ad remissionem peccatorum, et ad vitam eternam. Si quis hec² transgressus fuerit, quia Deum omnipotentem contempsit, et quantum in ipso est inhonorat, ab altari removeatur.

BD 3.76]

¹ -unt CP²VBD; -ere PM

² Kb *begins*

¹130

De eadem re. Ex concilio Aurelianensi, cap. 10

Auditum est aliquos presbiteros missam celebrare et non communicare omnino, quod in canonibus apostolorum interdictum esse legitur. Vel quomodo recte dicere possunt si non communicaverint, Sumpsimus, Domine, sacramenta, etcetera.

BD 3.78]

²*De eadem re³. Ex eodem⁴, cap. 11*

Si quis episcopus, aut presbiter, aut diaconus, vel quilibet ex sacerdotali catalogo, facta oblatione non communicaverit, aut causam dicat, et si rationabilis fuerit veniam consequatur, aut si non dixerit communione privetur, tanquam qui populo causa lesionis extiterit.

BD 3.79]

¹ Kb *mg. numbers the canons of the book, here cxxx*

² cxxxi *add. in mg.* Kb

³ De ead. re CPD; *om.* M

⁴ Ex eodem CPD; Ibidem M

¹131

Ut calix, et patena ex auro aut ex² argento³ fiat⁴. Ex concilio Remensi, cap. 6⁵

Ut calix Domini cum patena, si non ex auro, omnimodis⁶ ex argento fiat. Nec causentur presbiteri, avaritia suadente, de paupertate vel impossibilitate, cum quarta pars ex omnibus que ad ecclesiam pertinent in fabricis ipsius ecclesie sit impendenda. Admonendus est etiam populus, ut aliquid in donariis Domini offerat, sicut ille antiquus populus sub Moise in tabernaculo Domini fecisse legitur. Si quis autem tam pauper est, saltem vel⁷ stanneum calicem habeat, de ere autem, aut ex⁸ aurichalco non fiat calix, quia ob vini virtutem eruginem pariterque vomitum provocat. Nullus autem in ligneo, aut in vitreo calice presumat cantare.

BD 3.96] IP 1.160 (de cons. dist. 1, c. Ut calix.)

¹ cxxxii add. in mg. Kb

² aut ex CPL; vel DM

³ aut saltem ex stanno add. M

⁴ ex aere vero vel aurichalco nunquam add. M; rubr. om. Kb

⁵ 6 CPM; quinto DKb

⁶ -modis CRPH; -no DKbM

⁷ vel CPDKb; om. M

⁸ ex CPDKb; om. M

¹132

²De observanda mensa Christi. Ex eodem, cap. 5

Observandum est ut mensa Christi, id est altare ubi corpus dominicum consecratur, ubi sanguis eius hauritur, ubi sanctorum reliquie reconduntur, ubi preces et vota populi in conspectu Dei a sacerdote offeruntur, cum omni veneratione honoretur, et mundissimis linteis et palliis diligentissime cooperiatur, nihilque super eo ponatur³, nisi capse cum sanctorum reliquiis, et quatuor evangelia. Expleta missa calix cum patena et sacramentorum liber, cum vestibus sacerdotalibus, in mundo loco sub sera recondantur.

BD 3.97]

¹ cxxxiii add. in mg. Kb

² De eadem re vel add. D

³ et nichil – pon. add. ss. F²

¹133

Ut corporale ex purissimo linteo sit, et unius materie². Ex eodem concilio³, cap. 3

Corporale super quod sacra oblatio immolatur, ex mundissimo linteo sit, nec in eo alterius generis materia pretiosior aut vilior misceatur, et nunquam super altare maneat, nisi in tempore misse, sed aut in sacrario cum libro ponatur, aut cum calice et patena in mundissimo loco recondatur, vel quando abluitur a sacerdote, diacono vel subdiacono, primo in ecclesia in loco et vase ad hoc preparato abluatur, eo quod ex dominico corpore et sanguine infectum sit. Post hec a lavandario in mundo loco ponatur.

¹ cxxxiiii add. in mg. Kb

² rubr. om. Kb

³ eodem conc. CPKb; conc. eod. D; eod. M

BD 3.98]

¹134

Ut sacrificium² altaris non in serico panno³ aut intincto⁴ celebretur⁵. Ex epistola Eusebii pape, cap. 51⁶

Hic⁷ inter cetera predicta consulto omnium constituimus⁸ ut sacrificium altaris non in serico panno, aut intincto, quisquam celebrare presumat, sed in puro linteo ab episcopo consecrato, terreno scilicet lino procreato atque contexto, sicut corpus Domini nostri Iesu Christi in sindone linea munda sepultum fuit.

BD 3.99] IP 1.161 (*De cons., dist. 1, c. Consulto.*)

¹ cxxxv *add. in mg.* Kb

² sacr. CPM; inter *and lacuna* D

³ panno CPD; *om.* M

⁴ intincto CPD; vel tincto panno M

⁵ Ut - cel. *om.* Kb

⁶ 51 CP?VKbM; 2 DFH

⁷ Sic VH

⁸ constit- CPDF; stat- HKbM

¹135

Ut mulieres ad altare non accedant, et² officiis virorum se³ intromittant⁴. Ex concilio Laodicensi, cap. 43⁵

Quod non oportet mulieres ingredi ad altare, et ea contingere que virorum officiis deputata sunt.

BD 3.100]

¹ cxxxvi *add. in mg.* Kb

² de *add.* M, *om.* CPD; nec de FH

³ non *add.* M; *om.* CPDH

⁴ Ut - int. *om.* Kb

⁵ 43 CPDFH; 13 Kb; 44 M

¹136

De eadem re². Ex decretis Gelasii pape, cap. 26³

Nihilominus impatienter audivimus, tantum divinarum rerum subisse despectum, ut femine sacris altaribus ministrare ferantur⁴, cunctaque non nisi virorum famulatui deputata, sexui cui non competit, exhiberi.

BD 3.101]

¹ cxxxvii *add. in mg.* Kb

² De ead. re *om.* Kb

³ cap. 26 CPDKb; eius nominis primi, ca. 27 M

⁴ ferantur CPDM^e; firmentur KbM

¹137

Ut laici iuxta altare non sedeant². Ex concilio Magontiensi³, cap. 13

Ut⁴ laici sexus ad⁵ altare quo sancta⁶ misteria celebrantur inter clericos tam ad vigiliis quam ad missas⁷ stare vel sedere penitus non presumant, sed pars illa que cancellis ab altari dividitur tantum psallentibus pateat clericis. Ad adorandum vero et communicandum laicis et feminis, sicut mos est, pateant sancta sanctorum.

BD 3.102]

¹ cxxxviii add. in mg. Kb

² Ut - sed. om. Kb

³ Mag- CPDH; Mog- M

⁴ Ut CPBFHKbM; Et LD

⁵ sexus ad CPB; secus LFHDKbM

⁶ sancta CPBKbM; sacra D

⁷ -sas CPBHKb; -sam M

138

De illis sacerdotibus qui in ecclesia dum evangelia leguntur, sedere presumunt¹.

²Anastasii primi pape epistola³ episcopis Germanie⁴ ac Burgundie directa⁵

Anastasius episcopus cunctis Germanicis et Burgundie regionis episcopis in Domino salutem. Exegit dilectio vestra, carissimi, ut ex auctoritate sedis apostolice vestris deberemus consultis respondere. Et quamvis non prolixè, sed succincte hoc agere propter quasdam alias occupationes festinarem, denuo tamen si necesse fuerit, ob has et alias necessitates quasi ad caput, mittere caritative non dubitatis, quia vestras preces et nunc, et tunc acceptabiles habemus. Significatis enim quosdam sacerdotes in ecclesia quando Evangelia leguntur sedere, et Salvatoris Domini verba non stantes, sed sedentes audire, et hoc ex maiorum traditione se accepisse narratur. Quod nullatenus deinceps fieri sinatis apostolica auctoritate mandamus; sed dum sancta Evangelia in ecclesia recitantur, sacerdotes et ceteri omnes non sedentes, sed venerabiliter in conspectu Evangelii stantes, dominica verba intente audiant, et feliciter⁶ adorent.

BD 3.103]

¹ sed. pres. CPBM; pres. sed. D. De - pres. om. Kb

² Ex epistola add. KbM, om. CPHD

³ ep. CPBDF; om. KbM

⁴ Germanicis Kb

⁵ cap. 1 add. M, om. CPBDHKb

⁶ feliciter CPBDF; fideliter P²VM BD

139

Ut nullus calicem¹, patenam vel vestimentum sacerdotale² in vadimonium³ tabernario prestare presumat⁴. Ex concilio Remensi, cap. 11

Ut nullus presbiter presumat calicem vel patenam, vel pallium altaris, vel vestimentum sacerdotale, aut librum ecclesiasticum tabernario vel negotiatori, aut

¹ vel add. DM, om. CRPF

² -tum - -ale CPBD; -ta - -alia M

³ -ium CRPV; ? B; -io DM

⁴ prest. pres. CPBM; dare pres. vel prest. D

cuilibet laico vel femine, in vadimonio dare, nisi iustissima necessitate urgente; quia tanta est sanctitas sacri ministerii, ut, salva altioris misterii intelligentia, etiam Dominus per prophetam prohibuerit, ne cum sanctis vestimentis sacerdos procedat ad populum, sed illa intra sancta dimittat a colloquio divino rediens. Et cui in tabernas ad bibendum a sacris canonibus ingredi prohibetur, sanctificata sacro misterio nec ad contingendum immundis, quanto minus in vadimonium exhibere debet? Sicut Stephanus sanctus papa et martyr sanctum Hilarium in suis decretis docuit.
(Burch. lib. III, cap. 104.) BD 3.104]

140

Ut nullus calicem¹, patenam vel vestimentum aut aliqua vasa sacrata ad alios usus presumat facere². Ex concilio Aurelianensi, cap. 9³

Nullus sacerdos seu laicus calicem aut patenam aut quelibet vasa sacra, et divino cultui mancipata ad alios suos usus retorquere presumat. Nam quicumque de calice sacro aliquid aliud bibit preter Christi sanguinem qui in sacramento accipitur, et patenam ad aliud officium habet quam ad altaris ministerium, deterrendus est exemplo Balthasar, qui dum vasa Domini in usus communes assumpsit, vitam pariter cum regno amisit.
BD 3.105]

¹ aut add. D, om. CPM

² Ut - pres. fac. (fac. pres. D) CPD (BD mod.); om. M

³ 9 CPBM; 8 D

141

Quod licitum sit episcopis cum consilio cleri de thesauro ecclesie sue familie in necessitate succurrere¹. Ex concilio Aurelianensi², cap. 5³

Licitum sit episcopis, presentibus presbiteris et diaconibus, de thesauro ecclesie, familie et pauperibus eiusdem ecclesie secundum canonicam institutionem iuxta quod indiguerint erogare.
BD 3.106]

¹ succ. CPBLD; subvenire M

² conc Aur. CPDFFr; eodem conc. Kb; conc. Avernensi M

³ 5 CDPHKbFr; 8 M

142

Ne cadavera pallio altaris cooperiantur¹. Ex eodem², cap. 30

De opertorio dominici corporis vel altaris, nunquam corpus dum ad tumulum evehitur, obtegatur, et sacro velamine dum corpora honorantur, altaria polluantur.
BD 3.107]

¹ Ne - coop. CPLD(BD); De coopertorio altaris nullum corpus dum ad tumulum defertur tegendum esse M

² eodem CPBDHKb; eodem concilio L; concilio Aurelianensi M

143

Ne ad nuptiarum ornatum divina misteria¹ prestantur. Ex eodem, cap. 8

Ne² ad nuptiarum ornatum ministeria³ divina prestantur, ut⁴ dum improborum tactu vel pompa secularis luxurie polluantur, ad officia sacri misterii⁵ videantur indigna.

BD 3.108] IP 1.162 (De cons., dist. 1, c. Ad nuptiarum.)

Explicit secunda pars⁶

¹ mist- CRPBLF; minist- P²DM

² Ne CRPL; Nec M

³ *corr. fr.* mist- P

⁴ ut CPBLDF; ne M; [ut] *add. Fr*

⁵ misterii CPDF; ministerii KbM; [mysterii] *add. Fr*

⁶ Exp. sec. pars Kb; *om.* RPVFH